

Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών

Φιλοσοφική Σχολή

Τμήμα Φιλοσοφίας - Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία

Θεοδώρα Μέντζου

Γλώσσα και Ζώα: Η Κοινωνιογλωσσολογική Προσέγγιση της Γλωσσικής Διαμόρφωσης και Έκφρασης των Αντιλήψεών μας για τα Ζώα

Διπλωματική Εργασία για την απόκτηση Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών

Επιβλέπουσα: Σωζοπούλου Μαρία, Διδάκτωρ Αρχαίας Έλληνικής Φιλοσοφίας και Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, Διδάσκουσα ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ

Μέλη Τριμελούς Εξεταστικής Επιτροπής

Μαρία Σωζοπούλου	Διδάκτωρ	Διδάσκουσα ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ
Δημήτριος Λαμπρέλλης	Μέλος ΔΕΠ (Καθηγητής)	Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ
Μιχαήλ Μαντζανάς	Καθηγητής	Ανωτάτη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ

Αθήνα, 14/3/2025

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών

Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας

Μέντζου Θεοδώρα, © 2025 - Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Περίληψη - Λέξεις Κλειδιά	4
2. Abstract - Keywords	5
3. Εισαγωγή	6
• Η Σχέση Γλώσσας, Κοινωνίας και Επικοινωνίας: Η Σύνδεση με τη Γλωσσική Ιδεολογία	6
• Κοινωνιογλωσσολογία: Εξερευνώντας τη Σχέση Γλώσσας και Κοινωνικών Αντιλήψεων	7
• Η Υπόθεση Sapir-Whorf: Γλωσσικός Ντετερμινισμός και Γλωσσική Σχετικότητα	9
• Ψυχολογικές Θεωρίες: Η Γλωσσική Διαμόρφωση των Αντιλήψεών μας για τα Ζώα	11
• Ο Ρόλος της Γλώσσας στον Ανθρωποκεντρισμό και τον Ειδισμό	12
4. ΕΝΟΤΗΤΑ 1	
Κατηγοριοποίηση των Ζώων:	
Ο Ρόλος της Γλώσσας στη Διαμόρφωση της Στάσης μας	15
1.1 Ζώα συντροφιάς και Δεσποζόμενα Ζώα Συντροφιάς	15
1.2 Αδέσποτα Ζώα Συντροφιάς	16
1.3 Επικίνδυνα Ζώα Συντροφιάς	16
1.4 Ζώα Παραγωγής και Ζώα Εκτροφής	17
1.5 Πειραματόζωα-Ζώα Εργαστηρίου	18
1.6 Ζώα Εργασίας και Ζώα Θεραπείας	18
1.7 Απειλούμενα Είδη και Ζώα υπό Εξαφάνιση	19
5. ΕΝΟΤΗΤΑ 2	
Παροιμίες, Μεταφορές, Παρομοιώσεις και Εκφράσεις:	
Η Συμβολική Χρήση των Ζώων στη Γλώσσα	20
2.1 Παροιμία	21

2.2 Μεταφορά	23
2.3 Παρομοίωση	25
2.4 Εκφράσεις	27
6. ΕΝΟΤΗΤΑ 3	
Η Γλώσσα για τα Ζώα στον Χριστιανισμό και σε Άλλες Θρησκείες	30
3.1 Χριστιανισμός	30
3.2 Άλλες θρησκείες	32
7. ΕΝΟΤΗΤΑ 4	
Η Γλώσσα για τα Ζώα σε Λογοτεχνικά Κείμενα και Μύθους	34
4.1 Παιδική Λογοτεχνία	35
4.2 Λογοτεχνία Ενηλίκων	37
4.3 Μύθοι του Αισώπου	39
8. ΕΝΟΤΗΤΑ 5	
Η Εξέλιξη της Γλώσσας για τα Ζώα από το Παρελθόν στη Σύγχρονη Εποχή	41
5.1 Η Νέα Γλώσσα της Ηθικής Κατανάλωσης	42
5.2 Ζώα και Νομοθεσία:	
Η Διαμόρφωση της Γλώσσας και των Κοινωνικών Αντιλήψεων	43
• Εξέλιξη των Αντιλήψεων για τα Ζώα μέσα από τη Νομική Γλώσσα:	
Αστικός Κώδικας, Νόμος 1197/1981 και Νόμος 4830/2021	44
5.3 Η Γλώσσα των ΜΜΕ για τα Ζώα	47
5.3.1 Η Γλώσσα του Τύπου για τα Ζώα στην Παλαιότερη Εποχή	47
5.3.2 Η Γλώσσα των Άρθρων για τα Ζώα στην Σύγχρονη Εποχή	49
5.3.3 Η Γλώσσα για τα Ζώα στα Social Media και τις Διαφημίσεις	50
9. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	53
10. ΣΥΖΗΤΗΣΗ	55

11. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ	57
• Ελληνική Βιβλιογραφία	57
• Ξένη Βιβλιογραφία	59

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τη γλώσσα που χρησιμοποιούμε όταν αναφερόμαστε στα ζώα, με σκοπό να κατανοηθεί πώς οι γλωσσικές επιλογές αντικαθρεφτίζουν την αντίληψη των ανθρώπων για εκείνα. Βασισμένη σε θεωρίες της γλωσσολογίας και της ψυχολογίας, ξεκινάει με μια γενική παρουσίαση της σημασίας της γλώσσας ως κύριο μέσο επικοινωνίας το οποίο διαμορφώνεται μέσα από πολιτισμικές και κοινωνικές αντιλήψεις. Οι εκφράσεις και οι λέξεις που χρησιμοποιούμε για τα ζώα δεν είναι απλώς τρόποι περιγραφής, αλλά αποκαλύπτουν βαθύτερες αντιλήψεις, προκαταλήψεις και ιδεολογίες, όπως ο ανθρωποκεντρισμός και ο ειδισμός. Στο κύριο μέρος, διερευνά τις γλωσσικές διαφορές που παρατηρούνται κάθε φορά που αναφερόμαστε σε διαφορετικές κατηγορίες ζώων, όπως ζώα συντροφιάς, αδέσποτα, ζώα παραγωγής, πειραματόζωα κ.α. Επιπλέον, μελετώνται παροιμίες, παρομοιώσεις, μεταφορές και εκφράσεις που αφορούν ζώα, αναλύοντας το μήνυμα που μεταδίδουν και τον τρόπο με τον οποίο οι γλωσσικές αυτές κατασκευές αντανακλούν κοινωνικές πεποιθήσεις και στερεότυπα. Στη συνέχεια, η εργασία αναφέρεται στη γλώσσα που χρησιμοποιείται για τα ζώα σε λογοτεχνικά και θρησκευτικά κείμενα και τι αυτά αντικατοπτρίζουν. Επιπρόσθετα, περιλαμβάνει αναφορές στη νομική ορολογία που σχετίζεται με τα ζώα, καθώς και στη γλώσσα που χρησιμοποιούν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης όταν μιλούν για αυτά. Παράλληλα, αναλύεται η εξέλιξη της γλώσσας από το παρελθόν έως τη σύγχρονη εποχή, καταδεικνύοντας τη σταδιακή μετάβαση από ανθρωποκεντρικές σε πιο ισότιμες και ηθικές αντιλήψεις. Η όλη προσέγγιση συμβάλλει στη διερεύνηση και καλύτερη κατανόηση των δυνατοτήτων της γλώσσας να διαμορφώνεται και να αντανάκλα τις αντιλήψεις μας για τα ζώα, παρέχοντας ενδείξεις για την ηθική μας στάση απέναντί τους και την ευρύτερη σχέση μας με το ζωικό βασίλειο.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Γλώσσα, Ζώα, Κοινωνιογλωσσολογία, Ανθρωποκεντρισμός, Ειδισμός, Στερεότυπα, Γλωσσική Εξέλιξη

ABSTRACT

This thesis examines the language we use when referring to animals, aiming to understand how linguistic choices reflect human perceptions of them. Based on theories from linguistics and psychology, it begins with a general discussion on the significance of language as a primary means of communication shaped by cultural and social perceptions. The words and expressions we use for animals are not merely descriptive but reveal deeper beliefs, biases and ideologies, such as anthropocentrism and speciesism. The main section explores linguistic differences observed when referring to various categories of animals, such as companion animals, stray animals, livestock, laboratory animals, etc. Additionally, proverbs, similes, metaphors and idiomatic expressions related to animals are analyzed to examine the messages they convey and how these linguistic constructs reflect social beliefs and stereotypes. The study then delves into the language used to describe animals in literary and religious texts and what these representations reveal. Furthermore, it includes references to legal terminology related to animals, as well as the language employed by mass media and social media when discussing them. Along with this, the thesis analyzes the evolution of language from the past to the modern era, demonstrating the gradual shift from anthropocentric to more equitable and ethical perspectives. This approach contributes to a deeper exploration and understanding of language's capacity to evolve and reflect human perceptions of animals, providing insights into our ethical stance towards them and our broader relationship with the animal kingdom.

KEYWORDS

Language, Animals, Sociolinguistics, Anthropocentrism, Speciesism, Stereotypes, Linguistic Evolution

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Σχέση Γλώσσας, Κοινωνίας και Επικοινωνίας: Η Σύνδεση με τη Γλωσσική Ιδεολογία

Η σχέση ανάμεσα στη γλώσσα, την κοινωνία και την επικοινωνία είναι αλληλεπιδραστική. Η γλώσσα δεν είναι απλώς ένα σύστημα όπου επιλέγουμε ελεύθερα πώς θα εκφραστούμε· οι επιλογές μας επηρεάζονται από την κοινωνική συγκυρία, η οποία επιβάλλει συγκεκριμένες μορφές γλωσσικής έκφρασης¹. Κάθε γλωσσική επιλογή αποκαλύπτει την ταυτότητα του ομιλητή, όπως την καταγωγή, το φύλο, την ηλικία, την ιδεολογία, τις πολιτικές του πεποιθήσεις και τον κοινωνικό του περίγυρο. Αυτές οι γλωσσικές επιλογές αντανακλούν και διαμορφώνουν την κοινωνική δυναμική, σχηματίζοντας την ταυτότητα των ατόμων.

Η γλώσσα είναι το βασικό μέσο επικοινωνίας μιας κοινότητας ανθρώπων, αποτελούμενο από σύμβολα, ήχους, λέξεις και γραμματικούς κανόνες. Δεν λειτουργεί αποκλειστικά ως εργαλείο έκφρασης, αλλά αποτελεί τον μηχανισμό μέσω του οποίου διαμορφώνεται η επικοινωνία και, κατ' επέκταση, η κοινωνική αλληλεπίδραση. Μέσω της επικοινωνίας επιτρέπεται και η απλή μετάδοση πληροφοριών αλλά και η σύνθετη αλληλεπίδραση που διαμορφώνει τις σχέσεις μεταξύ των μελών μιας κοινότητας. Η επικοινωνία είναι αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνίας, η οποία αποτελεί ένα οργανωμένο σύνολο ατόμων που αλληλοεξαρτώνται και αλληλεπιδρούν. Ο Δ.Γ. Τσαούσης ορίζει την επικοινωνία ως τη μετάδοση μηνυμάτων από έναν πομπό σε έναν δέκτη μέσω της χρήσης σημείων και συμβόλων, ανεξαρτήτως τρόπου². Επομένως, η διαδικασία της επικοινωνίας είναι απαραίτητη για τη λειτουργία της κοινωνίας. Μέσω της επικοινωνίας, τα μέλη μιας κοινωνίας ανταλλάσσουν σκέψεις, εμπειρίες, ανάγκες και συναισθήματα, καθιστώντας την θεμελιώδες στοιχείο της κοινωνικής ύπαρξης³.

Ως εκ τούτου, η γλώσσα είναι ένα εργαλείο που αντανακλά και διαμορφώνει τις κοινωνικές σχέσεις. Επιπλέον, δεν αποτυπώνει παθητικά την κοινωνία· έχει τη δύναμη να αναπαράγει και να διαμορφώνει ιδεολογίες, καθώς γλώσσα και κοινωνία αλληλεπιδρούν συνεχώς, διαμορφώνοντας η μία την άλλη⁴. Η αμφίδρομη αυτή σχέση συνδέεται άμεσα με τη γλωσσική ιδεολογία. Ο Michael Silverstein περιγράφει τις γλωσσικές ιδεολογίες ως τις αντιλήψεις και πεποιθήσεις που έχουν οι άνθρωποι για τη γλώσσα. Αυτές οι ιδέες χρησιμοποιούνται για να εξηγήσουν ή να δικαιολογήσουν πώς κατανοούμε τη λειτουργία και τη χρήση της στην καθημερινότητά μας. Με άλλα λόγια, είναι ο τρόπος που τη "βλέπουμε" και την ερμηνεύουμε σύμφωνα με τα πιστεύω και τις αξίες μας⁵. Η γλωσσική ιδεολογία

¹ Wardhaugh, Ronald, *An Introduction to Sociolinguistics*, 5η έκδ. (Oxford & Boston: Blackwell, 2006), 5.

² Δημήτρης Γ. Τσαούσης, *Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας* (Αθήνα: Gutenberg, 1984), 90.

³ Γεώργιος Σ. Τσιναρέλης, *Γλώσσα και Επικοινωνία: Ακουστική Μειονεξία και Επικοινωνία* (Αθήνα, 2004), κεφ. 1, σελ. 2, <https://repository-edulll.ekt.gr/edulll/bitstream/10795/1061/2/1061.pdf>.

⁴ Αργύρης Αρχάκης και Μαριάννα Κονδύλη, *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*, 3η έκδ. (Αθήνα: Νήσος, 2011), 44–45.

⁵ Σταυρούλα Τσιπλάκου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Ελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία», Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, "Για τις γλωσσικές ιδεολογίες," *SocialPolicy.gr*, 12 Μαρτίου 2021, πρόσβαση 19 Ιανουαρίου 2025, <https://socialpolicy.gr/2021/03/για-τις-γλωσσικές-ιδεολογίες.html>.

καθορίζει ποια μορφή γλώσσας θεωρείται «σωστή» ή «λανθασμένη», ποιές γλωσσικές επιλογές είναι κοινωνικά αποδεκτές, καθώς και το πώς η γλώσσα συνδέεται με την ταυτότητα και τις κοινωνικές ιεραρχίες. Οι γλωσσικές επιλογές μας δεν είναι ποτέ ουδέτερες· είναι το αποτέλεσμα και ταυτόχρονα ο μηχανισμός αναπαραγωγής κοινωνικών ιδεολογιών. Ο λόγος, «ως κοινωνική πρακτική αλληλεπίδρασης»⁶, επηρεάζει ιδεολογικά τους αποδέκτες του, καθώς, επίσης αποτελεί βασικό μέσο για την αναπαραγωγή και εδραίωση μιας ιδεολογίας⁷.

Αυτό το πλαίσιο γλωσσικής ιδεολογίας επηρεάζει και τη σχέση μας με τα ζώα. Οι γλωσσικές επιλογές για τον τρόπο που τα περιγράφουμε, επηρεάζονται συχνά από κοινωνικές, πολιτισμικές και ιδεολογικές παραμέτρους, οι οποίες αναπαράγουν συγκεκριμένες αντιλήψεις και στάσεις για αυτά. Η χρήση ανθρωπομορφικών εκφράσεων και περιγραφών, είτε μέσα από τη λαϊκή παράδοση, τις τέχνες, είτε στην καθημερινή ομιλία, επηρεάζει καθοριστικά το πώς τα αντιλαμβανόμαστε και τα τοποθετούμε μέσα στην κοινωνία μας. Αυτές οι γλωσσικές πρακτικές μπορούν να ενισχύουν ή να αμφισβητούν τις σχέσεις εξουσίας μεταξύ ανθρώπων και ζώων, διαιωνίζοντας στερεότυπα ή προσδίδοντας νέα νοήματα. Μέσα από αυτή την ανάλυση, γίνεται σαφές ότι οι εξωγλωσσικοί παράγοντες δεν επηρεάζουν μόνο τις μεταξύ μας σχέσεις, αλλά και την σχέση μας με το φυσικό περιβάλλον και τα ζώα.

Κοινωνιογλωσσολογία: Εξερευνώντας τη Σχέση Γλώσσας και Κοινωνικών Αντιλήψεων

Η κοινωνιογλωσσολογία αποτελεί τον τομέα που ασχολείται με την ανάλυση της γλώσσας ως κοινωνικό φαινόμενο. Αντίθετα από τη γλωσσολογία, η οποία επικεντρώνεται κατά βάση στη δομή της γλώσσας, η κοινωνιογλωσσολογία ερευνά τη σημασία της στο κοινωνικό πλαίσιο. Οι κοινωνιογλωσσολόγοι έχουν δείξει ότι η μελέτη της γλώσσας είναι ελλιπής όταν αγνοούνται οι κοινωνικές της ρίζες. Λαμβάνοντας υπόψη τα λεγόμενα του Coulmas F., η κοινωνιογλωσσολογία ενδιαφέρεται να καταγράψει τη γλωσσική χρήση ως κοινωνικό φαινόμενο και προσπαθεί να εντοπίσει τις αιτιακές σχέσεις ανάμεσα στη γλώσσα και την κοινωνία, διερευνώντας πώς η γλώσσα συμβάλλει στη διαμόρφωση της κοινότητας και τον τρόπο με τον οποίο οι κοινότητες εξελίσσουν τη γλώσσα τους μέσω της καθημερινής χρήσης της⁸.

⁶ Αργύρης Αρχάκης και Βίλλυ Τσάκωνα, *Ταυτότητες, αφηγήσεις και γλωσσική εκπαίδευση* (Αθήνα: Πατάκης, 2018 [2011]), 54.

⁷ Van Dijk, "Discourse, Cognition, Society," στο C. Hart και P. Cap (επιμ.), *Contemporary Studies in Critical Discourse Analysis* (Λονδίνο: Bloomsbury, 2013), 12.

⁸ Florian Coulmas, "Introduction," στο *The Handbook of Sociolinguistics*, επιμ. Florian Coulmas (Οξφόρδη: Basil Blackwell, 1997), όπως παρατίθεται από τη Νέλλη Κωστούλα-Μακράκη, *Γλώσσα και Κοινωνία: Βασικές Έννοιες* (Αθήνα: Μεταίχμιο, 2001), 19.

Ο Wardhaugh R. υποστηρίζει ότι υπάρχουν διάφοροι τρόποι με τους οποίους η γλώσσα και η κοινωνία μπορεί να συνδέονται. Ο πρώτος τρόπος είναι ότι η κοινωνική δομή –όπως το φύλο, η ηλικία, η καταγωγή ή η εξουσία– μπορεί ή να επηρεάζει ή να διαμορφώνει τη γλωσσική δομή ή/και τη γλωσσική συμπεριφορά. Ένας δεύτερος τρόπος, που έρχεται σε αντίθεση με τον πρώτο, είναι ότι η γλωσσική δομή ή/και συμπεριφορά μπορεί ή να επηρεάζει ή να διαμορφώνει την κοινωνική δομή. Ένας τρίτος τρόπος (και ο επικρατέστερος) είναι ότι υπάρχει μια αμοιβαία επίδραση, με άλλα λόγια ότι η γλώσσα και η κοινωνία αλληλεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται⁹. Μία εναλλακτική εκδοχή αυτής της προσέγγισης είναι αυτή που προτείνεται από τον Dittmar N.¹⁰, ο οποίος ισχυρίζεται ότι «η γλωσσική συμπεριφορά και η κοινωνική συμπεριφορά βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση». Ο τέταρτος τρόπος απορρίπτει οποιαδήποτε σχέση μεταξύ της γλωσσικής και κοινωνικής δομής, επισημαίνοντας ότι είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους. Μια παρόμοια άποψη υποστηρίζει ότι μπορεί να υπάρχει σχέση, αλλά η ακριβής φύση της είναι δύσκολο να καθοριστεί με βάση τα διαθέσιμα δεδομένα. Αυτή η άποψη αντιστοιχεί στη θέση του Noam Chomsky¹¹, ο οποίος προτιμά μια μη κοινωνική γλωσσολογία, η οποία προηγείται λογικά από κάθε άλλη προσέγγιση στη γλωσσολογία.

Οι κοινωνιογλωσσολόγοι έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στην έννοια της γλωσσικής ικανότητας [linguistic competence], όπως την περιέγραψε ο Chomsky¹². Αυτή αναφέρεται στη γνώση του ομιλητή-ακροατή για τους κανόνες που συνδέουν έννοιες με ήχους. Ωστόσο, κρίνοντας την τσομσκιανή προσέγγιση ως περιορισμένη και περιοριστική, οι κοινωνιογλωσσολόγοι, και συγκεκριμένα ο Hymes¹³, εισήγαγαν την έννοια της επικοινωνιακής ικανότητας. Με αυτόν τον τρόπο διευκρίνισαν ότι η γνώση των γλωσσικών κανόνων αποκλειστικά δεν αρκεί για την αποτελεσματική επικοινωνία, καθώς δεν προσφέρει τη δυνατότητα επιλογής της κατάλληλης γλωσσικής μορφής ανάλογα με το εκάστοτε επικοινωνιακό πλαίσιο¹⁴ και την τρέχουσα εποχή, θα μπορούσαμε να συμπληρώσουμε. Η Φραγκουδάκη Α. επισημαίνει ότι η επικοινωνία δεν συμβαίνει ποτέ στο κενό, αλλά πραγματοποιείται πάντα μέσα στην κοινωνία, όπου οι οργανωμένες κοινωνικές σχέσεις ασκούν επιρροή στη γλώσσα και προσδίδουν νόημα στα μηνύματα. Συνεπώς, «η γλωσσική ικανότητα» από μόνη της δεν είναι αρκετή· χρειάζεται να συνδυάζεται με «επικοινωνιακή ικανότητα», ώστε ακόμα και το πιο απλό μήνυμα να γίνεται κατανοητό¹⁵.

Η παραπάνω ανάλυση συνδέεται άμεσα με το θέμα της γλωσσικής διαμόρφωσης και έκφρασης των αντιλήψεών μας για τα ζώα, καθώς η γλώσσα που χρησιμοποιούμε για να τα περιγράψουμε δεν είναι ποτέ ουδέτερη. Αντιθέτως, διαμορφώνεται από τις κοινωνικές,

⁹ Ronald Wardhaugh, *An Introduction to Sociolinguistics*, 2η έκδ. (Οξφόρδη: Basil Blackwell, 1994), 10–11, όπως παρατίθεται από Κωστούλα-Μακράκη, *Γλώσσα και Κοινωνία*, 21–22.

¹⁰ Norbert Dittmar, *Sociolinguistics: A Critical Survey of Theory and Application* (Λονδίνο: Arnold, 1976), 238, όπως παρατίθεται από Κωστούλα-Μακράκη, *Γλώσσα και Κοινωνία*, 22.

¹¹ Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax* (Καίμπριτζ, Mass.: MIT Press, 1965), όπως παρατίθεται από Κωστούλα-Μακράκη, *Γλώσσα και Κοινωνία*, 22.

¹² Κωστούλα-Μακράκη, *Γλώσσα και Κοινωνία*, 23.

¹³ Dell Hymes, "On Communicative Competence," στο *Sociolinguistics: Selected Readings*, επιμ. J.B. Pride και J. Holmes (Harmondsworth: Penguin Books Ltd., 1979), όπως παρατίθεται από τη Νέλλη Κωστούλα-Μακράκη, *Γλώσσα και Κοινωνία: Βασικές Έννοιες* (Αθήνα: Μεταίχμιο, 2001), 23.

¹⁴ Κωστούλα-Μακράκη, *Γλώσσα και Κοινωνία*, 23.

¹⁵ Άννα Φραγκουδάκη, *Γλώσσα και ιδεολογία. Κοινωνιολογική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας* (Αθήνα: Οδυσσέας, 1987), 37, όπως παρατίθεται από Κωστούλα-Μακράκη, *Γλώσσα και Κοινωνία*, 24.

πολιτισμικές και ιδεολογικές συνθήκες στις οποίες ζούμε. Όπως ανέφερα προηγουμένως, ο τρίτος τρόπος κατανόησης της σχέσης γλώσσας και κοινωνίας είναι η αμφίδρομη επίδραση μεταξύ τους. Η κοινωνιογλωσσολογία μας βοηθά να κατανοήσουμε ότι οι γλωσσικές επιλογές που κάνουμε όταν αναφερόμαστε στα ζώα αποτελούν αντανάκλαση των κοινωνικών μας αξιών και αντιλήψεων. Ειδικότερα, οι κοινωνικές δομές και ιδεολογίες επηρεάζουν τη γλώσσα και, κατ' επέκταση, τον τρόπο με τον οποίο σχηματίζουμε τις απόψεις μας για τον κόσμο, συμπεριλαμβανομένων των ζώων. Παράλληλα, η γλώσσα έχει τη δύναμη να αναδιαμορφώνει αυτές τις απόψεις, επηρεάζοντας την κοινωνική συμπεριφορά απέναντι στα ζώα. Συνεπώς, η γλωσσική μας συμπεριφορά προς αυτά αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ γλώσσα και κοινωνίας, όπως αυτή αναδεικνύεται μέσα από την κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση.

Η Υπόθεση Sapir-Whorf: Γλωσσικός Ντετερμινισμός και Γλωσσική Σχετικότητα

Μια από τις πιο σημαντικές θεωρίες στη γλωσσολογία που εξετάζει τη σχέση γλώσσας και σκέψης είναι η *Υπόθεση Sapir-Whorf*, η οποία πήρε το όνομά της από τους γλωσσολόγους Edward Sapir και Benjamin Lee Whorf. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, η γλώσσα που μιλάμε επηρεάζει τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε και ερμηνεύουμε τον κόσμο γύρω μας. Αυτή η υπόθεση έχει δύο βασικές μορφές: τη *θεωρία του γλωσσικού ντετερμινισμού* και τη *θεωρία της γλωσσικής σχετικότητας*.

Στη *ντετερμινιστική* της μορφή, η Υπόθεση Sapir-Whorf υποστηρίζει ότι η γλώσσα που μιλάμε διαμορφώνει πλήρως τον τρόπο που σκεφτόμαστε και αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο¹⁶. Η γλώσσα, δηλαδή, είναι κάτι που επηρεάζει σε βάθος τη σκέψη μας. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε την πραγματικότητα εξαρτάται από τις γλωσσικές συνήθειες της κοινωνίας στην οποία ζούμε.

Ο *Sapir* πιστεύει ότι ο τρόπος που κατανοούμε και αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο εξαρτάται από τη γλώσσα μας. Οι γλωσσικές συνήθειες της κοινωνίας μας μας καθοδηγούν στο πώς ερμηνεύουμε την πραγματικότητα, ακόμα και αν δεν το συνειδητοποιούμε. Θεωρεί ότι «διαφορετικές κοινωνίες ζουν σε διαφορετικούς κόσμους», επειδή οι γλώσσες τους τις κάνουν να αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα με διαφορετικούς τρόπους. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι δεν μπορούμε να κατανοήσουμε τον κόσμο χωρίς τη γλώσσα και ότι η γλώσσα δεν είναι ένα τυχαίο εργαλείο, αλλά ένα θεμελιώδες μέρος της σκέψης και της αντίληψής μας¹⁷. Ο *Whorf*, με τη σειρά του, επέκτεινε τη θεωρία του *Sapir*, υποστηρίζοντας ότι κάθε γλώσσα δεν εκφράζει απλώς τις σκέψεις μας, αλλά τις διαμορφώνει και τις κατευθύνει. Σύμφωνα με εκείνον, η πραγματικότητα αποτελεί μια αδιάκοπη ροή

¹⁶ Daniel Chandler, "The Sapir-Whorf Hypothesis," στο *The Act of Writing*, επιμ. Daniel Chandler (Cambridge: University of Cambridge, 1995), 273.

¹⁷ Edward Sapir, "The Status of Linguistics as a Science," *Language* 5, αρ. 4 (1929): 209–210.

πληροφοριών, την οποία χρειάζεται να οργανώσουμε μέσω του γλωσσικού μας συστήματος. Μέσα από τη γλώσσα, χωρίζουμε αυτή τη «ροή» σε έννοιες και τους δίνουμε νόημα, με βάση τους κανόνες και τη δομή της γλώσσας μας¹⁸.

Συνεχίζοντας, η *γλωσσική σχετικότητα*, η δεύτερη μορφή της Υπόθεσης Sapir Whorf, δεν ισχυρίζεται ότι η γλώσσα καθορίζει πλήρως τη σκέψη μας. Αντίθετα, μπορεί να επηρεάζει τον τρόπο που βλέπουμε και κατανοούμε τον κόσμο, και ταυτόχρονα, η αντίληψή μας για αυτόν μπορεί να επηρεάσει τη γλώσσα μας. Επίσης, σημαντικό ρόλο παίζει το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο χρησιμοποιείται η γλώσσα¹⁹. Με βάση αυτή την προσέγγιση, συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της μπορούν να διαμορφώσουν την αντίληψή μας για τα πράγματα γύρω μας και τον τρόπο που θυμόμαστε αυτά τα στοιχεία.

Συνεπώς, η Υπόθεση Sapir-Whorf, μέσα από τις αρχές του γλωσσικού ντετερμινισμού και της γλωσσικής σχετικότητας, μπορεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι γλωσσικές μας επιλογές επηρεάζουν τις αντιλήψεις μας για τα ζώα. Ο γλωσσικός ντετερμινισμός υποστηρίζει ότι η γλώσσα που χρησιμοποιούμε για τα ζώα ενδέχεται να καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο τα βλέπουμε και τα αντιμετωπίζουμε. Εάν, για παράδειγμα, η γλώσσα μας περιέχει υποτιμητικές αναφορές και όρους για αυτά, μπορεί να υποδεικνύει πως η κοινωνία μας τα αντιλαμβάνεται ως κατώτερα από τον άνθρωπο. Η γλώσσα, συνεπώς, δεν περιορίζεται στην περιγραφή της πραγματικότητας, αλλά συμβάλλει ενεργά στη διαμόρφωσή της. Από την άλλη πλευρά, η θεωρία της γλωσσικής σχετικότητας υποδηλώνει ότι αν και η γλώσσα επηρεάζει την αντίληψή μας, δεν την καθορίζει απόλυτα. Μπορούμε να σκεφτούμε πέρα από τα γλωσσικά πρότυπα και να επανεξετάσουμε τις πεποιθήσεις μας για τα ζώα. Αυτή η προσέγγιση υπογραμμίζει ότι η γλώσσα δεν είναι στατική αλλά ευέλικτη και εξελίξιμη²⁰. Εάν η γλώσσα εξελιχθεί, μπορεί να επηρεάσει και τις αντίστοιχες αντιλήψεις και στάσεις απέναντι στα ζώα. Εδώ εντάσσεται ο ρόλος του κοινωνικού και πολιτισμικού πλαισίου, που διαμορφώνει και επηρεάζει τη χρήση της, επιτρέποντας την αναδιαμόρφωση των γλωσσικών προτύπων και, κατά τη συνέπεια, των αντιλήψεων για τα ζώα. Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι μπορούν να αναπτύξουν νέους όρους ή να επανερμηνεύσουν τους υπάρχοντες, ώστε να δημιουργήσουν μια πιο σύγχρονη και ηθική στάση απέναντί τους.

¹⁸ Benjamin Lee Whorf, "Science and Linguistics," *Technology Review* 42, αρ. 6 (1940): 213–14.

¹⁹ Daniel Chandler, "The Sapir-Whorf Hypothesis," στο *The Act of Writing*, επιμ. D. Chandler (Cambridge: University of Cambridge, 1995), 273.

²⁰ Την συγκεκριμένη άποψη έχει υποστηρίξει ο Πλάτων στην θεωρία του για την γλώσσα, και πιο συγκεκριμένα, στην κριτική που ασκεί στον γραπτό λόγο. Στην *Επιστολή Ζ* (343b-c) ο Αθηναίος φιλόσοφος τονίζει ότι η αστάθεια των νοημάτων των λέξεων και των ορισμών οφείλεται στην εξέλιξη της γλώσσας, η οποία επηρεάζεται από τις αλλαγές που υφίστανται τα πράγματα στον αισθητό κόσμο. Περισσότερες πληροφορίες γι' αυτό το θέμα βλ. Μαρία Σωζοπούλου, *Εκφάνσεις της δημοσιότητας στην φιλοσοφία του Πλάτωνα* (Αθήνα: Έκδόσεις Παπαζήση, 2020), σ. 179-181

Ψυχολογικές Θεωρίες: Η Γλωσσική Διαμόρφωση των Αντιλήψεών μας για τα Ζώα

Στην παρούσα ενότητα, θα αναφερθούμε σε ψυχολογικές θεωρίες που εξετάζουν το ρόλο της γλώσσας στη διαμόρφωση και έκφραση των αντιλήψεών μας για τα ζώα. Συγκεκριμένα, θα αναλυθούν οι θεωρίες των *Lev Vygotsky*, *Albert Bandura* και *Serge Moscovici*, οι οποίες προσφέρουν πολύτιμες γνώσεις για την αλληλεπίδραση μεταξύ γλώσσας, σκέψης και κοινωνίας. Η ανάλυσή τους θα μας επιτρέψει να κατανοήσουμε βαθύτερα τον ρόλο της γλώσσας στην κατανόηση και επικοινωνία των πεποιθήσεών μας για τα ζώα.

Αρχικά, ο Σοβιετικός ψυχολόγος *Lev Vygotsky* (1896-1934), θεωρούσε ότι η γλώσσα και η σκέψη λειτουργούν ως ξεχωριστά συστήματα στην παιδική ηλικία, τα οποία με την πάροδο του χρόνου συνδέονται μέσω του εσωτερικού διαλόγου. Από την ηλικία των 2 ετών και έπειτα, τα συστήματα αυτά σιγά σιγά αρχίζουν να συνεργάζονται, με αποτέλεσμα να διαμορφώνεται μια καινούργια γνωστική συμπεριφορά. Αυτή η συνεργασία επιτρέπει στη σκέψη να εκφράζεται μέσω της γλώσσας και η γλώσσα, με τη σειρά της, βοηθά στην οργάνωση και διαμόρφωση των σκέψεων. Από την ηλικία των 7 ετών, το παιδί αποκτά την ικανότητα να αναγνωρίζει και να διαχειρίζεται τις δύο λειτουργίες της γλώσσας: την κοινωνική γλώσσα, με την οποία μπορεί να επικοινωνεί με τον περίγυρό του, και την εσωτερική, η οποία βοηθά στην οργάνωση και διαχείριση των σκέψεών του²¹. Η σταδιακή ένωση της σκέψης και της γλώσσας, σύμφωνα με τον Vygotsky, αποτελεί μια διαδικασία γνωστικής ανάπτυξης που πραγματοποιείται «από έξω προς τα μέσα». Δηλαδή, η ανάπτυξη αυτή βασίζεται σε κοινωνικούς παράγοντες, οι οποίοι εσωτερικεύονται μέσω της καθημερινής αλληλεπίδρασης του ατόμου με το περιβάλλον του. Αυτή η προσέγγιση διαφέρει από την άποψη του Ελβετού φιλοσόφου και ψυχολόγου *Piaget*, ο οποίος πίστευε ότι η γλώσσα και η σκέψη αναπτύσσονται ανεξάρτητα και ότι η σκέψη προηγείται της γλώσσας²².

Η θεωρία του Vygotsky μπορεί να εφαρμοστεί στη μελέτη της γλωσσικής διαμόρφωσης των αντιλήψεών μας για τα ζώα, εστιάζοντας στο πώς η γλώσσα και η σκέψη αλληλοεπηρεάζονται. Καθώς η γλώσσα, σύμφωνα με τον Vygotsky, εξελίσσεται μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση, γίνεται το κύριο όργανο με το οποίο οι άνθρωποι αναπτύσσουν και διαμορφώνουν αντιλήψεις για τον κόσμο γύρω τους, συμπεριλαμβανομένων των ζώων. Το παιδί, μέσα από τη χρήση της γλώσσας, αντιλαμβάνεται και διαχειρίζεται τη σκέψη του, αναπτύσσοντας κοινωνικές αντιλήψεις για τον κόσμο. Αυτό μας βοηθά να κατανοήσουμε πώς οι κοινωνικές αξίες για τα ζώα μεταδίδονται μέσω της γλώσσας και επηρεάζουν τη συμπεριφορά μας απέναντί τους.

Συνεχίζοντας, θα αναφερθούμε στη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, που ανέπτυξε ο Καναδοαμερικανός ψυχολόγος, *Albert Bandura*, κατά την οποία υποστηρίζεται ότι η κοινωνική μάθηση προκύπτει μέσω της παρατήρησης και της μίμησης συμπεριφορών. Τα

²¹ Alfredo Ardila, "On the Evolutionary Origins of Executive Functions," *Brain and Cognition* 68, αρ. 1 (2008): 92–99.

²² Nicky Hayes, *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*, τόμος Β, εκδ. Ελληνικά Γράμματα (1998), όπως παρατίθεται από τον Δημήτριο Ταχματζίδη, *Εκτελεστικός έλεγχος, γλώσσα, λογική σκέψη και ενημερότητα: Σχέσεις κατά τη σχολική και εφηβική ηλικία* (Διδακτορική Διατριβή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2018), σελ. 65.

άτομα συχνά, ασυνείδητα, αντιγράφουν κοινωνικές συμπεριφορές από το περιβάλλον τους²³. Αναφορικά με τη γλώσσα, τα παιδιά αποκτούν γλωσσικές δεξιότητες μιμούμενα λέξεις και φράσεις που ακούνε από τους γύρω τους, είτε ενήλικες είτε συνομηλίκους. Αυτή η διαδικασία αναδεικνύει τον σημαντικό ρόλο που παίζουν η κοινωνία και ο πολιτισμός στη διαμόρφωση της γλωσσικής μάθησης και έκφρασης. Έτσι, όταν κάποιος μιμείται τη γλώσσα που χρησιμοποιείται για τα ζώα, αναπαράγει τις πεποιθήσεις και τις στάσεις που έχουν οι άλλοι για αυτά. Με αυτόν τον τρόπο, οι υπάρχουσες αντιλήψεις ανατροφοδοτούνται και παραμένουν διαχρονικά, διατηρώντας σταθερές τις πολιτισμικές και κοινωνικές στάσεις για τα ζώα μέσα από τη γλωσσική μίμηση.

Αξίζει, ακόμη, να σημειωθεί η *θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων*, της οποίας θεμελιωτής ήταν ο κοινωνικός ψυχολόγος *Serge Moscovici*. Οι αναπαραστάσεις αυτές αποτελούν ένα σύστημα αξιών, ιδεών και πρακτικών που βοηθά τα άτομα να οργανώνουν και να ερμηνεύουν τον κόσμο γύρω τους. Μέσω αυτών, τα μέλη μιας κοινότητας δημιουργούν έναν κοινό κώδικα που τους επιτρέπει να επικοινωνούν μεταξύ τους και να δίνουν νόημα σε αντικείμενα, συμπεριφορές και έννοιες²⁴. Η ψυχολόγος *Denise Jodelet* επεκτείνει αυτόν τον ορισμό, θεωρώντας τις κοινωνικές αναπαραστάσεις ως έναν τύπο γνώσης που χρησιμοποιείται από τα μέλη μιας κοινότητας και εξυπηρετεί πρακτικούς σκοπούς, βοηθώντας στη συγκρότηση μιας κοινής πραγματικότητας για το σύνολο της κοινότητας²⁵. Στην περίπτωση της γλώσσας που χρησιμοποιούμε για τα ζώα, αυτές οι κοινωνικές αναπαραστάσεις καθορίζουν τις αντιλήψεις και τις στάσεις μας, διαμορφώνοντας τον τρόπο που τα περιγράφουμε και τα αντιμετωπίζουμε κοινωνικά.

Κλείνοντας αυτή την ενότητα, γίνεται σαφές ότι η γλώσσα είναι ένα ισχυρό μέσο σχηματισμού των αντιλήψεών μας γενικά, αλλά και ειδικά για τα ζώα. Μέσα από την αλληλεπίδραση με το κοινωνικό περιβάλλον και την ενσωμάτωση πολιτισμικών αξιών, η γλώσσα συμβάλλει στη δημιουργία και διατήρηση στάσεων απέναντι σε αυτά τα πλάσματα. Η κατανόηση αυτής της διαδικασίας μας επιτρέπει να αναγνωρίσουμε τον σημαντικό ρόλο της γλώσσας στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε και διαχειριζόμαστε τον μη ανθρώπινο κόσμο.

Ο Ρόλος της Γλώσσας στον Ανθρωποκεντρισμό και τον Ειδισμό

Οι εκφράσεις και οι λέξεις που χρησιμοποιούμε για τα ζώα δεν είναι απλώς τρόποι περιγραφής, αλλά αποκαλύπτουν βαθύτερες αντιλήψεις, προκαταλήψεις και ιδεολογίες. Μέσα από τη γλωσσική επιλογή, έρχονται στην επιφάνεια οι κοινωνικές και πολιτισμικές

²³ Μαρία Νασιάκου, Αλεξάνδρα Χαντζή και Μίκα Φατούρου, *Εισαγωγή στην Ψυχολογία* (Αθήνα: Gutenberg, 1999).

²⁴ Serge Moscovici, "Notes towards a Description of Social Representations," *European Journal of Social Representations* 18 (1988): 215.

²⁵ Denise Jodelet, *Madness and Social Representations* (Berkeley: University of California Press, 1991), 5–11.

στάσεις που έχουν διαμορφώσει την αντίληψή μας για εκείνα. Δύο βασικές ιδεολογίες, που αναδεικνύονται μέσω της γλώσσας και συμβάλλουν στη γλωσσική διαμόρφωση των αντιλήψεων αυτών, είναι ο *ανθρωποκεντρισμός* και ο *ειδισμός*.

Πιο αναλυτικά, ο *ανθρωποκεντρισμός* αποτελεί σύστημα ιδεών που τοποθετεί τον άνθρωπο στο κέντρο του κόσμου, αντιλαμβανόμενος τη φύση και τα άλλα έμβια όντα ως πηγή πόρων, διαθέσιμων για εκμετάλλευση σύμφωνα με τις ανθρώπινες ανάγκες και επιθυμίες, με στόχο τη βελτίωση της ευημερίας του. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, οι άνθρωποι θεωρούνται το μόνο είδος που έχει εγγενή αξία, ενώ η γη και τα υπόλοιπα όντα αντιμετωπίζονται ως εργαλεία για την εξυπηρέτηση των ανθρώπινων σκοπών και συμφερόντων²⁶. Δύο σημαντικοί στοχαστές που εξέφρασαν ανθρωποκεντρικές απόψεις είναι ο *René Descartes* και ο *Immanuel Kant*. Συγκεκριμένα, ο Descartes, Γάλλος φιλόσοφος, πίστευε ότι τα ζώα δεν είναι τίποτα παραπάνω από καλοκατασκευασμένες μηχανές, δηλαδή “απλά πράγματα” τα οποία λειτουργούν χωρίς συναισθήματα και κυρίως μέσω ενστικτώδους συμπεριφοράς²⁷. Παράλληλα, ο Γερμανός φιλόσοφος Immanuel Kant, υποστήριξε ότι οι άνθρωποι δεν έχουμε άμεσα ηθικά καθήκοντα προς τα ζώα. Θεωρούσε ότι οι ηθικές μας υποχρεώσεις απέναντί τους είναι έμμεσες, και στην πραγματικότητα είναι άμεσα καθήκοντα που αφορούν τον εαυτό μας. Σύμφωνα με τον ίδιο, οι ηθικές υποχρεώσεις περιορίζονται σε έλλογα και ανεξάρτητα όντα που διαθέτουν εσωτερική αξία, με άλλα λόγια αξιοπρέπεια²⁸. Τέτοια όντα πρέπει να τα αντιμετωπίζουμε με σεβασμό και όχι ως εργαλεία ή μέσα για να πετύχουμε τους δικούς μας στόχους ή συμφέροντα. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν ίσχυε για τα ζώα.

Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε τον όρο *ειδισμός* (speciesism), ο οποίος επινοήθηκε και παρουσιάστηκε από τον Βρετανό ψυχολόγο, *Richard Ryder*, το 1970²⁹. Ο Ryder χρησιμοποίησε αυτόν τον όρο για να περιγράψει την προκατάληψη και την υποβάθμιση προς τα μη ανθρώπινα είδη, και ιδιαίτερα τα ζώα, από τον άνθρωπο. Υποστήριξε ότι ο ειδισμός δεν περιορίζεται μόνο στη διάκριση, αλλά αποτελεί, κατά κύριο λόγο, αδικία, καταπίεση και εκμετάλλευση. Ο *Peter Singer*, ηθικός φιλόσοφος, ορίζει τον ειδισμό ως «προκατάληψη ή προκατειλημμένη συμπεριφορά υπέρ των συμφερόντων των μελών του ίδιου είδους και εναντίον των μελών των άλλων ειδών»³⁰. Δίνοντας αυτόν τον ορισμό, εννοεί ότι πρόκειται για μια μορφή προκατάληψης όπου τα μέλη ενός είδους, όπως οι άνθρωποι, δίνουν προτεραιότητα στα δικά τους συμφέροντα σε βάρος των συμφερόντων άλλων ειδών, όπως των ζώων. Οι άνθρωποι τείνουν να θεωρούν τη δική τους ζωή και τις ανάγκες τους πιο σημαντικές από αυτές των άλλων ειδών, χωρίς αντικειμενική δικαιολογία, μόνο επειδή ανήκουν στο ανθρώπινο είδος. Αυτή η μεροληψία μοιάζει με άλλες μορφές διάκρισης, όπως

²⁶ Richard Routley και Valerie Routley, "Against the Inevitability of Human Chauvinism," στο *Ethics and Problems of the 21st Century*, επιμ. K.E. Goodpaster και K.M. Sayer (Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1979).

²⁷ Rene Descartes, *Λόγος περί της Μεθόδου*, μτφρ. Χρ. Χρηστίδης (Αθήνα: Παπαζήσης, 1976), 47–48.

²⁸ Ιμάνουελ Καντ, *Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών* (1785), μετάφραση, σχόλια, επίμετρο: Κ. Ανδρουλιδάκης (Ηράκλειο/Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017), 435.

²⁹ Richard D. Ryder, "Experiments on Animals," στο *Animals, Men and Morals*, επιμ. Stanley και Roslind Godlovitch και John Harris (New York: Taplinger Pub. Co., 1971), 41.

³⁰ Peter Singer, *Η Απελευθέρωση Των Ζώων*, μετάφραση Σταύρος Καραγεωργάκης (Θεσσαλονίκη: Αντιγόνη, 2018), 60.

ο ρατσισμός ή ο σεξισμός, όπου κάποια ομάδα θεωρεί τα δικά της συμφέροντα ανώτερα από των άλλων, απλώς λόγω της διαφορετικής ταυτότητάς της³¹.

Οι ιδεολογίες του ανθρωποκεντρισμού και του ειδισμού, όπως αυτές ορίζονται, δεν αποτελούν μόνο φιλοσοφικές θέσεις, αλλά αποτυπώνονται και αναπαράγονται στη γλώσσα. Ο ανθρωποκεντρισμός, ως σύστημα ιδεών που θεωρεί τα υπόλοιπα έμβια όντα ως μέσα για την ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών, διαμορφώνει σε μεγάλο βαθμό τη γλωσσική έκφραση. Η γλώσσα, αντανακλώντας τις κοινωνικές αξίες, ενσωματώνει αυτή την ιεραρχική σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο και τα ζώα, με αποτέλεσμα να διαιωνίζεται η άποψη της ανωτερότητας του ανθρώπου και της υποβάθμισης των άλλων ειδών. Στο πλαίσιο αυτό, οι γλωσσικές εκφράσεις που χρησιμοποιούμε για να μιλήσουμε για τα ζώα ενισχύουν την ιδέα ότι τα μη ανθρώπινα είδη στερούνται εγγενούς αξίας και υπάρχουν κυρίως ως μηχανισμοί εκμετάλλευσης για την ανθρώπινη ευημερία. Ο ανθρωποκεντρισμός, επομένως, συνδέεται άμεσα με τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα συμβάλλει στο σχηματισμό και την αναπαραγωγή των πεποιθήσεών μας για τη θέση του ανθρώπου στον κόσμο και τον ρόλο των ζώων σε αυτόν.

Ο ειδισμός, από την άλλη, ενσωματώνει και αναπαράγει τις κοινωνικές προκαταλήψεις που διαχωρίζουν τα είδη με βάση την αξία τους, τοποθετώντας τον άνθρωπο στην κορυφή αυτής της ιεραρχίας. Η γλώσσα, ως κύριο μέσο έκφρασης και αναπαράστασης των κοινωνικών σχέσεων, αντικατοπτρίζει αυτή την προκατάληψη μέσω της χρήσης ορολογίας και αφηγήσεων που ενισχύουν την υποδεέστερη θέση των ζώων. Αυτή η ιδεολογία, μέσα από τη γλώσσα, εδραιώνει την αντίληψη ότι τα συμφέροντα του ανθρώπου υπερέχουν έναντι των άλλων ειδών, ενώ τα ζώα αντιμετωπίζονται ως κατώτερα όντα, χωρίς ίσα δικαιώματα ή αξία. Έτσι, η γλώσσα, στο πλαίσιο του ειδισμού, συμβάλλει καθοριστικά στη διατήρηση της απόστασης μεταξύ ανθρώπου και ζώων, καθώς και στη διαιώνιση των ανισοτήτων που πηγάζουν από αυτή τη διάκριση.

³¹ Peter Singer, *Η Απελευθέρωση Των Ζώων*, 63.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Κατηγοριοποίηση των Ζώων: Ο Ρόλος της Γλώσσας στη Διαμόρφωση της Στάσης μας

Η γλώσσα που χρησιμοποιούμε για να περιγράψουμε τα ζώα ποικίλλει σημαντικά ανάλογα με την κατηγορία στην οποία τα εντάσσουμε και αυτές οι κατηγοριοποιήσεις προκύπτουν από κοινωνικές συμφωνίες που εξυπηρετούν λειτουργικούς σκοπούς. Δεν είναι ουδέτερες ή αθώες, καθώς αντανakλούν βαθύτερες αξίες, ιεραρχίες και αντιλήψεις που διέπουν τις σχέσεις μας με τα ζώα, είτε πρόκειται για ζώα συντροφιάς, αδέσποτα, παραγωγής είτε για πειραματόζωα. Η γλώσσα, με τη σειρά της, παίζει καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία και συντήρηση αυτών των κατηγοριών, νομιμοποιώντας την αντίστοιχη μεταχείριση στην εκάστοτε κατηγορία ζώων. Μέσα από τη γλωσσική αυτή διάκριση, διαμορφώνονται οι αντιλήψεις μας, άλλοτε τονίζοντας τη χρηστική ή ανθρωποκεντρική αξία των ζώων και άλλοτε αναγνωρίζοντας την αυτονομία και τα δικαιώματά τους ως ζωντανά όντα. Στην παρούσα ενότητα, θα αναλυθούν οι κατηγορίες αυτές και οι γλωσσικές επιλογές που τις συνοδεύουν, αποκαλύπτοντας τις κοινωνιογλωσσολογικές και ιδεολογικές τους προεκτάσεις.

1.1 Ζώα Συντροφιάς και Δεσποζόμενα Ζώα Συντροφιάς

Ξεκινώντας, θα μιλήσουμε για τα *ζώα συντροφιάς*, δηλαδή τα ζώα που φροντίζονται ή πρόκειται να φροντιστούν από τον άνθρωπο και ζουν, συνήθως, στο περιβάλλον της κατοικίας του, με σκοπό την προσφορά συντροφιάς και την ικανοποίηση συναισθηματικών αναγκών. Η παρουσία τους δίπλα στον άνθρωπο δεν συνδέεται με χρηστικές ή παραγωγικές ανάγκες, αλλά με την προσωπική σχέση με τον κάτοχό τους. Τα *δεσποζόμενα ζώα συντροφιάς*, είναι τα ζώα που ζουν υπό την επίβλεψη και φροντίδα ενός ανθρώπου και εξαρτώνται πλήρως από τον ιδιοκτήτη τους για τη περιποίηση και την ασφάλειά τους. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν και ζώα όπως οι σκύλοι που εξυπηρετούν διάφορους πρακτικούς σκοπούς, π.χ. κυνήγι, φύλαξη ή παροχή βοήθειας σε άτομα με ειδικές ανάγκες, καθώς και οι σκύλοι που χρησιμοποιούνται σε επαγγελματικές αποστολές, π.χ. έρευνα, διάσωση³².

Στη γλώσσα, και οι δύο αυτοί όροι αναδεικνύουν την ανθρωποκεντρική διάσταση της σχέσης με τα ζώα, δίνοντά τους αξία μέσα από την ικανοποίηση ανθρώπινων αναγκών. Τα ζώα συντροφιάς θεωρούνται πολύτιμα ως «μέλη της οικογένειας» ή ακόμα και ως ισότιμα κοινωνικά όντα με ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς με τους ιδιοκτήτες τους. Αυτή η στενή σχέση αντικατοπτρίζεται στη γλώσσα που χρησιμοποιούμε για να τα περιγράψουμε, με θετικούς όρους όπως «φίλος», «σύντροφος» ή ακόμα και «παιδί», κάτι που αναδεικνύει τη συναισθηματική εγγύτητα που νιώθουμε για αυτά. Συχνά, χρησιμοποιούνται και υποκοριστικά (π.χ. «σκυλάκι», «γατούλα»), καθώς και ανθρωπομορφικές εκφράσεις. Τα δεσποζόμενα, όπως αποδεικνύεται από το ίδιο το όνομά τους είναι εκείνα που έχουν

³² Νόμος 4830/2021, άρθρο 2, παράγραφοι 3 και 4, ΦΕΚ Α-169/18.09.2021, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Τεύχος Πρώτο, Αρ. Φύλλου 169 (18 Σεπτεμβρίου 2021).

δεσπότη, δηλαδή αφεντικό³³. Εδραιώνοντας, έτσι, την αντίληψη ότι δεν είναι ανεξάρτητα όντα, αλλά εξαρτώνται απόλυτα από την ανθρώπινη φροντίδα και έλεγχο. Η γλωσσική διαφοροποίηση μεταξύ ζώων συντροφιάς και δεσποζόμενων ζώων μπορεί να συνδεθεί με την υπόθεση Sapir-Whorf. Σύμφωνα με τη θεωρία της γλωσσικής σχετικότητας, η γλώσσα που χρησιμοποιούμε όχι μόνο περιγράφει αλλά σχηματίζει τις αντιλήψεις μας.

1.2 Αδέσποτα Ζώα Συντροφιάς

Προχωρώντας, *αδέσποτο ζώο συντροφιάς* ορίζεται το ζώο που ανήκει στην κατηγορία των ζώων συντροφιάς που δε διαθέτει μόνιμη κατοικία ή βρίσκεται πέρα από τα όρια της κατοικίας του ιδιοκτήτη, κατόχου, συνοδού ή φύλακά του, χωρίς να υπόκειται στη συνεχή επίβλεψη. Στην κατηγορία αυτή δεν περιλαμβάνονται ζώα όπως κυνηγετικοί σκύλοι, σκύλοι φύλαξης κοπαδιών, διάσωσης και έρευνας, όταν βρίσκονται εν ώρα δράσης, καθώς η μετακίνηση και η ανεξαρτησία τους θεωρούνται απαραίτητες για την εκτέλεση των καθηκόντων τους³⁴. Ο γενικότερος όρος *αδέσποτο* περιγράφει οποιοδήποτε ζώο δεν έχει σταθερή κατοικία ή προστασία από ανθρώπινη επίβλεψη και δεν περιορίζεται μόνο στα ζώα συντροφιάς. Μπορεί να περιλαμβάνει και άλλα ζώα, όπως παραγωγικά ή εργασίας, που βρίσκονται χωρίς ιδιοκτήτη και φροντίδα.

Η κατηγορία των αδέσποτων ζώων περιγράφεται συχνά ως μια ομάδα ζώων που δεν ανήκουν σε κανέναν, βρίσκονται στον αστικό χώρο αβοήθητα και συνήθως είναι ανεπιθύμητα. Τα ζώα αυτά θεωρούνται περιθωριακά, εκτός κοινωνικής φροντίδας και προστασίας, γεγονός που επηρεάζει σημαντικά τη στάση της κοινωνίας απέναντί τους. Ο όρος «αδέσποτο» προέρχεται από τη λέξη «δεσπότης», η οποία αναφέρεται στον κύριο ή αφέντη, και η απουσία αυτού καθιστά το ζώο εκτός ελέγχου και προστασίας. Αυτός ο όρος ενέχει μια αρνητική χροιά, καθώς υποδηλώνει ότι βρίσκεται σε κατάσταση εγκατάλειψης ή ανασφάλειας και συχνά παρουσιάζεται ως πρόβλημα που πρέπει να λυθεί. Επιπλέον, για τα ζώα αυτά χρησιμοποιούνται λέξεις αρνητικά φορτισμένες, όπως «επικίνδυνα», «βρώμικα» ή «περιπλανώμενα», οι οποίες ενισχύουν την αντίληψη ότι τα αδέσποτα αποτελούν απειλή. Αυτή η αρνητική φόρτιση συμβάλει στην περιθωριοποίησή τους και περιορίζει τις πιθανότητες φροντίδας τους.

1.3 Επικίνδυνα Ζώα Συντροφιάς

Συνεχίζοντας, *επικίνδυνο ζώο συντροφιάς* θεωρείται το ζώο που επιδεικνύει επιθετική συμπεριφορά, χωρίς προφανή λόγο ή απειλή, προς ανθρώπους ή άλλα ζώα. Επικίνδυνο είναι, επίσης, το ζώο που φέρει μια ασθένεια, η οποία είναι μεταδοτική και ανίατη³⁵. Όσον αφορά τη γλώσσα που αναφέρεται σε αυτά τα ζώα, θα λέγαμε ότι είναι ιδιαίτερα φορτισμένη και

³³ "Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής," *Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα*, πρόσβαση 19 Ιανουαρίου 2025, https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?page=23&lq=%CE%94%CE%B5.

³⁴ Νόμος 4830/2021, άρθρο 2, παράγραφος 5.

³⁵ Νόμος 4830/2021, άρθρο 2, παράγραφος 14.

αντικατοπτρίζει κοινωνικές αντιλήψεις γύρω από το τι θεωρείται επικίνδυνο ή απειλητικό. Ο όρος «επικίνδυνο» φέρει έναν μειωτικό τόνο, ενισχύοντας την εντύπωση ότι το ζώο αποτελεί άμεσο κίνδυνο για την ασφάλεια των ανθρώπων και των άλλων ζώων. Η χρήση αυτού του όρου προκαλεί την αίσθηση ότι το ζώο είναι ανεξέλεγκτο και επιβάλλεται να περιοριστεί ή να απομονωθεί για λόγους ασφαλείας.

Από κοινωνιογλωσσολογική άποψη, η κατηγοριοποίηση ενός ζώου ως «επικίνδυνο» αναδεικνύει τη σημασία που δίνει η κοινωνία στον έλεγχο και τη διαχείριση των ζώων που δεν ανταποκρίνονται στις προσδοκίες της αναφορικά με τη συμπεριφορά ή την υγεία. Η γλώσσα αυτή φανερώνει την ανάγκη προστασίας της δημόσιας υγείας και ασφάλειας, αλλά ταυτόχρονα στιγματίζει τα ζώα αυτά, αφήνοντας ελάχιστο περιθώριο για να εξεταστούν οι συνθήκες που οδήγησαν στην επιθετική συμπεριφορά ή ασθένειά τους. Κατά συνέπεια, αντιμετωπίζονται κυρίως ως απειλή, ενώ η φροντίδα ή η ευθύνη για την κατάσταση τους μπορεί συχνά να παραβλέπεται.

1.4 Ζώα Παραγωγής και Ζώα Εκτροφής

Συνεχίζουμε με την ανάλυση για τα *ζώα παραγωγής* και *εκτροφής*. Αυτά είναι τα ζώα που εκτρέφονται και διατηρούνται από τον άνθρωπο με σκοπό την παραγωγή τροφίμων, πρώτων υλών ή άλλων προϊόντων που προέρχονται από εκείνα. Παραδείγματα τέτοιων ζώων είναι οι αγελάδες, τα πρόβατα, οι χοίροι και οι κόττες, τα οποία εκτρέφονται για το κρέας, το γάλα, τα αυγά, το μαλλί και άλλα χρήσιμα προϊόντα που παράγουν.

Αν και οι δύο όροι είναι παρόμοιοι, τα ζώα παραγωγής αναφέρονται κυρίως στη συμβολή τους στην οικονομία μέσω των προϊόντων που προσφέρουν, ενώ τα ζώα εκτροφής εστιάζουν περισσότερο στη διαδικασία της αναπαραγωγής και της διαχείρισής τους υπό ελεγχόμενες συνθήκες, με σκοπό τη διατήρηση και αύξηση της παραγωγικότητάς τους. Η γλώσσα που περιγράφει αυτά τα ζώα εστιάζει κυρίως στη χρηστική και οικονομική τους αξία, υποβαθμίζοντας την ατομική τους υπόσταση. Η χρήση όρων όπως «κρέας», «γάλα» και «ζωική παραγωγή» αντικατοπτρίζει μια αποστασιοποιημένη προσέγγιση, η οποία επικεντρώνεται στα προϊόντα και όχι στην ίδια τη φύση τους. Αυτή η αποστασιοποίηση της γλώσσας συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας αντίληψης που τα βλέπει ως αντικείμενα εκμετάλλευσης, παρά ως έμβια όντα με εγγενή αξία. Η αντίληψη αυτή συναντάται από την αρχαιότητα με τον Αριστοτέλη να υποστηρίζει ότι τα ζώα υπάρχουν για να εξυπηρετούν τις ανάγκες του ανθρώπου και ότι υπάρχει μια ιεραρχία της φύσης, σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι βρίσκονται στην κορυφή λόγω της λογικής τους, ενώ εκείνα βρίσκονται σε κατώτερη θέση³⁶. Οι όροι, λοιπόν, που περιγράφουν τα ζώα αυτά συχνά επικεντρώνονται στα προϊόντα που παράγουν (π.χ. «ζώα κρεατοπαραγωγής», «ζώα γαλακτοπαραγωγής»), στην οικονομική και χρηστική διάστασή τους και όχι στην ατομική τους σημασία ως αυτόνομα όντα.

³⁶ Αριστοτέλης, *Πολιτικά* Α, 1256b: «ὥστε ὁμοίως δῆλον ὅτι καὶ γενομένοις οἰητέον τὰ τε φυτὰ τῶν ζώων ἔνεκεν εἶναι καὶ τὰ ἄλλα ζῶα τῶν ἀνθρώπων χάριν [...] εἰ οὖν ἡ φύσις μὴθὲν μῆτε ἀτελὲς ποιεῖ μῆτε μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώπων ἔνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιηκέναι τὴν φύσιν.»

1.5 Πειραματόζωα - Ζώα Εργαστηρίου

Προχωρώντας στον ορισμό για τα *πειραματόζωα*, πρόκειται για ζώα που χρησιμοποιούνται σε επιστημονικά πειράματα ή ερευνητικά προγράμματα με σκοπό τη μελέτη βιολογικών, ιατρικών ή φαρμακευτικών διαδικασιών. Συνήθως, περιλαμβάνουν μικρά θηλαστικά, όπως ποντίκια και αρουραίους, αλλά μπορούν να χρησιμοποιηθούν και άλλα είδη ζώων ανάλογα με τη φύση της έρευνας.

Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, ο όρος αυτός έχει αντικατασταθεί με τον όρο *ζώα εργαστηρίου*. Η νέα ορολογία είναι πιο ουδέτερη και αποσκοπεί στη μείωση ηθικού βάρους που συνδέεται με τα πειράματα στα ζώα, τονίζοντας περισσότερο τις επιστημονικές και ελεγχόμενες συνθήκες που αφορούν τη χρήση τους. Η αλλαγή εντάσσεται στον κανόνα *3Rs* (Replace, Reduce, Refine) που εισήχθη για πρώτη φορά το 1959 από τους επιστήμονες William Russell και Rex Burch. Ο κανόνας αυτός στοχεύει στην αντικατάσταση των ζώων, όπου αυτό είναι δυνατόν, με εναλλακτικές μεθόδους, στη μείωση του αριθμού που χρησιμοποιείται και στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους, ώστε να ελαχιστοποιείται ο πόνος και η ταλαιπωρία τους κατά τη διάρκεια της έρευνας³⁷.

Από κοινωνιογλωσσολογική άποψη, αυτή η αλλαγή στη γλώσσα φανερώνει τη μετατόπιση της κοινωνίας προς μια πιο ηθική προσέγγιση στη χρήση ζώων κατά την επιστημονική έρευνα. Η αντικατάσταση του όρου «πειραματόζωα» με «ζώα εργαστηρίου» δείχνει την προσπάθεια να μειωθεί η αρνητική κριτική που συνδέεται με τα ζώα στα πειράματα και να ενδυναμωθεί η εικόνα μιας πιο υπεύθυνης και ελεγχόμενης έρευνας. Ωστόσο, η γλώσσα που χρησιμοποιείται για να περιγράψει τα ζώα αυτά συχνά τα απογυμνώνει από την ταυτότητά τους. Όροι όπως «δείγματα», «μονάδες» ή «αντικείμενα μελέτης» υποβαθμίζουν την αξία της ύπαρξής τους και αντιμετωπίζονται ως απλά εργαλεία ή αντικείμενα στα χέρια των επιστημόνων. Αυτή η γλώσσα συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας ιδέας που τα βλέπει ως μέσα για την επίτευξη ερευνητικών στόχων, χωρίς να αναγνωρίζεται η αξία τους.

1.6 Ζώα Εργασίας και Ζώα Θεραπείας

Περνάμε τώρα στα *ζώα εργασίας* και τα *ζώα θεραπείας*, δύο κατηγορίες ζώων που, αν και έχουν κοινό τον υποστηρικτικό τους ρόλο για τον άνθρωπο, δημιουργούν διαφορετικές αντιλήψεις στην κοινωνία. Τα ζώα εργασίας χρησιμοποιούνται για εργασίες όπως μεταφορά αγαθών και φύλαξη κοπαδιών. Η ίδια η λέξη «εργασίας» φέρει την έννοια της χρηστικότητας, δηλώνοντας έμμεσα ότι η αξία του ζώου συνδέεται κυρίως με την εργασία που μπορεί να εκτελέσει. Περιγραφές που τονίζουν τα καθήκοντά τους ή τις δεξιότητές τους, όπως «σκύλος φύλαξης» ή «άλογο μεταφοράς», εστιάζουν στην “αποστολή” τους και όχι στην προσωπική τους αξία. Επιπρόσθετα, η χρήση φράσεων που χαρακτηρίζουν τα ζώα

³⁷ William Moy Stratton Russell και Rex Leonard Burch, *The Principles of Humane Experimental Technique*, Special Edition (Potters Bar, Herts, London: Universities Federation for Animal Welfare, 1992).

εργασίας ως «πειθαρχημένα» ή «αξιόπιστα» αναπαράγουν συγκεκριμένα στερεότυπα για την αφοσίωσή τους και την αντοχή τους, ενώ ταυτόχρονα υποβαθμίζουν την ανάγκη τους για ξεκούραση ή φροντίδα, εστιάζοντας κυρίως στην αποδοτικότητά τους. Τα ζώα αυτά συχνά αντιμετωπίζονται ως «εργαλεία», που διευκολύνουν τις καθημερινές μας δραστηριότητες, παρά ως όντα με συναισθήματα και ανάγκες. Από την άλλη, τα ζώα θεραπείας συμμετέχουν σε θεραπευτικά προγράμματα με στόχο την ψυχολογική και συναισθηματική υποστήριξη ασθενών μέσω της αλληλεπίδρασης σε ατομικό ή ομαδικό επίπεδο³⁸.

Αν και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει ανθρωποκεντρισμός, αφού και οι δύο αυτές κατηγορίες προσφέρουν υπηρεσίες στον άνθρωπο, η κοινωνία φαίνεται να δίνει μεγαλύτερη συναισθηματική βαρύτητα στα ζώα θεραπείας. Όροι όπως «συνεργάτες» ή «βοηθοί στη θεραπεία» δίνουν έμφαση στη θετική επιρροή που έχουν τα ζώα αυτά στη μείωση του άγχους και στη γενικότερη βελτίωση της ψυχικής υγείας. Σε πολλές περιπτώσεις, περιγράφονται ακόμη και ως «θεραπευτές», αναγνωρίζοντας τη σημαντική συνεισφορά τους στην ποιότητα ζωής των ανθρώπων. Αντίθετα, τα ζώα εργασίας αντιμετωπίζονται κυρίως με βάση τη χρησιμότητά τους και η γλώσσα που χρησιμοποιείται για να τα περιγράψει δίνει έμφαση στην αποδοτικότητά τους και όχι στη συναισθηματική σχέση που μπορεί να δημιουργήσουν με τους ανθρώπους. Έτσι, παρόλο που και στις δύο περιπτώσεις τα ζώα εξυπηρετούν τις ανάγκες του ανθρώπου, παρατηρείται μια σαφής διαφορά στη στάση της κοινωνίας απέναντί τους.

1.7 Απειλούμενα Είδη και Ζώα υπό Εξαφάνιση

Όσον αφορά τα *απειλούμενα είδη* και τα *ζώα υπό εξαφάνιση* είναι όροι που αναφέρονται σε ζωντανούς οργανισμούς που βρίσκονται σε κίνδυνο αφανισμού, με κάποιες διαφορές στην ένταση της απειλής. Πιο συγκεκριμένα, *απειλούμενα είδη* είναι αυτά που κινδυνεύουν να εξαφανιστούν στο άμεσο μέλλον, ενώ *ζώα υπό εξαφάνιση* είναι εκείνα που έχουν ήδη εισέλθει σε προχωρημένο στάδιο κινδύνου και πλησιάζουν στην πλήρη εξαφάνιση.

Με αυτούς τους όρους, φαίνονται τα συναισθήματα και οι αντιδράσεις που προκαλεί αυτή η γλώσσα στους ανθρώπους. Οι όροι αυτοί ενισχύουν την αίσθηση του επείγοντος και της ευθύνης που φέρει η ανθρωπότητα για την προστασία τους, αφού δεν μιλάμε εδώ για ζώα που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση, αλλά που θεωρούνται πολύτιμα από μόνα τους, ως αναπόσπαστο κομμάτι του περιβάλλοντός μας. Για τα ζώα αυτά χρησιμοποιούμε εκφράσεις όπως «στο χείλος της εξαφάνισης», «ελάχιστοι επιζώντες», «ανεπανόρθωτη ζημιά», «τελευταία ευκαιρία», οι οποίες υπογραμμίζουν την απειλή που υπάρχει και κάνουν σαφές ότι είναι ανάγκη να διασωθούν. Σύμφωνα με τους Berger και Luckmann, η γλώσσα όχι μόνο αποτυπώνει την πραγματικότητα αλλά διαμορφώνει την αντίληψή μας για αυτήν, δημιουργώντας ένα κοινό νόημα που γίνεται αποδεκτό³⁹. Όταν χρησιμοποιούμε εκφράσεις όπως «πολύτιμα», «σπάνια» και «μοναδικά» για αυτά τα ζώα, η γλώσσα συμβάλλει στη

³⁸ Jan Shubert, "Therapy Dogs and Stress Management Assistance During Disasters," *The Army Medical Department Journal*, April–June 2012, 74–78.

³⁹ Peter Berger και Thomas Luckmann, *Η Κοινωνική Κατασκευή της Πραγματικότητας*, μετάφραση Κώστας Αθανασίου (Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος, 2003), 81.

διαμόρφωση της ιδέας ότι η απώλειά τους θα αποτελέσει ανεπανόρθωτο πλήγμα για τη φύση. Η γλώσσα, έτσι, μπορούμε να πούμε ότι κατασκευάζει τη συλλογική μας συνείδηση για την αξία αυτών των ζώων, ενισχύοντας συναισθήματα λύπης και ανησυχίας που οδηγούν στην ανάγκη ανάληψης δράσης. Με αυτόν τον τρόπο, γίνεται αντιληπτό ότι η γλώσσα παίζει ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση των αντιλήψεών μας, κάνοντάς μας να τα θεωρούμε αναντικατάστατα κομμάτια της φυσικής μας κληρονομιάς.

Συνοψίζοντας, παρατηρούμε ότι η συνολική ανάλυση της γλώσσας που χρησιμοποιούμε για διαφορετικές κατηγορίες ζώων δείχνει ότι οι λέξεις και οι εκφράσεις αυτές δεν αντανακλούν απλώς τις υπάρχουσες κοινωνικές αντιλήψεις, αλλά τις ενισχύουν ή τις αμφισβητούν, χτίζοντας έτσι τη θέση των ζώων στην κοινωνία. Με τη βοήθεια της γλώσσας, δημιουργούμε κατηγορίες που καθοδηγούν τον τρόπο με τον οποίο μιλάμε, σκεφτόμαστε και συμπεριφερόμαστε απέναντι στα ζώα. Οι κατηγοριοποιήσεις αυτές τροφοδοτούν και διαμορφώνουν τις στάσεις μας, επηρεάζοντας τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε κάθε ομάδα ζώων. Παράλληλα, είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι η γλώσσα δεν είναι στατική⁴⁰ και μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο για την προώθηση μιας πιο ηθικής και ισότιμης αντιμετώπισης των ζώων. Ο επαναπροσδιορισμός των όρων και των εκφράσεων που χρησιμοποιούμε έχει τη δύναμη να αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο τα αντιλαμβανόμαστε, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για μια συνειδητή και φιλική προς τα ζώα κοινωνία.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Παροιμίες, Μεταφορές, Παρομοιώσεις και Εκφράσεις: Η Συμβολική Χρήση των Ζώων στη Γλώσσα

Η γλώσσα είναι γεμάτη από παροιμίες, μεταφορές, παρομοιώσεις και εκφράσεις που χρησιμοποιούν ζώα ως σύμβολα για να περιγράψουν ανθρώπινες ιδιότητες, καταστάσεις ή συμπεριφορές. Αυτή η συμβολική χρήση δεν είναι τυχαία· αποτυπώνει βαθιά ριζωμένες κοινωνικές και πολιτισμικές αντιλήψεις, ενώ ταυτόχρονα λειτουργεί ως μέσο για τη μεταφορά γνώσεων, αξιών και στερεοτύπων. Μέσα από τις εκφράσεις αυτές, τα ζώα ενσωματώνονται στη γλώσσα ως εργαλεία έκφρασης, αποκτώντας χαρακτηριστικά που συχνά συνδέονται με τον φυσικό τους ρόλο ή τη σχέση τους με τον άνθρωπο. Αυτές οι γλωσσικές πρακτικές αποκαλύπτουν όχι μόνο πώς η κοινωνία βλέπει τα ζώα, αλλά και πώς η γλώσσα σχηματίζει τις στάσεις μας απέναντί τους. Στην ενότητα αυτή, θα εξεταστεί πώς παροιμίες, παρομοιώσεις, μεταφορές και εκφράσεις που περιλαμβάνουν ζώα συμβάλλουν

⁴⁰ Χρήστος. Κλαίρης, *Θέματα Γενικής Γλωσσολογίας*, μετάφραση Φ.Α. Κουβακόπουλος (Αθήνα: Νεφέλη, 1990), 85–86.

στη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας και των αντιλήψεών μας, αναδεικνύοντας τον πολυσύνθετο ρόλο της γλώσσας στη ρύθμιση της σχέσης μας με το φυσικό κόσμο.

2.1 Παροιμία

Η παροιμία είναι ένα σύντομο ρητό που προέρχεται από τη λαϊκή παράδοση και έχει σκοπό είτε να διδάξει κάτι σημαντικό, είτε να δώσει συμβουλή, είτε να σχολιάσει μια κατάσταση, συχνά με ειρωνικό ή χιουμοριστικό τρόπο. Βασίζεται στην καθημερινή εμπειρία και συνήθως χρησιμοποιείται σε συγκεκριμένα πλαίσια ή περιστάσεις για να έχει νόημα⁴¹. Από άποψη δομής, οι παροιμίες είναι απλές και χρησιμοποιούν καθημερινή γλώσσα. Συχνά έχουν ρυθμό, μέτρο και καμιά φορά ομοιοκαταληξία ή υπερβολές για να είναι πιο χαρακτηριστικές και εύκολες να τις θυμάται κανείς. Ωστόσο, δεν είναι απλώς ρητά. Έχουν ένα πολυεπίπεδο και σύνθετο νόημα, το οποίο μπορεί να ερμηνευτεί ποικιλοτρόπως⁴². Ακόμη, εκφράζουν τη σοφία και την εμπειρία των ανθρώπων που δημιουργήθηκαν μέσα από χρόνια παρατήρησης και πρακτικής εφαρμογής. Γι' αυτό θεωρούνται συχνά εκφράσεις «λαϊκής σοφίας». Επίσης, συμβάλλουν στην εκπαίδευση και τη μάθηση των νεότερων γενεών⁴³. Μέσα από αυτές, μεταφέρονται αξίες, συμπεριφορές και νοοτροπίες, καθοδηγώντας τους νέους προς τις παραδοσιακές αξίες της κοινωνίας. Τέλος, οι παροιμίες δεν μεταφέρουν μόνο το άμεσο νόημα των λέξεων που περιέχουν, αλλά έχουν και βαθύτερα, κρυφά μηνύματα που μεταδίδονται με τρόπο που συνδέεται με την κοινωνική και πολιτισμική πραγματικότητα. Αυτή η διάσταση της γλώσσας, που ξεπερνά το προφανές νόημα των λέξεων, στη γλωσσολογία ονομάζεται πραγματολογία και σχετίζεται με τον τρόπο που χρησιμοποιούμε τη γλώσσα για να επικοινωνήσουμε πιο περίπλοκα ή έμμεσα νοήματα⁴⁴.

Όσον αφορά τις παροιμίες που περιλαμβάνουν ζώα πέρα από εκφράσεις της καθημερινότητας, αποτελούν και έναν ισχυρό τρόπο αναπαραγωγής κοινωνικών αξιών και στερεοτύπων. Μέσα από αυτές, η γλώσσα αποδίδει χαρακτηριστικά στα ζώα που δείχνουν την κοινωνική τους θέση και τις αντιλήψεις που τα περιβάλλουν, ενώ παράλληλα μεταφέρει μηνύματα για τις ανθρώπινες σχέσεις και συμπεριφορές. Η συμβολική χρήση των ζώων στις παροιμίες επιτρέπει τη σύνδεση φύσης και πολιτισμού, προσφέροντας ταυτόχρονα διδάγματα και καθοδηγώντας τις ανθρώπινες συμπεριφορές. Στη συνέχεια αυτής της ενότητας, θα αναλύσουμε κάποιες παροιμίες με ζώα, εστιάζοντας στον τρόπο με τον οποίο αυτές αποκαλύπτουν τις απόψεις και τις στάσεις της κοινωνίας προς αυτά.

Ας ξεκινήσουμε με την παροιμία «έβαλαν τον λύκο να φυλάει τα πρόβατα», η οποία αναδεικνύει την παράλογη επιλογή να εμπιστευτείς την προστασία κάποιου σε ένα πρόσωπο

⁴¹ Raymond W. Gibbs και Donald Beitel, "What Proverb Understanding Reveals About How People Think," *Psychological Bulletin* 118, αρ. 1 (1995): 133–154.

⁴² Αριστείδης Ν. Δουλαβέρας (επιμ.), *Η παροιμιολογική και παροιιογραφική εργογραφία του Δημητρίου Σ. Λουκάτου* (Αθήνα, 1994), 501–502.

⁴³ Μανόλης Γ. Βαρβούνης, *Συμβολή στη μεθοδολογία της επιτόπιας λαογραφικής έρευνας* (Αθήνα: Οδυσσέας, 1994), 53–54, σημ. 20.

⁴⁴ Victoria Fromkin, Robert Rodman και Nina Hyams, *Εισαγωγή στη μελέτη της γλώσσας*, μετάφραση Ε. Βάζου, Γ.Ι. Ξυδόπουλος, Φ. Παπαδοπούλου, Α. Τσαγγαλίδης, επιστ. επιμέλεια Γ.Ι. Ξυδόπουλος (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκης, 2008).

που αποτελεί κίνδυνο για αυτόν. Παρόλο που στη φύση ο λύκος δρα καθοδηγούμενος από το ένστικτο της επιβίωσης, η παροιμία του αποδίδει αρνητική ηθική χροιά, παρουσιάζοντάς τον ως σύμβολο απειλής, καταστροφής και προδοσίας. Αντίστοιχα, τα πρόβατα εμφανίζονται ως αθώα και αδύναμα πλάσματα, εκτεθειμένα σε κινδύνους που δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν. Αυτό το είδος γλωσσικής σύγκρισης διαμορφώνει στερεοτυπικές αντιλήψεις για τα δύο ζώα, αποδίδοντας χαρακτηριστικά που δείχνουν τη θέση τους στην ανθρώπινη συνείδηση, επηρεάζοντας παράλληλα και τον τρόπο που τα αντιμετωπίζουμε.

Η αλεπού, συνεχίζοντας, είναι παραδοσιακά γνωστή για την πονηριά της και την ικανότητά της να επινοεί τεχνάσματα για να πετύχει τους στόχους της, όμως η εικόνα της διαφέρει ανάλογα με το πλαίσιο. Για παράδειγμα, στην παροιμία «όσα δεν φτάνει η αλεπού, τα κάνει κρεμαστάρια», συμβολίζει την ανθρώπινη τάση να υποτιμάει ή να απαξιώνει ό,τι δεν μπορεί να αποκτήσει. Εδώ, η πονηριά της παρουσιάζεται με αρνητικό τρόπο, καθώς χρησιμοποιεί την ειρωνεία για να κρύψει την αδυναμία ή την αποτυχία της. Αντίθετα, στην παροιμία «εκατό η αλεπού, εκατόν ένα το αλεπουδάκι», η αλεπού διατηρεί τη θετική πλευρά της ως πρότυπο ευφυΐας και στρατηγικής σκέψης. Παρόλο που θεωρείται σχεδόν αξεπέραστη στην πονηριά, τονίζεται ότι ακόμα και αυτή η δαιμόνια φύση μπορεί να ξεπεραστεί από τη νέα γενιά, το «αλεπουδάκι», που είναι ακόμη πιο επινοητικό. Η γλώσσα στις δύο παροιμίες διαμορφώνει αντίθετες αντιλήψεις για την αλεπού: από αρνητικό σύμβολο εγωισμού και υποκρισίας στην πρώτη, σε θετικό πρότυπο εξυπνάδας και εξέλιξης στη δεύτερη, αναδεικνύοντας έτσι την πολυδιάστατη φύση της. Η διαφορά αυτή από παροιμία σε παροιμία αποκαλύπτει τον πλούτο της λαϊκής σκέψης, που είναι ικανή να διακρίνει και να αξιολογεί τις διάφορες πλευρές της συμπεριφοράς, τόσο των ζώων όσο και των ανθρώπων.

Συνεχίζουμε με την παροιμία «σκύλος που γαβγίζει δεν δαγκώνει», η οποία δημιουργεί μια θετική αντίληψη για τον σκύλο, παρουσιάζοντάς τον ως ζώο που, παρά τον θόρυβο και την έντονη συμπεριφορά, δεν έχει πραγματικά κακές προθέσεις. Το γάβγισμα του δεν εκφράζει αληθινή απειλή, αλλά περισσότερο τη φυσική του ανάγκη να δηλώσει την παρουσία του. Μέσα από αυτή την παροιμία, η γλώσσα υπογραμμίζει τη φιλική και καλοπροαίρετη φύση του, δείχνοντας ότι η εξωτερική επιθετικότητά του δεν φανερώνει πρόθεση για βλαβή. Αντίθετα, εμφανίζεται ως πλάσμα που περισσότερο προσπαθεί να επικοινωνήσει και να προστατέψει παρά να επιτεθεί, διατηρώντας μια καλή εικόνα ως ζώο με αφοσίωση και προστατευτικότητα. Αυτή η θετική απεικόνιση του σκύλου συναντάται και στην ιστορική του εικόνα ως σύμβολο αφοσίωσης, όπως αναφέρεται και στη χριστιανική παράδοση, που συμβόλιζε την πίστη και τη συντροφικότητα⁴⁵.

Στον αντίποδα, η παροιμία «το φτηνό το κρέας το τρώνε οι σκύλοι» αναδεικνύει μια άλλη αντίληψη για τα σκυλιά, τοποθετώντας τα σε μια σαφώς κατώτερη θέση στην κοινωνική ιεραρχία. Εδώ, συμβολίζουν εκείνους που αρκούνται στο υποδεέστερο, στο χαμηλής ποιότητας, χωρίς να έχουν απαιτήσεις ή δικαίωμα σε κάτι καλύτερο. Η γλώσσα ενισχύει την εικόνα του σκύλου ως ζώου που θεωρείται άξιο να καταναλώνει μόνο τα απομεινάρια, αυτά που οι άνθρωποι δεν θεωρούν κατάλληλα για τον εαυτό τους. Αυτή η εικόνα παραπέμπει σε μια μορφή κοινωνικής υποτίμησης, παρουσιάζοντάς το ως πλάσμα που

⁴⁵ Rosa Giorgi, *Angels and Demons in Art*, μετάφραση R. M. Giammanco Frongia (Los Angeles: J. Paul Getty Museum, 2005), 174.

βρίσκεται στο χαμηλότερο σκαλοπάτι των προτιμήσεων, καταδικασμένο να συμβιβάζεται με ό,τι περισσεύει. Η αρνητική αυτή εικόνα του σκύλου δεν είναι άγνωστη, καθώς, σε διάφορες κουλτούρες, είχε συνδεθεί και με αρνητικές έννοιες, όπως ο συμβολισμός του κακού στα πρώιμα χριστιανικά σύμβολα⁴⁶ ή ο «μαύρος σκύλος» που συμβόλιζε την κόλαση⁴⁷. Η παροιμία, λοιπόν, ενισχύει το στερεότυπο ότι οι σκύλοι πρέπει να υποτάσσονται σε αυτό που τους δίνεται, χωρίς να έχουν την επιλογή να διεκδικήσουν κάτι καλύτερο.

Τέλος, η παροιμία «βοσκάει ο γάιδαρος εκεί που τον δένουνε» εκφράζει την ιδέα ότι οι άνθρωποι, όπως και τα ζώα, συχνά συμβιβάζονται με τις συνθήκες που τους επιβάλλονται χωρίς να επιδιώκουν ενεργά την αλλαγή τους. Εδώ, ο γάιδαρος συμβολίζει την υποταγή και την παθητική αποδοχή, ενώ παράλληλα διαφαίνεται ο περιορισμός που του επιβάλλει ο άνθρωπος. Αν και είναι γνωστός για τη σκληραγώγηση και την ανθεκτικότητά του, παρουσιάζεται ως ζώο που ακολουθεί παθητικά τις εντολές που του δίνονται, ενισχύοντας την άποψη ότι η ύπαρξή του καθορίζεται αποκλειστικά από τις ανθρώπινες ανάγκες. Αυτή η στάση προβάλλει ειδικτικές αντιλήψεις, σύμφωνα με τις οποίες η ζωή και οι συνθήκες διαβίωσης των ζώων καθορίζονται από τον άνθρωπο, περιορίζοντας την αυτονομία τους. Αντίθετα, η παροιμία «του χαρίζουν άλογο κι αυτός το κοιτάζει στα δόντια» παρουσιάζει το άλογο ως σύμβολο δύναμης, πλούτου, χάρης και ομορφιάς, αυξάνοντας την αξία που του αποδίδει η κοινωνία. Παρόλο που και ο γάιδαρος και το άλογο ανήκουν στην ίδια κατηγορία, αυτή των ιπποειδών, οι αντιλήψεις που υπάρχουν για αυτά διαφέρουν. Ο γάιδαρος θεωρείται υποδεέστερος, ένα ζώο που υποτάσσεται και αποδέχεται τις επιβαλλόμενες συνθήκες, ενώ το άλογο εξυψώνεται ως ζώο υψηλής αξίας και κύρους. Αυτή η διαφοροποίηση στη στάση και τη γλώσσα με την οποία περιγράφονται, υπογραμμίζει τον τρόπο με τον οποίο η ανθρώπινη αντίληψη διαμορφώνει την αξία των ζώων, όχι με βάση την ίδια την ύπαρξή τους, αλλά ανάλογα τη θέση που τους αποδίδουν οι άνθρωποι.

2.2 Μεταφορά

Η μεταφορά είναι ένα γλωσσικό και νοητικό σχήμα, μέσω του οποίου μια λέξη ή φράση χρησιμοποιείται για να περιγράψει κάτι διαφορετικό από την κυριολεκτική της σημασία⁴⁸, με σκοπό να κατανοηθεί καλύτερα ή να δοθεί έμφαση. Ουσιαστικά, συνδέει δύο ανόμοιες έννοιες, μεταφέροντας χαρακτηριστικά της μίας στην άλλη, δημιουργώντας έτσι νέα νοήματα. Σημαντική αλλαγή στη μελέτη της μεταφοράς, σημειώθηκε το 1980 με τη δημοσίευση του βιβλίου *Metaphors We Live By* από τους George Lakoff και Mark Johnson. Οι συγγραφείς παρουσίασαν την ιδέα ότι «η μεταφορά δεν είναι απλώς γλωσσικό εργαλείο, αλλά ένας θεμελιώδης τρόπος με τον οποίο οργανώνουμε τη σκέψη μας»⁴⁹. Με άλλα λόγια, δεν χρησιμοποιείται μόνο στη λογοτεχνία ή τη ρητορική, είναι ένας μηχανισμός με τον οποίο

⁴⁶ Carolyn R. Rebbert, "Notes on the Nature of Dogs," στο *Best in Show: The Dog in Art from the Renaissance to Today*, επιμ. E. P. Bowron, C. R. Rebbert, R. Rosenblum, και W. Secord (New Haven and London: Yale University Press, 2006), 134.

⁴⁷ Tamsin Pickeral, *The Dog: 5000 Years of the Dog in Art* (London: Merrell, 2008), 11.

⁴⁸ Σοφρώνιος Χατζησαββίδης και Αθανασία Χατζησαββίδου, *Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (Αθήνα: Εκδόσεις ΙΤΥΕ, 2012), 181.

⁴⁹ George Lakoff και Mark Johnson, *Metaphors We Live By* (Chicago: University of Chicago Press, 1980/2003), 3.

κατανοούμε αφηρημένες έννοιες ή πολύπλοκα θέματα, συνδέοντάς τα με κάτι πιο γνώριμο ή συγκεκριμένο. Η θεωρία τους τονίζει ότι το σύστημα αντίληψής μας είναι εγγενώς μεταφορικό, δηλαδή η σκέψη μας εκ φύσεως βασίζεται σε μεταφορές για να επεξεργαστούμε και να ερμηνεύσουμε τον κόσμο γύρω μας. Παρακάτω θα εξεταστούν μεταφορές που σχετίζονται με ζώα, αναλύοντας τη γλώσσα που χρησιμοποιείται και τι αυτή δείχνει για τις πεποιθήσεις των ανθρώπων για αυτά.

Αρχίζοντας με τη μεταφορά «φίδι στον κόρφο σου», η οποία διαμορφώνει και εκφράζει ισχυρές αρνητικές αντιλήψεις για τα φίδια, παρουσιάζοντάς τα ως σύμβολα προδοσίας και ύπουλης συμπεριφοράς. Η φράση περιγράφει κάποιον που, παρόλο που τον εμπιστεύτηκες και τον φρόντισες, σε προδίδει με απρόβλεπτο και ύπουλο τρόπο. Αυτή η εικόνα ισχυροποιεί την ιδέα ότι το φίδι είναι ένα πλάσμα αχάριστο και επικίνδυνο, που δρα κρυφά για να βλάψει. Οι αντιλήψεις αυτές έχουν βαθιές ρίζες σε πολιτισμικές και θρησκευτικές αφηγήσεις, όπως στον χριστιανισμό, όπου το φίδι συνδέεται με την εξαπάτηση (στην ιστορία του Παραδείσου). Μέσα από αυτή τη μεταφορά, τα φίδια προβάλλονται ως πλάσματα που πρέπει να αντιμετωπίζονται με καχυποψία και δυσπιστία, ενώ ταυτίζονται με την έννοια του κινδύνου που παραμονεύει στο περιβάλλον που θεωρούμε ασφαλές και οικείο. Ωστόσο, η σχέση των ανθρώπων με τα φίδια δεν ήταν πάντα αρνητική. Σε αρχαίους πολιτισμούς, όπως στην ελληνική παράδοση, συνδέθηκαν με την υγεία και τη θεραπεία. Στη λατρεία του Ασκληπιού, το φίδι που τυλιγόταν γύρω από τη ράβδο αποτελούσε σύμβολο αναγέννησης και ίασης, χάρη στην ικανότητά του να αλλάζει δέρμα⁵⁰. Αυτό δείχνει ότι η αντίληψη για τα φίδια είναι πολυδιάστατη, με διαφορετικές πολιτισμικές και χρονικές περιόδους να αποδίδουν είτε θετικά είτε αρνητικά χαρακτηριστικά στο ίδιο ζώο, ανάλογα με τις αξίες και τις συνθήκες της εποχής.

Άλλη μια μεταφορά η οποία χρησιμοποιείται ευρέως είναι η «εφτάπυχη γάτα». Η μεταφορά αυτή φανερώνει αντιλήψεις για τις γάτες που τις παρουσιάζουν ως ζώα με ιδιαίτερες ικανότητες επιβίωσης και ανθεκτικότητας. Η έκφραση προέρχεται από τη λαϊκή πεποίθηση ότι έχουν περισσότερες από μία ζωές λόγω της ικανότητάς τους να επιβιώνουν από δύσκολες ή επικίνδυνες καταστάσεις, όπως πτώσεις από μεγάλα ύψη ή σοβαρούς τραυματισμούς. Αυτές οι ιδιότητες αποδίδονται στην ευκινησία τους, την ευελιξία τους και την ταχύτητα των αντανakλαστικών τους, που τους επιτρέπουν να ξεφεύγουν από φαινομενικά μοιραίες καταστάσεις. Η εικόνα των γατών ως πλασμάτων με πολλές ζωές δεν είναι καινούργια. Στην αρχαία Αίγυπτο, οι γάτες θεωρούνταν ιερές και συχνά συνδέονταν με την αθανασία. Τιμούσαν τις γάτες με τελετουργικές ταφές και μουμιοποιήσεις, ενώ συχνά τοποθετούσαν τροφή στους τάφους τους, υποδηλώνοντας την πίστη τους στη μεταθανάτια ζωή τους. Όταν πέθαινε μια γάτα, οι ιδιοκτήτες της περνούσαν μια περίοδο έντονου πένθους, ξυρίζοντας ακόμα και τα φρύδια τους ως ένδειξη σεβασμού⁵¹. Αυτή η πρακτική ενίσχυε την εικόνα της ως ιερό και μακρόβιο πλάσμα, ικανό να ξεπερνά ακόμη και τον θάνατο. Επιπλέον, η φράση μπορεί να αντικατοπτρίζει τη γενικότερη σχέση που έχουν οι άνθρωποι με τις γάτες, αναγνωρίζοντας την αυτονομία και την ανεξαρτησία τους. Σε αντίθεση με άλλα κατοικίδια,

⁵⁰ Emma Stafford, «“Without you no one is happy”: The Cult of Health in Ancient Greece,» στο *Health in Antiquity*, επιμ. Helen King (London and New York: Routledge – Taylor and Francis Group, 2005), 121, 130.

⁵¹ James A. Serpell, "Domestication and History of the Cat," στο *The Domestic Cat: The Biology of Its Behaviour*, επιμ. D. C. Turner και P. Bateson (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 63-70.

οι γάτες δεν εξαρτώνται τόσο από τους ανθρώπους, κάτι που τις καθιστά ελκυστικές αλλά και αινιγματικές στα μάτια μας.

Κλείνοντας, μια συχνή μεταφορά που χρησιμοποιεί ο κόσμος είναι «το λιοντάρι, ο βασιλιάς της ζούγκλας», η οποία αποδίδει στο λιοντάρι έναν ρόλο ηγέτη. Μέσω αυτής της μεταφοράς, το ζώο αυτό συμβολίζει την ανωτερότητα, την υπεροχή και την εξουσία. Ωστόσο, η χρήση της έννοιας του “βασιλιά” για το λιοντάρι δεν προκύπτει από τις ιδιότητές του μέσα στο οικοσύστημα, δεν θεωρείται ηγέτης από τα άλλα ζώα. Αυτή η μεταφορά αποκαλύπτει την ανάγκη των ανθρώπων να τοποθετούν ζώα σε ρόλους που εξυπηρετούν ανθρωποκεντρικές αντιλήψεις περί κυριαρχίας και τάξης. Η εικόνα αυτή έχει ιστορικές βάσεις, καθώς ο εμβληματικός χαρακτήρας του λιονταριού ως σύμβολο εξουσίας και θηρευτή είναι γνωστός μέσα από απεικονίσεις σε περιοχές της Αιγύπτου, της Κνωσού, της Θήρας και των Μυκηνών, όπου τα λιοντάρια συνδέονταν άμεσα με τη βασιλική δύναμη και εξουσία⁵². Και σε αυτή τη μεταφορά, όπως και σε άλλες που αφορούν ζώα, διαφαίνεται η διαδικασία μέσω της οποίας η γλώσσα σχηματίζει τις απόψεις μας για αυτά, υπογραμμίζοντας τις ιδεολογίες του ανθρωποκεντρισμού και του ειδισμού. Το λιοντάρι, μέσα από τη γλώσσα, δεν αναγνωρίζεται ως ζώο με δικές του ανάγκες και χαρακτηριστικά, αλλά φορτώνεται με ανθρώπινες ιδιότητες και στερεότυπα. Η χρήση της έννοιας του “βασιλιά” αντανακλά την τάση της γλώσσας να αποδίδει κυριαρχικά και ηγετικά χαρακτηριστικά σε ζώα που μας φαίνονται εντυπωσιακά ή δυναμικά, ενώ παράλληλα υποτιμά άλλα που δε διαθέτουν αυτές τις ιδιότητες.

Σε αυτό το πλαίσιο, παρατηρούμε ένα ενδιαφέρον φαινόμενο που θα μπορούσαμε να το ονομάσουμε «ειδισμός μέσα στον ειδισμό». Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι ακόμη και ανάμεσα στα ζώα δημιουργούνται συμβολικές ιεραρχίες· κάποια, όπως το λιοντάρι, παρουσιάζονται ως ισχυρά και ηγετικά, ενώ άλλα μπορεί να θεωρούνται ασήμαντα, υποτακτικά ή ακόμη και επικίνδυνα. Έτσι, η ίδια η γλώσσα, μέσω μεταφορών και εκφράσεων, όχι μόνο ενισχύει τον ειδισμό, αλλά, επίσης, δημιουργεί ιεραρχίες μέσα στον κόσμο των ζώων, όπου κάποια είδη εξυμνούνται, ενώ άλλα απαξιώνονται.

2.3 Παρομοίωση

Η παρομοίωση είναι ένα σχήμα λόγου που επιτρέπει τη σύγκριση δύο προσώπων ή αντικειμένων, προκειμένου να τονιστεί μια κοινή τους ιδιότητα. Συγκεκριμένα, γίνεται συσχέτιση ενός πράγματος με κάτι άλλο, πιο οικείο ή χαρακτηριστικό, με στόχο να δώσουμε έμφαση και να γίνει πιο σαφής η έννοια που θέλουμε να αναδείξουμε. Αυτή η σύγκριση επιτυγχάνεται με τη χρήση λέξεων όπως «σαν», «όπως» και άλλων παρόμοιων εκφράσεων⁵³.

Η βασική διαφορά μεταξύ μεταφοράς και παρομοίωσης έγκειται στον τρόπο που εκφράζεται η ομοιότητα μεταξύ δύο πραγμάτων. Στη μεταφορά, η σύγκριση είναι πιο έμμεση και υπαινικτική, δηλαδή δε γίνεται φανερή και συνήθως αφήνει τον πομπό να καταλάβει τη

⁵² Nanno Marinatos, "Lions from Tell el Dabca," *Ägypten und Levante / Egypt and the Levant* 20 (2010): 349.

⁵³ Ζέλιου Νικολίτσα και Λύσσαρη Μαριαλένα, *Πιλοτική Μελέτη της Δοκιμασίας Κατανόησης και Παραγωγής Μεταφορών σε Γηριατρικό Τυπικό Πληθυσμό* (Πτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας, Μάιος 2016), 11.

σχέση. Όταν λέμε, για παράδειγμα, «είναι λιοντάρι», εννοούμε ότι κάποιος είναι γενναίος, χωρίς να εξηγούμε ανοιχτά την ομοιότητα. Αντίθετα, στην παρομοίωση, η σύγκριση είναι πιο ξεκάθαρη, καθώς γίνεται χρήση των λέξεων, που αναφέραμε παραπάνω, όπως στη φράση «είναι γενναίος σαν λιοντάρι». Έτσι, η παρομοίωση εξηγεί αμέσως τη σχέση και καθιστά την ομοιότητα πιο προφανή⁵⁴. Παρακάτω θα δούμε παρομοιώσεις που περιλαμβάνουν ζώα και τι αυτές δηλώνουν για τους ανθρώπους, ποιες θέσεις αποκαλύπτουν, καθώς και πώς οι παρομοιώσεις μπορούν να διαμορφώσουν τη στάση κάποιου για τα ζώα.

Για αρχή, η παρομοίωση «τρέμει σαν ψάρι» είναι μια κοινή έκφραση στην ελληνική γλώσσα που περιγράφει κάποιον ο οποίος τρέμει υπερβολικά, είτε από φόβο είτε από κρύο. Το ψάρι, εδώ, παρουσιάζεται με βάση τη χαρακτηριστική του κίνηση όταν βρεθεί έξω από το φυσικό του περιβάλλον, το νερό. Η σπασμωδική, έντονη κίνηση ενός ψαριού που σπαρταράει μεταφέρεται στη γλώσσα για να αποδώσει μια παρόμοια εικόνα ανθρώπινου τρόμου ή ταραχής. Σε αυτή την περίπτωση, γίνεται σύμβολο αδυναμίας και ευαλωτότητας. Η σύνδεση των ζώων με συγκεκριμένες ανθρώπινες καταστάσεις ή συναισθήματα μέσα από τις παρομοιώσεις συμβάλλει στην παγίωση συγκεκριμένων κοινωνικών αντιλήψεων για αυτά. Εδώ, η εικόνα του ψαριού που παλεύει για επιβίωση εκτός του φυσικού του χώρου μπορεί, επίσης, να ενισχύει την άποψη των ανθρώπων για τα ψάρια ως αδύναμα και ανίσχυρα πλάσματα. Με αυτόν τον τρόπο, οι παρομοιώσεις όχι μόνο εκφράζουν τις υπάρχουσες αντιλήψεις μας για τα ζώα, αλλά και τις αναπαράγουν, ενδυναμώνοντας ορισμένες ιδέες και κοινωνικούς συμβολισμούς που συνδέονται μαζί τους.

Μια άλλη γνωστή παρομοίωση είναι η εξής: «δουλεύει σαν το σκύλι». Αυτή η παρομοίωση περιγράφει κάποιον που εργάζεται σκληρά, συχνά υπό δύσκολες συνθήκες, χωρίς να διαμαρτύρεται ή να απολαμβάνει σημαντικές ανταμοιβές. Η φράση αυτή έχει επικρατήσει από την πεποίθηση που υπάρχει ότι ο σκύλος είναι ένα ζώο αφοσιωμένο και υποταγμένο στον άνθρωπο, έτοιμο να εκτελέσει κάθε εργασία που του ανατίθεται, ανεξάρτητα από την κούραση. Στη λαϊκή συνείδηση, ο σκύλος συνδέεται με την ανθεκτικότητα και τη σκληρή δουλειά, χαρακτηριστικά που συχνά προβάλλονται και στους ανθρώπους όταν χρησιμοποιείται αυτή η παρομοίωση. Η χρήση του σκύλου ως σημείο αναφοράς για εξαντλητική εργασία εκφράζει την αντίληψη ότι το ζώο εργάζεται αδιάκοπα, χωρίς την πολυτέλεια της ξεκούρασης, παραπέμποντας στην παραδοσιακή χρήση των σκύλων για φύλαξη ή για άλλες εργασίες. Ωστόσο, αυτή η παρομοίωση υποδηλώνει και έναν ρόλο κατώτερο ή καταπιεσμένο, καθώς συχνά έχει αρνητική χροιά, αντικατοπτρίζοντας την εκμετάλλευση της αφοσίωσης και των ικανοτήτων του. Παράλληλα, η εικόνα του σκύλου που δουλεύει σκληρά γίνεται σύμβολο προς μίμηση για τους ανθρώπους, αναδεικνύοντας το πώς η γλώσσα σχηματίζει την αντίληψή μας για την “καλή” ή “αξιοπρεπή” εργασία.

Η παρομοίωση «πετάει σαν πουλί» είναι εξίσου πολυφορεμένη. Χρησιμοποιείται για να περιγράψει κάποιον που κινείται με ευκολία, ταχύτητα και ελευθερία. Αυτή η φράση πηγάζει από την ιδέα ότι τα πουλιά είναι σύμβολα ανεξαρτησίας, καθώς κινούνται στον αέρα χωρίς περιορισμούς. Στη λαϊκή σκέψη, το πέταγμα συνδέεται με την απελευθέρωση από τα γήινα δεσμά και την απόλυτη ελευθερία, μια εικόνα που αποδίδεται και στους ανθρώπους

⁵⁴ Ζέλιου και Λύσσαρη, *Πιλοτική Μελέτη...*, 11, όπως παρατίθεται από S. Haack, "Surprising Noises: Rorty and Hesse on Metaphor," *Proceedings of the Aristotelian Society* LXXXVIII (1987–88): 239–301.

μέσα από τη χρήση αυτής της παρομοίωσης. Η εικόνα του πουλιού που πετάει δημιουργεί την αίσθηση της ανεμπόδιστης κίνησης, προσδίδοντας θετικά χαρακτηριστικά όπως η ανεξαρτησία και η ελευθερία. Με αυτόν τον τρόπο, η γλώσσα συμβάλλει στον σχηματισμό της εικόνας μας για τα πουλιά ως πλάσματα που αντιπροσωπεύουν την ελευθερία και την ταχύτητα, ενώ ταυτόχρονα εντείνει την ανθρώπινη επιθυμία για τέτοιου είδους χαρακτηριστικά.

Μια τελευταία παρομοίωση που αξίζει να σχολιαστεί είναι η εξής: «είναι δυνατός σαν ταύρος». Συγκεκριμένα, περιγράφει κάποιον με εξαιρετική σωματική δύναμη, κάτι τέτοιο συμβαίνει καθώς ο ταύρος παρουσιάζεται ως σύμβολο ισχύος και ανθεκτικότητας. Επίσης, είναι παραδοσιακά συνδεδεμένος με την ωμή δύναμη, έχει, ακόμη, ιστορικά συσχετιστεί με έννοιες αρρενωπότητας και εξουσίας, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση μιας ανδρικής ταυτότητας βασισμένης στη σωματική υπεροχή. Αυτή η εικόνα δεν αφορά μόνο τη δύναμη ως φυσικό χαρακτηριστικό, αλλά και την κυριαρχία, τονώνοντας κοινωνικές αντιλήψεις που εξυψώνουν τη σωματική υπεροχή ως θετική αξία, ιδίως στους άνδρες. Σύμφωνα με τον Peter Singer, ο ειδισμός, όπως και ο σεξισμός, εδράζεται σε συστήματα κυριαρχίας που προωθούν την ανωτερότητα κάποιων ομάδων έναντι άλλων⁵⁵. Η παρομοίωση αυτή εντάσσεται σε μια γλωσσική κατάσταση που ενισχύει την αρρενωπότητα, η οποία συχνά συνδέεται με την κυριαρχία και την εκμετάλλευση τόσο άλλων ανθρώπων όσο και ζώων. Έτσι, η επίκληση της δύναμης του ταύρου μπορεί να συμβάλλει στην αναπαραγωγή ιδεών που υποστηρίζουν την ανισότητα, διαιωνίζοντας αντιλήψεις που υποβιβάζουν τόσο τα ζώα όσο και τις γυναίκες, ενισχύοντας τον ειδισμό και τον σεξισμό.

2.4 Εκφράσεις

Μέσω της γλώσσας, ο άνθρωπος αποδίδει πολλές φορές στα ζώα αρνητικά χαρακτηριστικά, ενδυναμώνοντας έτσι έναν ανθρωποκεντρικό τρόπο σκέψης. Οι εκφράσεις αυτές αποκαλύπτουν την τάση μας να τα αντιλαμβανόμαστε ως «άλλα» ή «κατώτερα», παγιώνοντας κοινωνικές ανισότητες και αξιακές διαφορές μεταξύ των ειδών. Ας δούμε παρακάτω κάποια από αυτά τα παραδείγματα - εκφράσεις.

Ξεκινάμε με τη φράση του André Breton, «ο άνθρωπος είναι η απάντηση, όποια και αν είναι η ερώτηση», η οποία αντικατοπτρίζει μια βαθιά ανθρωποκεντρική άποψη που τοποθετεί τον άνθρωπο ως σημείο αναφοράς για κάθε ερώτημα και νόημα στον κόσμο. Ο Breton, ως εξέχων υπερρεαλιστής, εκφράζει εδώ μια στάση που αναγνωρίζει τον άνθρωπο όχι μόνο ως κέντρο της ύπαρξης, αλλά και ως τελικό σκοπό της γνώσης. Η έκφραση αυτή δείχνει πώς ο άνθρωπος έχει εντάξει στην κουλτούρα και στην κοινωνία την αντίληψη ότι είναι το μοναδικό ον με την ικανότητα να απαντά και να νοηματοδοτεί τον κόσμο γύρω του. Σε αυτό το πλαίσιο, η γλώσσα υπογραμμίζει τη διαρκή υπεροχή της ανθρωπότητας σε σχέση με άλλες μορφές ζωής, εντείνοντας την ανθρωποκεντρική ιδέα ότι ο άνθρωπος είναι ο απόλυτος ηγέτης της φύσης και ότι έχει την περισσότερη αξία στον κόσμο⁵⁶. Η

⁵⁵ Peter Singer, *Η Απελευθέρωση των Ζώων*, 63.

⁵⁶ Michael Allen Fox, "Anthropocentrism," στο *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*, επιμ. M. Bekoff (Santa Barbara, California: Greenwood Press, 2010), 66–68.

“αποκλειστικότητα” του σε αυτή την έκφραση δείχνει τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα όχι μόνο καταγράφει αλλά και διαμορφώνει την ανθρώπινη σκέψη, ενισχύοντας αντιλήψεις ειδισμού. Έτσι, η φράση του Breton σχηματίζει και καθιερώνει ιδεολογίες που καθιστούν τον άνθρωπο ανώτερο από τα άλλα ζώα και την ίδια τη φύση.

Συνεχίζοντας, στη γλώσσα μας υπάρχει μια σαφής διαφοροποίηση ανάμεσα στους όρους που αναφέρονται στην ανθρώπινη ύπαρξη και στους όρους που χρησιμοποιούμε για τα ζώα. Ενώ μιλάμε για την «ανθρωπότητα» ως ένα συλλογικό υποκείμενο που αναγνωρίζει τις κοινές αξίες και τα δικαιώματα όλων των ανθρώπων, δεν υπάρχει αντίστοιχος όρος για τα ζώα. Η έννοια μιας «ζωότητας» ή ενός συλλογικού πλαισίου για όλα τα ζώα απουσιάζει, γεγονός που υποδηλώνει την αδυναμία μας να τα αντιληφθούμε ως μια ενιαία και συνεκτική ομάδα με κοινά χαρακτηριστικά και δικαιώματα. Αυτή η απουσία στη γλώσσα δεν είναι τυχαία, αλλά παρουσιάζει και αναπαράγει, εξίσου, μια ανθρωποκεντρική κοσμοθεωρία. Πολιτισμικά, ο άνθρωπος έχει δημιουργήσει την εντύπωση ότι μόνο αυτός κατέχει τη δυνατότητα κοινωνικής οργάνωσης, εξέλιξης, ηθικών αξιών και συλλογικής ταυτότητας. Τα ζώα, αντίθετα, αντιμετωπίζονται ως ξεχωριστές μονάδες ή ως κατηγορίες βάσει της χρησιμότητας ή της σχέσης τους μαζί μας και όχι ως ένα σύνολο που αξίζει συλλογική αναγνώριση. Η γλώσσα, ισχυροποιώντας αυτήν την αντίληψη, παραχωρεί στο ανθρώπινο είδος μια ιδιαίτερη θέση, όπου εμφανίζεται ως ανώτερο με κυριαρχικό ρόλο και ηθική υπεροχή. Η γλώσσα, λοιπόν, γίνεται το όργανο μέσω του οποίου αναπαράγονται και διαδίδονται αντιλήψεις για την ανισότητα ανάμεσα στον άνθρωπο και τα ζώα, καθιστώντας τα συμβολικά κατώτερα.. Έτσι, η απουσία συλλογικής αναγνώρισης για εκείνα όχι μόνο καθρεφτίζει αλλά και ενδυναμώνει την τάση μας να τα αντιμετωπίζουμε ως εργαλεία ή πηγές πόρων, παρά ως μέρος ενός μεγαλύτερου οικολογικού και ηθικού συνόλου.

Επιπλέον, η γλώσσα που χρησιμοποιούμε για να περιγράψουμε θετικά χαρακτηριστικά είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτική, καθώς εκφράζει πολιτισμικές αντιλήψεις για την ανωτερότητα του ανθρώπινου είδους. Συχνά περιλαμβάνει την έννοια της «ανθρωπιάς», η οποία αναφέρεται σε αρετές όπως η καλοσύνη, η συμπόνια και η αλληλεγγύη, που θεωρούνται κατεξοχήν ανθρώπινες ιδιότητες. Αντίθετα, ο όρος «απάνθρωπη» χρησιμοποιείται για να περιγράψουμε συμπεριφορά που στερείται αυτών των χαρακτηριστικών και συνήθως σχετίζεται με τη σκληρότητα ή την αδιαφορία, ιδίως απέναντι στα ζώα. Σε αυτή την περίπτωση, η γλώσσα υποδεικνύει πως ό,τι αποκλίνει από τα ανθρώπινα ιδανικά της ενσυναίσθησης και της ηθικής είναι καταδικαστέα. Αυτή η χρήση της γλώσσας δείχνει μια εδραιωμένη αντίληψη ότι οι θεμελιώδεις αξίες θεωρούνται αποκλειστικά ανθρώπινες. Παράλληλα, υπονοείται ότι η αξιοπρέπεια και η ηθική αφορούν πρωτίστως τον άνθρωπο, ενώ οι υπόλοιπες μορφές ζωής θεωρούνται ανίκανες να επιδείξουν τέτοιου είδους χαρακτηριστικά. Με αυτόν τον τρόπο, η γλώσσα ενισχύει το ανθρωποκεντρικό μοντέλο.

Όσον αφορά τη γνωστή διατύπωση «ο άνθρωπος και τα ζώα», χρησιμοποιείται συνήθως για να δηλώσει ότι ο άνθρωπος είναι κάτι ξεχωριστό από τον υπόλοιπο ζωικό κόσμο. Ενώ γνωρίζουμε ότι, βιολογικά, είναι κι αυτός ένα είδος ζώου, η συγκεκριμένη φράση δημιουργεί την εντύπωση ότι βρίσκεται σε μια διαφορετική, ανώτερη κατηγορία. Αυτή η διατύπωση, αποκαλύπτει την ύπαρξη μιας γλωσσικής ιδεολογίας, δηλαδή ενός

«συστήματος ιδεών»⁵⁷ που καθορίζει πώς αντιλαμβανόμαστε, αποδίδουμε νόημα και αξιολογούμε τη γλώσσα και τις έννοιες που αυτή μεταφέρει. Ειδικότερα, η γλωσσική ιδεολογία πίσω από αυτή την έκφραση ενισχύει τη διάκριση ανάμεσα στους ανθρώπους και τα άλλα ζώα, αποδίδοντας στον άνθρωπο έναν ρόλο κυρίαρχου όντος. Μέσω της γλώσσας, ο άνθρωπος αναδεικνύεται ως κεντρική φιγούρα του κόσμου, υποστηρίζοντας την ιδέα του «ανθρώπινου εξαιρετισμού». Μια εναλλακτική φράση, όπως «ο άνθρωπος και τα άλλα ζώα» θα μπορούσε να αναγνωρίσει τον άνθρωπο ως αναπόσπαστο κομμάτι του ζωικού βασιλείου, μη παραβλέποντας τον κοινό βιολογικό δεσμό και μειώνοντας τον διαχωρισμό που η γλώσσα συχνά δημιουργεί.

Ακόμη, η γλωσσική διάκριση επεκτείνεται και σε καθημερινούς όρους, όπως «μουσούδα» αντί για «πρόσωπο» και «ψοφάει» αντί για «πεθαίνει». Αυτή η επιλογή όρων, αποκαλύπτει μια διαχωριστική γραμμή που η γλώσσα θέτει, αποξενώνοντας τα ζώα από χαρακτηριστικά που θεωρούμε αποκλειστικά ανθρώπινα, όπως η προσωπικότητα και η ατομική υπόσταση. Ο όρος «μουσούδα» αναφέρεται σε κάτι περισσότερο φυσικό ή ενστικτώδες, ενώ το «πρόσωπο» συνδέεται με την έκφραση και την ατομικότητα. Επιπλέον, η χρήση του «ψοφάει» και του «πεθαίνει» δεν διαφοροποιεί μόνο τη φυσική διαδικασία του θανάτου, αλλά δημιουργεί και μία διαστρωμάτωση αξίας, όπου η ζωή των ζώων εκλαμβάνεται ως λιγότερο σημαντική από την ανθρώπινη. Η διαφοροποίηση αυτή υποδηλώνει, εξίσου, ανθρωποκεντρισμό και ειδισμό. Παράλληλα, η χρήση όρων όπως «φωλιά» αντί για «κατοικία» απομακρύνει τα ζώα από το σύγχρονο πολιτισμικό πλαίσιο, καθιστώντας τα «άγρια» και διαφορετικά, στερώντας τους ταυτόχρονα το δικαίωμα σε πιο ανθρώπινες έννοιες όπως η «στέγη» ή η «οικία». Οι διαφοροποιήσεις αυτές μπορεί να εξηγηθούν μέσα από τη θεωρία του Basil Bernstein για τα κοινωνικά γλωσσικά ιδιώματα. Όπως ο Bernstein υποστήριξε ότι τα παιδιά από κατώτερες κοινωνικές τάξεις μιλούν έναν «περιορισμένο κώδικα» αντί για τον «καλλιεργημένο - επεξεργασμένο κώδικα» που μιλούν στη μεσαία τάξη⁵⁸, ο οποίος ενισχύει ταξικές ανισότητες, έτσι και η διαφοροποίηση στη γλώσσα για τους ανθρώπους και τα ζώα καταδεικνύει πώς η γλώσσα ενισχύει ιδεολογικές διακρίσεις. Στην συγκεκριμένη περίπτωση καθιερώνει μια κατώτερη θέση των ζώων.

Τέλος, η χρήση των ονομασιών ζώων σε εξυβριστικά συμφραζόμενα, όπως «σκύλα!», «γουρούνι!», «είσαι γάιδαρος!» ή η αναφορά σε «κτηνώδη» συμπεριφορά, αποκαλύπτει την κοινωνική τάση να αποδίδονται στα ζώα αρνητικά χαρακτηριστικά που συνδέονται με στερεότυπα και προκαταλήψεις. Όταν χρησιμοποιούνται με αυτόν τον τρόπο, οι εκφράσεις αυτές δεν περιγράφουν απλώς ιδιότητες, αλλά προσδίδουν απαξιωτική χροιά, συγκρίνοντας την ανθρώπινη συμπεριφορά με αυτή που υποτίθεται ότι είναι ιδιότητα των ζώων.

1. «Σκύλα»: Ο όρος χρησιμοποιείται συχνά με υποτιμητική διάθεση για να περιγράψει μια γυναίκα, συνδέοντάς την με ιδιότητες όπως επιθετικότητα ή έλλειψη συναισθηματικής ευαισθησίας. Η αναφορά σε ένα θηλυκό ζώο για να αποδώσει αρνητικές ιδιότητες, διατηρεί και αναπαράγει πατριαρχικά στερεότυπα, όπου οι γυναίκες που είναι ανεξάρτητες ή ισχυρές προσωπικότητες συχνά χαρακτηρίζονται

⁵⁷ Σπύρος Α. Μοσχονάς, *Ιδεολογία και Γλώσσα* (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2005), 77.

⁵⁸ Basil Bernstein, *Class, Code and Control, Vol I* (London: Routledge & Kegan Paul, 1971), 194–195.

μειωτικά. Αυτό φανερώνει τον γλωσσικό σεξισμό, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο οι διακρίσεις λόγω φύλου αποτυπώνονται και διαιωνίζονται μέσω της γλώσσας.

2. «Γουρούνι»: Η λέξη χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει την ακαθαρσία, τη χυδαιότητα ή την έλλειψη κοινωνικών τρόπων. Η γλώσσα εδώ παρουσιάζει την πολιτισμική υποτίμηση του ζώου, συνδέοντας το με έννοιες αποδοκιμασίας, ταπείνωσης ή έλλειψης καθαριότητας.
3. «Γάιδαρος»: Χρησιμοποιείται για να περιγράψει κάποιον ως πεισματάρη ή ανόητο, καθώς το ζώο συνδέεται παραδοσιακά με την αντίσταση και τη δυσκολία στην καθοδήγηση. Αυτή η χρήση εκφράζει την ανθρώπινη πεποίθηση ότι η πειθαρχία και η συμμόρφωση είναι ανώτερες ιδιότητες και ότι η έλλειψή τους συνιστά ελάττωμα.
4. «Κτηνώδης»: Το επίθετο αυτό συχνά δηλώνει συμπεριφορές που χαρακτηρίζονται από σκληρότητα. Με αυτή τη χρήση, η συγκεκριμένη λέξη ταυτίζει τα ζώα με έννοιες όπως η «πρωτόγονη» ή «ωμή» δύναμη, υπονοώντας ότι ενσαρκώνουν βίαιες και ανεξέλεγκτες συμπεριφορές.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Η Γλώσσα για τα Ζώα στον Χριστιανισμό και σε Άλλες Θρησκείες

Οι θρησκείες έχουν έντονη επίδραση στις αντιλήψεις και τις στάσεις των πιστών τους. Μέσα από τις διδασκαλίες τους, τα ιερά κείμενα και τις τελετουργίες, διαμορφώνουν την κοσμοθεωρία και την ηθική στάση των ανθρώπων απέναντι στη φύση και τα πλάσματά της. Ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τα ζώα, οι θρησκείες καθορίζουν όχι μόνο τη θέση τους στον κόσμο, αλλά και τη σχέση του ανθρώπου μαζί τους, είτε αυτή εκφράζεται μέσω εννοιών όπως η κυριαρχία και η φροντίδα, είτε μέσω πνευματικών αξιών όπως ο σεβασμός, η συμπόνια και η μη βία. Στην παρούσα ενότητα θα εξεταστεί πώς η γλώσσα των θρησκευτικών κειμένων αντανακλά αυτές τις αντιλήψεις, μελετώντας τόσο τις χριστιανικές όσο και τις άλλες μεγάλες θρησκευτικές παραδόσεις. Μέσα από την ερμηνεία των κειμένων, αποκαλύπτεται πώς οι θρησκείες επηρεάζουν τους πιστούς στη σχέση τους με τα ζώα, αλλά και πώς διαπλάθουν τις κοινωνικές και πολιτισμικές αντιλήψεις που διέπουν αυτή τη σχέση.

3.1 Χριστιανισμός

Η σχέση του ανθρώπου με τα ζώα, όπως αποτυπώνεται στη χριστιανική σκέψη, δεν είναι μόνο θεολογικής φύσης, αλλά έχει και βαθιά πολιτισμικές και κοινωνικές προεκτάσεις. Τα κείμενα του Χριστιανισμού, από την Αγία Γραφή έως τις γραφές των Πατέρων της Εκκλησίας και των Βυζαντινών λογίων, διαμορφώνουν την αντίληψη για τη θέση των ζώων στον κόσμο και τον ρόλο του ανθρώπου ως κυρίαρχου και διαχειριστή της φύσης. Μέσα από γλωσσικές εκφράσεις που υπογραμμίζουν την ανωτερότητα του ανθρώπου, τη λογική και την

ηθική διάσταση, τα ζώα παρουσιάζονται ως υποδεέστερα, που στερούνται τις πνευματικές και κοινωνικές αξίες του ανθρώπου.

Η αφήγηση της δημιουργίας στη Γένεση καθορίζει την κοσμική τάξη, περιγράφοντας τη θέση του ανθρώπου και των ζώων στον κόσμο, επηρεάζοντας, έτσι τις ανθρώπινες στάσεις απέναντι στα ζώα. Αναλυτικότερα, στον στίχο 1:26 αναφέρεται ότι ο Θεός δημιουργήσε τον άνθρωπο «κατ' εικόνα και ομοίωση» Του και του έδωσε «εξουσία στα ψάρια της θάλασσας, στα πετεινά του ουρανού και στα κτήνη» της γης. Η έννοια της εξουσίας αυτής περιέχει συμβολικές και κοινωνικές διαστάσεις, αφού προωθεί την ιδέα ότι ο άνθρωπος έχει δικαιωματικά το ρόλο του κυρίαρχου πάνω στα ζώα. Αυτός ο λόγος ενισχύει την υποταγή της φύσης στον άνθρωπο. Στη συγκεκριμένη αφήγηση, η λέξη «εξουσία» (ἄρχειν) φέρει διττή σημασία· από τη μία, εκφράζει την κυριαρχία του ανθρώπου, ενώ από την άλλη υπονοεί μια ευθύνη φροντίδας προς τα υπόλοιπα πλάσματα. Συνεχίζοντας, στον στίχο 1:28, ο Θεός λέει στον άνθρωπο να «αυξάνεται, να πληθύνεται, να γεμίσει τη γη και να την κατακυριεύσει». Η έννοια της «κατακυριεύσης» δεν αφήνει περιθώρια για ισότητα ή συνύπαρξη, καθώς παρουσιάζει τα ζώα ως στοιχεία που υπάρχουν αποκλειστικά για την ανθρώπινη χρήση και ευημερία. Η γλώσσα εδώ καθιερώνει έναν ιεραρχικό διαχωρισμό, ο οποίος παρουσιάζει τη σχέση ανθρώπου και ζώων ως σχέση «κυρίου και υποτελούς». Τέλος, στον στίχο 1:30 γίνεται αναφορά στην «ψυχή της ζωής» που έχουν όλα τα ζώα, μια φράση που τονίζει τη ζωτική αξία όλων των πλασμάτων στη δημιουργία. Ωστόσο, η ίδια φράση ενώ αναγνωρίζει ότι τα ζώα έχουν ψυχή, δεν αποδίδει σε αυτήν το ίδιο βάρος με την ανθρώπινη. Η διαφοροποίηση αυτή αναδεικνύεται μέσα από τη σύγκριση με τον στίχο 1:26, που προανέφερα, όπου ο άνθρωπος περιγράφεται ως «κατ' εικόνα Θεοῦ» και υποδηλώνεται ότι υπερβαίνει τη φυσική υπόσταση. Αυτή η διάκριση εδραιώνει την ιδέα της ανωτερότητας του ανθρώπου, καθιστώντας την ζωή του προνομιακή και ανώτερη⁵⁹.

Προχωρώντας, κατά τη βυζαντινή σκέψη, η γλώσσα ενισχύει, εξίσου, τη διάκριση αυτή, παρουσιάζοντας τα ζώα ως κατώτερα. Στα Άμφιλόγια του Φωτίου, βυζαντινό λόγιο και Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως του 9ου αιώνα, παρουσιάζονται ως όντα που στερούνται την ικανότητα της «φιλανθρωπίας», της «κοινωνίας» και της «ημερότητας». Ο συγγραφέας τα περιγράφει ως πλάσματα αχαλίνωτα και επιρρεπή στις παρορμήσεις («πρὸς τὰς ὁρμὰς ἐστι προπετέστατον»), στερούμενα τις ηθικές και κοινωνικές αξίες που χαρακτηρίζουν τον άνθρωπο, όπως η εγκράτεια. Διαμορφώνεται, έτσι, μια κοινωνική και ηθική τάξη που τον παρουσιάζει ως ανώτερο, ο οποίος οφείλει να απέχει από τα «θηριαλώτα» και να διατηρεί καθαρή την «κατ' εικόνα Θεοῦ» φύση του. Η προσέγγιση αυτή φανερώνει πώς η γλώσσα περιγράφει τα ζώα, συχνά με τρόπο που καθρεφτίζει βαθύτερες ηθικές αξίες και πολιτισμικές αντιλήψεις. Τονώνει την πεποίθηση ότι τα ζώα «νόμους οὐκ οἶδεν» και έτσι είναι καταδικασμένα σε μια αέναη κατάσταση αδυναμίας, ενώ ο άνθρωπος, μέσω «ἐγκρατείας καὶ παιδαγωγίας», οδεύει προς την ηθική τελειότητα. Αυτή η γλωσσική διάκριση συντηρεί την ιδέα ότι ο άνθρωπος είναι υπεύθυνος να ανυψώνει τη φύση του, διαφοροποιούμενος ουσιαστικά από τα ζώα, μια ιδέα που διαπλάθει και καθορίζει τη θέση τους στην κοινωνία

⁵⁹ *Η Αγία Γραφή: Παλαιά Διαθήκη: Γένεση*, μετάφραση των Εβδομήκοντα (Αθήνα: Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, 1997), 1:26, 1:28, 1:30.

και τη σχέση τους με τον άνθρωπο⁶⁰. Παράλληλα, φανερώνει τις θεολογικές και πολιτισμικές αξίες που κυριαρχούσαν στη Βυζαντινή κοινωνία.

Συνεχίζοντας, θα δούμε το παρακάτω απόσπασμα, το οποίο προέρχεται από τον Θεόδωρο Δαφνοπάτη, έναν σημαντικό Βυζαντινό λόγιο και αξιωματούχο του 10ου αιώνα μ.Χ. Ο Δαφνοπάτης ήταν βαθιά συνδεδεμένος με τον Χριστιανισμό, καθώς έζησε και έδρασε σε μια εποχή όπου η Ορθόδοξη πίστη διαμόρφωνε τη σκέψη, την πολιτική και την πνευματική ζωή. Ως λόγιος της βυζαντινής διανόησης, τα γραπτά του συχνά αντανakλούν τις χριστιανικές αξίες και τις ηθικές διδασκαλίες.

«Ὁ ἀληθὴς καὶ τέλειος ἄνθρωπος ἐν τούτῳ τῶν λοιπῶν διαφέρει ζῶων, ἐν τῷ μετὰ φρονήσεως καὶ τῆς πρεπούσης συνέσεως καλῶς τὰ ἐν τῷ βίῳ μετέρχεσθαι πράγματα. Ὡσπερ γὰρ ἡ σοφὴ καὶ φιλεργὸς μέλισσα, ἐν ἄνθεσι παντοίοις περιϋπταμένη, τὰ μὲν ἀπόβλητα τῶν ἀνθέων ἀποβάλλεται, τὰ δὲ χρήσιμα καὶ κάλλιστα πρὸς ἐργασίαν συλλέγει τοῦ μέλιτος, οὕτω δὴ καὶ ὁ ἀληθὴς καὶ φρόνιμος ἄνθρωπος, πάντα τὰ ἐν τῷ βίῳ περισκοπῶν πράγματα διὰ τῆς οἰκείας φρονήσεως, τὰ μὲν ἀσύμφορα καὶ ἀνάρμοστα οὐ προσίεται, τὰ δὲ συμφέροντα καὶ σωτήρια προσλαμβάνει⁶¹.»

Τα λόγια αυτά αναδεικνύουν την ανωτερότητα του «ἀληθοῦς καὶ τελείου ἀνθρώπου» σε σχέση με τα υπόλοιπα ζώα, παρουσιάζοντάς τον ως το μόνο ον που διαθέτει φρόνηση και «τὴν πρέπουσαν σύνεσιν» για να επιλέγει σωστά τα πράγματα της ζωῆς του. Τονίζεται ότι ο ἄνθρωπος μπορεί να κρίνει και να διακρίνει τα «ἀσύμφορα καὶ ἀνάρμοστα» ἀπὸ τα «συμφέροντα καὶ σωτήρια», λειτουργώντας ως λογικό και συνειδητό ον, κάτι που φαινομενικά τον ξεχωρίζει ἀπὸ την ζωική φύση. Ωστόσο, ὑπάρχει ἓνα οξύμωρο· για να περιγράψει αυτή την ανωτερότητα και φρόνηση του ἀνθρώπου, ο συγγραφέας χρησιμοποιεῖ την εικόνα της «σοφῆς καὶ φιλεργοῦ μέλισσας», ἡ οποία περιηγείται στα ἄνθη και επιλέγει μόνο τα χρήσιμα στοιχεία για να παράξει μέλι. Ἡ μέλισσα, ἓνα ζῷο, λειτουργεῖ ως παράδειγμα σοφίας και επιδεξιότητας, αντιπροσωπεύοντας ιδιότητες που θεωροῦνται ἀνθρώπινες, ὅπως ἡ διάκριση και ἡ εργασία πρὸς ἓναν ωφέλιμο σκοπό. Ειδικότερα, ὁ ἄνθρωπος παρουσιάζεται ως ἀνώτερος ἀπὸ τα ζῷα λόγω της μοναδικῆς του ικανότητας για συνειδητὴ ἐπιλογή, ἐνῶ ταυτόχρονα παρομοιάζεται με τὴ μέλισσα για να ἀναδειχθεῖ ἡ σοφία του αυτή. Παρόλο που ἡ γλῶσσα του κειμένου διαχωρίζει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τα υπόλοιπα ζῷα, παράλληλα ἀποδίδει σε ἓνα ζῷο χαρακτηριστικά που θεωροῦνται ἀνώτερα. Αυτό φανερώνει τὴν πολυπλοκότητα της ἀνθρώπινης ἀντίληψης για τα ζῷα στη συγκεκριμένη εποχή, καθώς λειτουργοῦν ως παραδείγματα για να υπογραμμιστοῦν οἱ ἀνθρώπινες ἀρετές, ἀκόμα κι ἀν θεωροῦνται κατώτερα.

3.2 Ἀλλες Ὁρησκείες

⁶⁰ Φώτιος, *Ἀμφιλόχεια*, 17.2–20, τόμος IV (Leipzig, 1986), 60–61.

⁶¹ Θεόδωρος Δαφνοπάτης, *Ἐπιστ.* 4.2–8, ἐκδ. J. Darrouzès – L. G. Westerink, *Théodore Daphnopatès. Correspondance* (Paris: 1978), 51–53.

Αφού εξετάσαμε τη σχέση ανθρώπου και ζώων μέσα από τη γλώσσα του Χριστιανισμού, προχωράμε τώρα στην ανάλυση των αντιλήψεων για τα ζώα σε άλλες μεγάλες θρησκείες του κόσμου, όπως ο Ινδουισμός, ο Βουδισμός και το Ισλάμ. Στόχος αυτής την υποενότητας είναι να αναδείξει πώς οι ιερές γραφές αυτών των θρησκειών περιγράφουν τα ζώα, τον ρόλο που τους αποδίδουν στην κοσμική και θείκη τάξη, και πώς διαμορφώνουν ή αντανakλούν αντιλήψεις για αυτά. Μέσα από τη γλώσσα των ιερών κειμένων, αποκαλύπτονται οι ομοιότητες και οι διαφορές στις θεολογικές προσεγγίσεις προς τη φύση και τα ζώα, προσφέροντας ένα πολυδιάστατο πλαίσιο κατανόησης της σχέσης ανθρώπου και ζώων σε διαφορετικά πολιτισμικά και θρησκευτικά συμφραζόμενα.

Αρχικά, η *Atharva Veda* είναι μία από τις τέσσερις κύριες Βέδες (ιερά βιβλία) του Ινδουισμού, αποτελώντας συλλογή ύμνων, προσευχών και τελετουργικών⁶² που σχετίζονται με την καθημερινή ζωή, τη θεραπεία, την προστασία και τη σύνδεση με τη φύση. Σε αυτήν τη Βέδα συναντάμε αποσπάσματα που αποδεικνύουν τον βαθύ σεβασμό των Ινδουιστών προς όλα τα έμβια όντα, όπως το εξής: «Όλα τα πλάσματα του ουρανού και της γης, τα άγρια ζώα και τα θηρία του δάσους και τα φτερωτά πουλιά του αέρα καλούμε: ας μας απαλλάξουν από τη δυστυχία.»⁶³ Η γλώσσα του ύμνου δείχνει ότι, σύμφωνα με τον Ινδουισμό, τα ζώα είναι ένα σημαντικό μέρος του θεϊκού και φυσικού κόσμου, με πνευματική αξία και σύνδεση με το θείο. Δεν θεωρούνται κατώτερα όντα, αλλά πλάσματα που φέρουν πνευματική δύναμη και μπορούν να βοηθήσουν τους ανθρώπους να ξεπεράσουν τη δυστυχία. Αυτή η αντίληψη, που βλέπει το θείο σε όλα τα πλάσματα, αναδεικνύει την αλληλεξάρτηση μεταξύ ανθρώπων, ζώων και φύσης και ενισχύει τον σεβασμό και την αρμονία με το περιβάλλον.

Όσον αφορά τον Βουδισμό, η αρχή της *Ahimsa* (=μη βία), προάγει τον σεβασμό προς κάθε μορφή ζωής και συνεπάγεται την αποφυγή κάθε είδους βίας προς αυτήν. Στο *Dhammapada* (ένα από τα πιο γνωστά και σεβαστά κείμενα του βουδιστικού κανόνα), αναφέρεται: «Όλα τρέμουν τη ράβδο, όλα φοβούνται τον θάνατο. Βάζοντας τον εαυτό σου στη θέση του άλλου, μην σκοτώνεις ούτε προκαλεις άλλους να σκοτώσουν»⁶⁴. Αυτή η φράση χρησιμοποιεί απλή αλλά συναισθηματικά φορτισμένη γλώσσα, τονίζοντας τον κοινό φόβο του θανάτου που μοιράζονται όλα τα έμβια όντα. Η αναφορά στη “ράβδο” και στον “φόβο” υπογραμμίζει τη βία ως εμπειρία που ενώνει τον άνθρωπο και τα ζώα, προωθώντας την ενσυναίσθηση ως βάση για τη μη βία. Παρόμοια, στις *Jataka Tales* (συλλογή από διδακτικές ιστορίες που σχετίζονται με τη βουδιστική παράδοση), συναντάμε ιστορίες που εξυμνούν τη συμπόνια και την αυτοθυσία προς τα ζώα, όπως στο *Mahasutasoma Jataka*: «Όταν (ως βασιλικό ελάφι) με κυνηγούσαν οι κυνηγοί, προσφέρθηκα να παραδώσω τον εαυτό μου, αρκεί να ελευθερωθούν τα υπόλοιπα ελάφια»⁶⁵. Η γλώσσα εδώ χρησιμοποιεί την εικόνα του βασιλικού ελαφιού, το οποίο ενσαρκώνει ανώτερες ανθρώπινες αρετές, όπως η αυτοθυσία και η ηθική γενναιότητα. Μέσα από αυτή τη μεταφορά, τα ζώα παρουσιάζονται ως όντα που

⁶² Wendy Domiger, "Veda," *Encyclopedia Britannica*, τελευταίως αναθεωρήθηκε από τους The Editors of Encyclopedia Britannica, διαθέσιμο στο: <https://www.britannica.com/topic/Veda> (τελευταία πρόσβαση: 19 Ιανουαρίου 2025).

⁶³ Ralph T.H. Griffith, *Hymns of the Atharva Veda* (1895), HYMN VI, στίχος 8, διαθέσιμο στο: <https://sacred-texts.com/hin/av/av11006.htm> (τελευταία πρόσβαση: 19 Ιανουαρίου 2025), 58.

⁶⁴ Narada Thera, *The Dhammapada: Verses and Stories* (Buddhist Publication Society, 1993), 45–46.

⁶⁵ Henry Thomas Francis και Edward Joseph Thomas, *The Jataka, Stories of the Buddha's Former Births*, Vol. IV (Cambridge: Cambridge University Press, 1916), 58–59.

μοιράζονται με τον άνθρωπο έναν κοινό ηθικό κώδικα, ενισχύοντας την αντίληψη ότι όλα τα πλάσματα έχουν δικαίωμα στη ζωή και την ελευθερία. Η γλώσσα αυτών των κειμένων προωθεί μια έντονη ευαισθησία για τα ζώα, ενσωματώνοντάς τα στη σφαίρα της ηθικής και πνευματικής ύπαρξης. Αυτό αντικατοπτρίζει την πεποίθηση ότι δεν είναι μόνο μέρος του φυσικού κόσμου, αλλά και της πνευματικής κοινότητας, αξίζοντας προστασία και σεβασμό.

Στο Ισλάμ, τα ζώα κατέχουν ιδιαίτερη θέση στη δημιουργία και η γλώσσα που χρησιμοποιείται στο Κοράνι για να τα περιγράψει αποκαλύπτει τη θεολογική και ηθική αξία που τους αποδίδεται. Στη *Σούρα Αλ-Αν'αμ* (Τα Κτήνη) αναφέρεται «Καὶ οὐδὲν ἔστιν ἐν τῇ γῇ ζῶον, οὐδὲ πετεινὸν περωτὸν ἰπτάμενον, ὃ μὴ ἔθνη ὅμοια ὑμῖν· οὐδὲν ἀμελήσαμεν ἐν τῇ Γραφῇ· εἴτα πρὸς τὸν Κύριον αὐτῶν συναχθήσονται»⁶⁶. Αυτή η φράση παρουσιάζει τα ζώα ως κοινότητες παρόμοιες με τους ανθρώπους, ενσωματώνοντάς τα στη θεϊκή τάξη και αναγνωρίζοντας τη συμμετοχή τους στη συνολική δημιουργία. Αυτό δείχνει μια θεώρηση που αναγνωρίζει τη ζωική ύπαρξη ως ισότιμο μέρος της δημιουργίας με σκοπό και αξία. Στη *Σούρα Αλ-Ναχλ* (Η Μέλισσα) αναφέρεται: «Καὶ τὰ κτήνη ἔκτισεν ὑμῖν· ἐξ αὐτῶν θερμὰ ἔνδυμα καὶ ὠφέλεια ἄλλαι, καὶ ἐξ αὐτῶν τρώγετε»⁶⁷. Αυτή η φράση, ενώ αναδεικνύει τα ζώα ως “δώρα” του Θεού προς την ανθρωπότητα, κάτι που έχει θετική σημασία, ταυτόχρονα φανερώνει έναν ισχυρό ανθρωποκεντρισμό. Παρουσιάζονται, κυρίως, μέσω του ρόλου τους στην εξυπηρέτηση των ανθρώπινων αναγκών, όπως η παροχή ένδυσης, τροφής και άλλων ωφελειών. Αυτή η προσέγγιση τονίζει τη διπλή οπτική του Ισλάμ για τα ζώα: από τη μία, ως πολύτιμα μέλη της δημιουργίας και από την άλλη, ως πλάσματα με σκοπό να υπηρετούν τον άνθρωπο.

Συμπερασματικά, η ανάλυση της γλώσσας στα ιερά κείμενα διαφορετικών θρησκειών αποκαλύπτει ποικίλες απόψεις για τη θέση των ζώων στον κόσμο. Ενώ στον Χριστιανισμό και στο Ισλάμ διαφαίνεται ένας ανθρωποκεντρικός προσανατολισμός, ο Ινδουισμός και ο Βουδισμός αποδίδουν στα ζώα μια πιο πνευματική και ηθική σημασία. Παρά τις διαφορές, όλες οι θρησκείες προωθούν σε διαφορετικό βαθμό, την ενσυναίσθηση και τον σεβασμό προς τα ζώα, που εκφράζονται μέσα από τις λέξεις και τις μεταφορές των κειμένων τους. Αυτή η γλώσσα μπορούμε να πούμε ότι καθοδηγεί τους πιστούς προς μια πιο ηθική και αρμονική σχέση με τη φύση, υπογραμμίζοντας την αλληλεξάρτηση και τη συνύπαρξη όλων των πλασμάτων.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

Η Γλώσσα για τα Ζώα σε Λογοτεχνικά Κείμενα και Μύθους

⁶⁶ The Quran, Surah Al-An'am (6:38), μετάφραση Yusuf Ali (The Islamic Foundation, 2005).

⁶⁷ The Quran, Surah Al-An'am (16:5).

4.1 Παιδική Λογοτεχνία

Τα ζώα εμφανίζονται συχνά στην παιδική λογοτεχνία, αποτελώντας αγαπημένους ήρωες και σύμβολα για μικρούς αναγνώστες. Είναι συνηθισμένο τα παιδιά να δείχνουν ιδιαίτερη αγάπη και ενδιαφέρον για τα ζώα, γεγονός που καθιστά τις ιστορίες με ζωικούς χαρακτήρες ιδιαίτερα ελκυστικές. Συχνά, τα ζώα σε αυτές τις ιστορίες παρουσιάζονται με ανθρώπινα χαρακτηριστικά και ιδιότητες⁶⁸, καθρεφτίζοντας τις ανθρώπινες αρετές, αδυναμίες ή καταστάσεις. Μέσα από τις καθημερινές εμπειρίες τους, τα παιδιά ήδη από μικρή ηλικία έρχονται σε επαφή με ζώα, είτε μέσω κατοικίδιων είτε μέσω της παρατήρησης της φύσης, γεγονός που τα καθιστά έναν οικείο και προσιτό τρόπο αφήγησης. Η χρήση ζώων σε παιδικές ιστορίες διευκολύνει την κατανόηση σύνθετων ιδεών, διδάσκοντας ηθικές αξίες και κοινωνικές δεξιότητες με τρόπο ευχάριστο και κατανοητό.

Το πρώτο παιδικό βιβλίο στο οποίο θα αναφερθούμε είναι *Ο Βάτραχος κι ο Ξένος* του Μαξ Βέλθους (1995). Στην ιστορία, η γλώσσα που χρησιμοποιείται για να περιγράψει το ποντίκι-ξένο αποκαλύπτει προκαταλήψεις και στερεότυπα, λειτουργώντας ως μέσο σχολιασμού της διαφορετικότητας. Το γουρούνι περιγράφει το ποντίκι λέγοντας: «Κατά τη γνώμη μου, μοιάζει μ' ένα βρομιάρη ποντίκαρο»⁶⁹. Η χρήση του υποτιμητικού χαρακτηρισμού «βρομιάρης» και του μεγεθυντικού «ποντίκαρος» δείχνει την καχυποψία και την αρνητική προδιάθεση απέναντι στο ξένο και διαφορετικό. Αντίστοιχα, η πάπια σχολιάζει: «Και τι θέλει εδώ πέρα; Πρέπει να έχει κανείς τα μάτια του δεκατέσσερα με τα ποντίκια. [...] Είναι κάτι κλεφταράδες»⁷⁰. Εδώ, οι εκφράσεις αυτές ενισχύουν το στερεότυπο που συνδέει τα ποντίκια με την παρανομία, την ακαθαρσία και την αταξία. Αυτή η γλωσσική προσέγγιση φανερώνει έναν συμβολισμό, όπου το ποντίκι λειτουργεί ως εκπρόσωπος του “ξένου” ή του “διαφορετικού”, που προκαλεί φόβο και ανασφάλεια. Παράλληλα, οι υποτιμητικοί χαρακτηρισμοί υπογραμμίζουν τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα μπορεί να ενισχύσει προκαταλήψεις, παρουσιάζοντας τα ζώα ως φορείς αρνητικών ιδιοτήτων. Ωστόσο, ο λαγός προσφέρει μια διαφορετική οπτική, λέγοντας: «Μπορεί να είναι διαφορετικός από εμάς, αλλά δεν κάνει τίποτε κακό και το δάσος στ' αλήθεια ανήκει σε όλους»⁷¹. Εδώ, η γλώσσα λειτουργεί ως αντίβαρο, προτείνοντας μια διαφορετική θεώρηση που αντιμετωπίζει τα ζώα, και ειδικά το ποντίκι, ως ισότιμο μέλος της κοινότητας του δάσους. Η δήλωση αυτή προωθεί την ιδέα της αρμονικής συνύπαρξης, καταρρίπτοντας την ανάγκη για διακρίσεις. Μέσω αυτής της γλώσσας, επισημαίνεται η σημασία της αποδοχής και της ενσυναίσθησης, όχι μόνο μεταξύ ανθρώπων αλλά και απέναντι στα ζώα.

Ένα από τα πιο γνωστά παιδικά λογοτεχνικά έργα είναι το παραμύθι *Η Κοκκινোসκουφίτσα και ο Κακός ο Λύκος*, η γλώσσα που χρησιμοποιείται για να περιγράψει τον λύκο ενισχύει την αρνητική εικόνα του, εστιάζοντας στα επικίνδυνα και μοχθηρά χαρακτηριστικά του. Ο τίτλος, ήδη από την αρχή, τον χαρακτηρίζει ως «κακό», το επίθετο

⁶⁸ Carolyn. L. Burke και Joby G. Copenhaver, *Animals as People in Children's Literature* (National Council of Teachers of English, 2004), 206.

⁶⁹ Μαξ Βέλθους, *Ο Βάτραχος κι ο Ξένος*, μετάφραση Μάνος Κοντολέων (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 1995), 10.

⁷⁰ Βέλθους, *Ο Βάτραχος κι ο Ξένος*, 10.

⁷¹ Βέλθους, *Ο Βάτραχος κι ο Ξένος*, 19.

αυτό δεν περιγράφει απλώς μια δράση ή συμπεριφορά αλλά στιγματίζει ολόκληρη την ταυτότητα του λύκου, προετοιμάζοντας τον αναγνώστη να τον δει ως την ενσάρκωση της απειλής και του κακού. Μέσα στο κείμενο, περιγράφεται με λέξεις που αναδεικνύουν τη δόλια φύση του, την πονηριά και την επικινδυνότητά του. Χρησιμοποιούνται εκφράσεις που αποδίδουν στο ζώο ανθρώπινα χαρακτηριστικά (ανθρωπομορφισμός), όπως η ικανότητα να μιλάει και να εξαπατά, αλλά και λέξεις όπως «άγριος», «ύπουλος», «πανούργος» ισχυροποιούν την εικόνα ενός αρνητικού χαρακτήρα. Η γλώσσα αυτή τον παρουσιάζει ως σύμβολο του κακού και της παραπλάνησης, προκαλώντας προκατάληψη ενάντια σε αυτό το είδος. Άρα η γλώσσα που χρησιμοποιείται για τον λύκο δείχνει πώς τα ζώα μπορούν να ενταχθούν σε στερεοτυπικές αφηγήσεις, όπου δεν αναγνωρίζεται η φυσική τους συμπεριφορά αλλά αποδίδονται ιδιότητες που εξυπηρετούν ηθικούς ή κοινωνικούς σκοπούς της αφήγησης. Στην περίπτωση αυτή, ο λύκος γίνεται σημάδι απειλής που πρέπει να αντιμετωπιστεί, δημιουργώντας έτσι μια πεποίθηση για τα άγρια ζώα ως φορείς κινδύνου και διαφθοράς.

Στο παιδικό βιβλίο *Ο Βάτραχος είναι Βάτραχος* του Μαξ Βέλθιους, η γλώσσα αναδεικνύει τη σημασία της μοναδικότητας και της διαφορετικότητας του καθενός. Ο βάτραχος ξεκινά την ιστορία γεμάτος αυτοπεποίθηση, λέγοντας: «Πόσο τυχερός είμαι... μπορώ να κολυμπώ, κι ακόμα μπορώ να πηδώ καλύτερα απ' τον καθένα»⁷². Τα λόγια αυτά δείχνουν μια θετική άποψη για το ζώο, συνδεδεμένη με τις φυσικές του ικανότητες και την αποδοχή της ταυτότητάς του. Όμως, όταν συγκρίνει τον εαυτό του με την πάπια, που υπερηφανεύεται για το λευκό χρώμα και την ικανότητά της να πετάει («Εγώ είμαι ολόλευκη... Πάντως μπορώ να πετάω»⁷³), ή με τον ποντικό, το γουρούνι και τον λαγό, ο βάτραχος νιώθει μειονεκτικά, χαρακτηρίζοντας τον εαυτό του «άχρηστο» και «βλάκα». Αυτοί οι χαρακτηρισμοί φανερώνουν την αίσθηση κατωτερότητας που μπορεί να γεννηθεί από τις συγκρίσεις, αποδίδοντας στα ζώα ανθρώπινες ανασφάλειες. Ωστόσο, ο λαγός επαναφέρει μια θετική οπτική, λέγοντας: «Όλοι μας σε αγαπάμε γι' αυτό ακριβώς που είσαι»⁷⁴. Μέσα από τη γλώσσα, το βιβλίο αναδεικνύει ότι κάθε ζώο έχει τη δική του αξία και μοναδικότητα, βασισμένη στις ιδιαίτερες ικανότητες και χαρακτηριστικά του. Η γλώσσα μέσα από τις περιγραφές των ικανοτήτων των ζώων, μας καλεί να σεβαστούμε και να εκτιμήσουμε τη μοναδικότητα του καθενός, είτε για ζώα είτε για ανθρώπους. Αυτή η οπτική μας διδάσκει ότι η ποικιλομορφία είναι απαραίτητη για τη συνύπαρξη και την αλληλοεκτίμηση.

Κλείνοντας, ένα από τα πιο πολυδιαβασμένα λογοτεχνικά έργα είναι *Ο Μικρός Πρίγκιπας*. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι το έργο αυτό γεφυρώνει την παιδική με την ενήλικη λογοτεχνία. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται για την αλεπού στο διάλογο του Μικρού Πρίγκιπα αποκαλύπτει σημαντικές πολιτισμικές αντιλήψεις για τα ζώα, ιδιαίτερα για την αλεπού, η οποία παρουσιάζεται ως σύμβολο σοφίας και συναισθηματικής ανεξαρτησίας. Όταν η αλεπού εξηγεί ότι «Δεν μπορώ να παίξω μαζί σου. Δεν είμαι εξημερωμένη»⁷⁵, φέρνει

⁷² Μαξ Βέλθιους, *Ο Βάτραχος είναι Βάτραχος*, μετάφραση Μάνος Κοντολέων (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 1996), 6.

⁷³ Βέλθιους, *Ο Βάτραχος είναι Βάτραχος*, 9.

⁷⁴ Βέλθιους, *Ο Βάτραχος είναι Βάτραχος*, 24.

⁷⁵ Antoine de Saint-Exupéry, *Ο Μικρός Πρίγκιπας*, μετάφραση Ηρακλής Λαμπαδαρίου (Αθήνα: Εκδόσεις Σαΐτα, Απρίλιος 2015), 63.

στο προσκήνιο την έννοια της εξημέρωσης ως μια διαδικασία δημιουργίας δεσμών, υποδεικνύοντας ότι η αξία ενός ζώου συχνά ερμηνεύεται μέσα από τη σχέση του με τον άνθρωπο. Ο όρος «εξημερώνω» αντικατοπτρίζει την ανθρώπινη τάση να αποδίδει νόημα και σκοπό στην ύπαρξη των ζώων μέσα από τη σύνδεσή τους με τον ίδιο. Επιπλέον, η αλεπού σχολιάζει τη συμπεριφορά των ανθρώπων, αναφέροντας: «Οι άνθρωποι έχουν όπλα και κυνηγούν. Αυτό είναι πολύ ενοχλητικό! Εκτρέφουν επίσης κότες»⁷⁶, δίνοντας έμφαση στη μονοδιάστατη χρήση των ζώων είτε ως θηραμάτων είτε ως πηγών παραγωγής. Μέσα από αυτά τα λόγια, προβάλλεται η αντίθεση ανάμεσα στην ελεύθερη φύση τους και την ανθρώπινη τάση να τα ελέγχει ή να τα εκμεταλλεύεται, ενώ ταυτόχρονα η αλεπού παρουσιάζεται ως σύμβολο που συνδέει τον φυσικό κόσμο με ανθρώπινες αξίες, όπως η ευαισθησία και η ανάγκη για ουσιαστικούς δεσμούς.

4.2 Λογοτεχνία Ενηλίκων

Επεκτείνοντας την ανάλυση από την προηγούμενη ενότητα, όπου εστίασαμε στην παιδική λογοτεχνία, θα διερευνήσουμε τώρα πώς τα ζώα χρησιμοποιούνται στη λογοτεχνία ενηλίκων, όχι μόνο ως μέρη του φυσικού κόσμου, αλλά και ως σύμβολα που μεταφέρουν κοινωνικά, πολιτικά και ηθικά μηνύματα. Μέσα από τη μελέτη κλασικών και σύγχρονων έργων, όπως το *Όνειρο στο Κύμα* του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, η *Φάρμα των Ζώων* του Τζορτζ Όργουελ και το *1984* του ίδιου συγγραφέα, θα αναλυθεί πώς η γλώσσα αποτυπώνει τις ανθρώπινες αντιλήψεις για τη φύση, την εργασία, την εξουσία και την ηθική. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στη χρήση χαρακτηρισμών και συμβολισμών, καθώς και στον τρόπο που αυτές οι περιγραφές προβάλλουν τις πολιτισμικές αξίες και τις κοινωνικές δομές.

Στο έργο *Όνειρο στο Κύμα* του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, ο αφηγητής βρίσκεται στο βουνό φροντίζοντας τις κατσίκες του και περιγράφει την ιδιαίτερη σχέση του με μία από αυτές, τη Μοσχούλα. Την αποκαλεί «χρυσανγίζουσα» και «λεπτοφυή»⁷⁷, αποδίδοντας της χαρακτηριστικά ομορφιάς. Αυτές οι φράσεις αφενός περιγράφουν τη φυσική της εμφάνιση, αφετέρου φανερώνουν την ιδιαίτερη θέση που κατέχει στην καρδιά του αφηγητή. Επιπλέον, η χρήση του όρου «ευνοούμενη» για τη Μοσχούλα, σε αντίθεση με τις άλλες κατσίκες του κοπαδιού, τονίζει τη συναισθηματική προτίμηση και τη στενή προσωπική σύνδεση μαζί της, η οποία ξεπερνά τη χρηστική ιδιότητα του ζώου. Το όνομα «Μοσχούλα» δίνει μια ανθρωπομορφική διάσταση στην κατσίκα και υπογραμμίζει τη σημασία της στο πλαίσιο της καθημερινής ζωής του αφηγητή. Στη συνέχεια της αφήγησης, η χρήση του όρου «ζωντανά πράγματα»⁷⁸ για να περιγράψει τα ζώα φανερώνει μια διττή αντίληψη. Η λέξη «ζωντανά» τονίζει την έμβια φύση των ζώων, ενώ η λέξη «πράγματα» προσδίδει μια χρηστική διάσταση, που τα συνδέει με τις πρακτικές ανάγκες της καθημερινής ζωής. Τέλος, όταν ο αφηγητής εκφράζει την ανησυχία του για την ασφάλεια της κατσίκας, χρησιμοποιώντας τη φράση «Τάχα μην ‘εσχοινιάσθῃ’, μήπως επερεπλεύθη και περισπάχθη ο τράχηλός της»⁷⁹,

⁷⁶ Antoine de Saint-Exupéry, *Ο Μικρός Πρίγκιπας*, 63.

⁷⁷ «Όνειρο στο Κύμα» του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, στο *Νεοελληνική Λογοτεχνία, Θεωρητική Κατεύθυνση Γ' Γενικού Λυκείου* (Αθήνα: Εκδόσεις Σμυρνιωτάκη), 166.

⁷⁸ «Όνειρο στο Κύμα», 175.

⁷⁹ «Όνειρο στο Κύμα», 175.

αποκαλύπτεται ο ισχυρός συναισθηματικός δεσμός που τον συνδέει μαζί της. Η σκέψη του για την ασφάλειά της και η ιδιαίτερη προσοχή που της δείχνει, φανερώνουν ότι δεν τη θεωρεί ένα απλό χρηστικό αντικείμενο αλλά ένα ξεχωριστό ζωντανό πλάσμα.

Περνώντας στη ξένη λογοτεχνία ενηλίκων, αξίζει να αναφερθούμε στο βιβλίο *Η Φάρμα των Ζώων* του Τζορτζ Όργουελ, το οποίο είναι ένα έργο που χρησιμοποιεί ζώα για να εκφράσει πολιτικά και κοινωνικά μηνύματα. Μέσα από τους διαλόγους και τις περιγραφές, προκύπτουν αντιλήψεις για αυτά που συνδέονται με τις ανθρώπινες αδυναμίες, τις σχέσεις εξουσίας και τις κοινωνικές δομές. Για παράδειγμα, «τα γουρούνια ουσιαστικά δεν έκαναν χειρωνακτική εργασία, παρά έδιναν οδηγίες και επιθεωρούσαν τα υπόλοιπα ζώα. Φυσικό ήταν να αναλάβουν την ηγεσία, εφόσον διέθεταν ιδιαίτερη ευφυΐα»⁸⁰. Αυτή η φράση φανερώνει πώς η γλώσσα χρησιμοποιείται για να παρουσιάσει τα γουρούνια ως τα «ευφυή» ζώα, αντικατοπτρίζοντας έναν αλληγορικό παραλληλισμό με την άρχουσα τάξη, όπου η νοημοσύνη γίνεται εργαλείο δικαιολόγησης της εξουσίας. Παρομοίως, αναφέρεται ότι «μια κότα λέει σε μια άλλη: “Κάτω από την καθοδήγηση του Ηγέτη μας, Σύντροφου Ναπολέοντα, γέννησα πέντε αυγά σε έξι μέρες”»⁸¹. Εδώ, η παραγωγικότητα της κότας δεν αναγνωρίζεται ως προσωπικό της επίτευγμα, αλλά αποδίδεται στη διορατικότητα και καθοδήγηση του ηγέτη. Αυτό δείχνει τη χειραγωγή και τον έλεγχο που ασκεί το καθεστώς στις σκέψεις και τη συμπεριφορά των ζώων. Επιπλέον, η διατύπωση «Τα άγρια πλάσματα, όπως οι λαγοί και οι αρουραίοι, είναι φίλοι μας ή εχθροί μας; Ας ψηφίσουμε»⁸², αναδεικνύει την τάση για διαχωρισμό και κατηγοριοποίηση των ζώων, καθρεφτίζοντας τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ανάγκη ένταξης ή περιθωριοποίησης. Τέλος, ο Παλαιστής, το άλογο, περιγράφεται ως «ένα πελώριο ζωντανό, σχεδόν δύο μέτρα ψηλό και δυνατό όσο δύο συνηθισμένα άλογα μαζί [...] παρ’ όλα αυτά έχαιρε γενικής εκτίμησης, και γιατί είχε σταθερό χαρακτήρα αλλά και γιατί ήταν πολύ δουλενταράς»⁸³. Αυτή η φράση παρουσιάζει το άλογο ως πρότυπο εργατικότητας και αντοχής, όπου η αξία του αποδίδεται κυρίως μέσω της χρηστικότητάς του στην παραγωγή. Κλείνοντας, οι φράσεις αυτές αναδεικνύουν πώς η γλώσσα στο έργο παρουσιάζει τις ανθρώπινες πεποιθήσεις για τα ζώα, τα οποία εμφανίζονται είτε ως εργαλεία είτε ως μεταφορές για κοινωνικές και πολιτικές ιδέες.

Οι αναφορές στα ζώα στο έργο *1984 Ο Μεγάλος Αδερφός* αποκαλύπτουν ισχυρά παγιωμένες αντιλήψεις για τη φύση και τη θέση τους. Η φράση «Ήταν ένας βαθύς μουρμουριστός ήχος, παράξενα άγριος [...] αυτή η ζωώδης ψαλμωδία M-A!...M-A! πάντα τον γέμισε τρόμο.»⁸⁴, υπογραμμίζει πώς η λέξη «ζωώδης» συνδέεται με την έλλειψη λογικής, πειθαρχίας και την πρόκληση φόβου, αποδομώντας την έννοια της ψαλμωδίας ως κάτι ιερό. Επιπλέον, στη φράση «Αρουραίοι!» μουρμούρισε ο Γουίνστον. Σ’ αυτο το δωμάτιο!» [...] Το ξέρεις ότι ορμούν στα παιδιά; [...] και το φοβερό είναι πως αυτά τα βρωμερά ζωντανά...»⁸⁵, η έντονη αποστροφή και ο τρόμος για τους αρουραίους φανερώνουν τη σύνδεσή τους με τη

⁸⁰ Τζορτζ Όργουελ, *Η Φάρμα των Ζώων*, μετάφραση Ευρυδίκη Αμανατίδου, επιμέλεια Γιάννης Φαρσάρης (Ανοιχτή Βιβλιοθήκη, 2021), 29. Διαθέσιμο στο: www.openbook.gr.

⁸¹ Όργουελ, *Η Φάρμα των Ζώων*, σελ 73.

⁸² Όργουελ, *Η Φάρμα των Ζώων*, σελ 17.

⁸³ Όργουελ, *Η Φάρμα των Ζώων*, σελ. 13.

⁸⁴ Τζορτζ Όργουελ, *1984 Ο Μεγάλος Αδερφός*, μετάφραση Νίνα Μπάρτη (Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος), 27.

⁸⁵ Όργουελ, *1984 Ο Μεγάλος Αδερφός*, 159.

βρωμιά, την παρακμή και την απειλή. Η φράση «Τίποτα πιο φριχτό στον κόσμο!»⁸⁶, που χρησιμοποιείται για να τους περιγράψει, ενισχύει περαιτέρω την εικόνα τους ως κάτι τρομακτικό και αποκρουστικό. Έτσι, η γλώσσα εκφράζει μια διαχρονική κοινωνική κατασκευή που υποτιμά τα ζώα, ειδικά εκείνα που θεωρούνται υποδεέστερα, συνδέοντάς τα με αρνητικά χαρακτηριστικά όπως βρωμιά και αγριότητα. Από κοινωνιογλωσσολογική σκοπιά, αποτυπώνονται και αναπαράγονται στερεότυπα που ενδυναμώνουν τη διάκριση ανάμεσα στον ανθρώπινο και ζωικό κόσμο, παρουσιάζοντας τα ζώα ως κατώτερα, επικίνδυνα ή αποκρουστικά και δικαιολογώντας έτσι την κυριαρχία του ανθρώπου πάνω τους.

Συμπερασματικά, η γλώσσα στη λογοτεχνία ενηλίκων αποκαλύπτει βαθύτερες πεποιθήσεις, αξίες και στερεότυπα για τη σχέση ανθρώπου και ζώων. Από την συναισθηματική σύνδεση και την ανθρωπομορφική απεικόνιση της Μοσχούλας στο *Όνειρο στο Κύμα*, μέχρι τις πολιτικές αλληγορίες της *Φάρμας των Ζώων* και τον φόβο προς τα ζώα στο 1984, τα ζώα παρουσιάζονται άλλοτε ως σύντροφοι, άλλοτε ως σύμβολα εξουσίας ή αδυναμίας και άλλοτε ως πηγές φόβου. Η γλώσσα λειτουργεί όχι μόνο ως περιγραφικό μέσο αλλά ως εργαλείο διαμόρφωσης των αντιλήψεων για τα ζώα, αντανακλώντας τις κοινωνικές και πολιτισμικές ιδέες της εποχής.

4.3 Μύθοι του Αισώπου

Οι μύθοι ανέκαθεν αποτελούσαν μια από τις πιο χαρακτηριστικές μορφές αφήγησης, συνδέοντας την καθημερινή ζωή με φανταστικά στοιχεία και πλάσματα⁸⁷. Στόχος τους είναι συχνά η εξήγηση φυσικών φαινομένων, κοινωνικών θεσμών ή η έκφραση ιδεών και πεποιθήσεων που συνδυάζονται με θρησκευτικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα. Οι μύθοι με ζώα ως πρωταγωνιστές κατέχουν ιδιαίτερη θέση, καθώς αποτελούν την πλειοψηφία σε πολιτισμούς ανά τον κόσμο. Οι μύθοι του Αισώπου ξεχωρίζουν για τον σαφή ηθικό και κοινωνικό τους στόχο, μέσα από απλές, λιτές και περιεκτικές αφηγήσεις που διακρίνονται για την καθαρότητα και τη σαφήνειά τους. Η απλότητα αυτή έκανε τους μύθους του Αισώπου ιδιαίτερα προσιτούς στα λαϊκά στρώματα, προσδίδοντάς τους έναν διδακτικό χαρακτήρα που παραμένει διαχρονικός⁸⁸. Μέσα από τους μύθους του, ο Αίσωπος αξιοποιεί τα ζώα για να σχολιάσει κοινωνικές σχέσεις, να διδάξει αξίες και να καυτηριάσει ανθρώπινες συμπεριφορές, δημιουργώντας έργα που συνδυάζουν φαντασία, σοφία και διδακτικότητα. Στη συνέχεια, θα δούμε μερικούς από αυτούς, εστιάζοντας στη γλώσσα που χρησιμοποιείται για τα ζώα και αναλύοντας πώς αυτή φανερώνει τις κοινωνικές και πολιτισμικές θέσεις και στερεότυπα της εποχής.

⁸⁶ Οργουελ, 1984 *Ο Μεγάλος Αδερφός*, 159.

⁸⁷ Μέσα από την αρχαία ελληνική μυθολογία είναι εφικτό να κατανοηθεί ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος στην αρχαιότητα την σχέση του με το ζώο και την φύση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι μύθοι πάνω στους οποίους βασίζονται οι δύο τραγωδίες του Ευριπίδη, *Μήδεια* και *Βάκχες*, όπου αναδεικνύεται η διαλεκτική ανθρώπου και ζώου/φύσης. Περισσότερα γι' αυτό το θέμα βλ. Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, *Η άνακλαστική διαλεκτική ανθρώπου και ζώου/Φύσης. Από τὸν Ἐμπεδοκλῆ στὸν Nietzsche* (Αθήνα: Ἐκδόσεις Παπαζήση, 2023), σ. 53-101.

⁸⁸ Ευαγγελία Βλάχου, *Μύθοι του Αισώπου. Συμβολισμοί και πρακτικές εφαρμογές στην προσχολική εκπαίδευση* (Πτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα, 2017), 12.

Αρχικά, στον μύθο *Το Λιοντάρι και το Ποντίκι*, η γλώσσα αποκαλύπτει σημαντικές πεποιθήσεις για τα ζώα μέσα από συγκεκριμένες φράσεις. Για παράδειγμα, η φράση «Άνοιξε τα μάτια του και τι να δει ήταν ένα ποντικάκι»⁸⁹ χρησιμοποιεί το υποκοριστικό “ποντικάκι”, το οποίο υποβαθμίζει τη δύναμη και τη σημασία του ποντικιού, προβάλλοντάς το ως αδύναμο και ακίνδυνο πλάσμα. Σε αντίθεση, το λιοντάρι χαρακτηρίζεται ως «βασιλιάς των αγριμιών»⁹⁰, μια φράση που τονίζει τη δύναμη και την κυριαρχία του στον ζωικό κόσμο, ενισχύοντας την εικόνα του ως ανώτερου των άλλων ζώων. Αυτή η γλωσσική αντίθεση αντικατοπτρίζει κοινωνιογλωσσολογικές θεωρίες που συνδέουν την ισχύ και την εξουσία με τη μεγαλοπρέπεια, ενώ η μικρότητα και η αδυναμία υποβαθμίζονται μέσω του λεξιλογίου. Η φράση «Σου χαρίζω τη ζωή, μόλο που ποτέ δεν θα μπορούσες εσύ να με βοηθήσεις!»⁹¹ δείχνει την αντίληψη ότι τα αδύναμα ζώα, όπως το ποντίκι, θεωρούνται αρχικά ανίκανα να συμβάλλουν ουσιαστικά, λόγω της φυσικής τους αδυναμίας. Ωστόσο, η φράση «Πρέπει να ξέρεις, όμως, πως κι οι πιο αδύνατοι μπορούν να ξεπληρώσουν το καλό που τους κάνουν οι δυνατότεροί τους»⁹² ανατρέπει αυτή την αντίληψη, δείχνοντας ότι η αξία δεν εξαρτάται αποκλειστικά από τη φυσική δύναμη ή την κοινωνική θέση. Εδώ, η χρήση του υποκοριστικού “ποντικάκι” και η ιδιότητα του λιονταριού ως “βασιλιάς” δηλώνουν μια στερεοτυπική αντίθεση ισχυρού-αδύναμου, η οποία καταρρίπτεται μέσω της εξέλιξης του μύθου. Αυτό το φαινόμενο δείχνει πώς η γλώσσα χρησιμοποιεί συγκεκριμένες λέξεις και χαρακτηρισμούς για να τονίσει τη σημασία ή να υποβαθμίσει την αξία ενός ζώου. Μέσα από αυτές τις λέξεις, ο μύθος καταφέρνει να μεταδώσει το ηθικό του δίδαγμα: ότι η δύναμη ή η αδυναμία δεν καθορίζουν την αξία ενός πλάσματος. Κάθε ζωντανό ον, ανεξάρτητα από το μέγεθος ή τη θέση του, έχει τη δική του σημασία και μπορεί να προσφέρει κάτι σημαντικό.

Στο μύθο *Ο Γάιδαρος και το Σκυλάκι*, η γλώσσα που χρησιμοποιείται αποκαλύπτει πεποιθήσεις για τον ρόλο και τη θέση των ζώων στην κοινωνία. Η φράση του γαϊδάρου «Εγώ του κάνω τόσες δουλειές, ενώ το σκυλάκι δεν κάνει τίποτα όλη μέρα, μόνο κοιμάται, όταν λείπει ο αφέντης μας, και χοροπηδάει όταν έρχεται»⁹³ φανερώνει την αντίληψη ότι τα ζώα, όπως ο γάιδαρος, κρίνονται από τη χρησιμότητά τους και την εργασιακή τους απόδοση. Ο γάιδαρος θεωρεί ότι η αξία του μετριέται αποκλειστικά από την εργασία που προσφέρει, σε αντίθεση με το σκυλάκι, που περιγράφεται ως “άχρηστο” λόγω της φαινομενικής έλλειψης εργασιακής συνεισφοράς. Επίσης, η διατύπωση «Ο γάιδαρος κατάλαβε πως το αφεντικό τους περιποιότανε το σκυλάκι γιατί εκείνο πηδούσε και κουνούσε την ουρά του και χαιδεύονταν»⁹⁴ υπογραμμίζει την άποψη ότι τα ζώα εκτιμώνται και για την ικανότητά τους να δημιουργούν συναισθηματικό δέσιμο με τους ανθρώπους. Ο σκύλος, αν και δεν συμμετέχει ενεργά στην παραγωγική διαδικασία, απολαμβάνει την εύνοια του αφεντικού λόγω της συντροφικότητας που προσφέρει. Αυτή η διαφορά στην αντιμετώπιση φανερώνει πώς τα κατοικίδια εκτιμώνται για τον συναισθηματικό τους ρόλο, ενώ τα ζώα εργασίας κρίνονται αυστηρά με βάση την απόδοσή τους. Η προσπάθεια του γαϊδάρου να μιμηθεί τη συμπεριφορά του σκύλου καταλήγει σε αποτυχία: «Επειτα θέλησε κι αυτός να πηδήσει στα

⁸⁹ *135 Μύθοι του Αισώπου* διασκευή Γ. Τσουκαλά, διόρθωση κειμένου Νέστορας Χούνος (Αθήνα: Εκδόσεις Άγκυρα, 1976), 16.

⁹⁰ *135 Μύθοι του Αισώπου*, 17.

⁹¹ *135 Μύθοι του Αισώπου*, 16.

⁹² *135 Μύθοι του Αισώπου*, 17.

⁹³ *135 Μύθοι του Αισώπου*, 88.

⁹⁴ *135 Μύθοι του Αισώπου*, 88.

γόνατα του αφεντικού του, όπως έβλεπε το σκυλάκι να κάνει, κι ο κύριός του τράβηξε απάνω τρομαγμένος»⁹⁵. Αυτή η σκηνή φανερώνει ότι ορισμένα ζώα, όπως ο γάιδαρος, περιορίζονται από τις κοινωνικές προσδοκίες για τον “φυσικό” ρόλο τους, ενώ άλλα, όπως ο σκύλος, θεωρούνται πιο κατάλληλα για συναισθηματική σύνδεση. Από κοινωνιογλωσσολογική οπτική, ο μύθος προβάλλει τη διάκριση που συχνά γίνεται στα ζώα με κριτήριο τη λειτουργικότητάς τους. Οι χαρακτηρισμοί «άχρηστο» και «χρήσιμο» προβάλλουν έναν κοινωνικό καθορισμό της αξίας, ο οποίος συνδέεται στενά με την ιδιότητα του ζώου να ικανοποιεί είτε πρακτικές είτε συναισθηματικές ανάγκες. Η διαφοροποίηση ανάμεσα σε κατοικίδια και ζώα εργασίας γίνεται εμφανής, αναδεικνύοντας πώς οι κοινωνικές αντιλήψεις καθορίζουν τη θέση τους στον ανθρώπινο κόσμο. Μέσα από τη γλώσσα αυτή, φανερώνεται η ανθρώπινη τάση να αποδίδει διαφορετικές “ταυτότητες” στα ζώα, ενισχύοντας στερεότυπα για τον ρόλο τους στην κοινωνία.

Τέλος, στο μύθο *Ο Άνθρωπος και η Αλεπού*, η έκφραση «Η αλεπού εκείνη δεν ήταν χειρότερη από τις άλλες, κι ωστόσο εκείνη την αλεπού κυνηγούσε με πείσμα ο άνθρωπος»⁹⁶ προβάλλει μια ευρέως διαδεδομένη αντίληψη ότι όλες οι αλεπούδες είναι κακές ή πονηρές από τη φύση τους. Η δήλωση ότι η συγκεκριμένη αλεπού “δεν ήταν χειρότερη από τις άλλες” υπονοεί ότι υπάρχει μια συλλογική προκατάληψη για το είδος της, η οποία οδηγεί τον άνθρωπο να τη βλέπει ως εχθρό, ανεξαρτήτως της συμπεριφοράς της. Αυτό φανερώνει τη γενικότερη σχέση ανθρώπου και αλεπούς, που χαρακτηρίζεται από σύγκρουση και εχθρότητα, με τον άνθρωπο να την αντιλαμβάνεται ως κίνδυνο για τις περιουσίες ή τα ζώα του. Η φράση «Η αλεπού έπεσε σε ένα δόκανο που της είχε στήσει ο άνθρωπος εκείνος»⁹⁷ επισημαίνει την ανθρώπινη τάση να χρησιμοποιεί παγίδες για να υποτάξει και να βλάψει ζώα. Το δόκανο, ως μέσο παγίδευσης, όχι μόνο προκαλεί φυσική βλάβη αλλά αντανακλά και τη σκληρότητα με την οποία αντιμετωπίζονται τα ζώα. Μέσα από αυτήν την περιγραφή, προβάλλεται μια σκληρή πραγματικότητα, όπου τα πλάσματα αυτά θεωρούνται άξια να υποστούν βασανιστήρια στο πλαίσιο της κυριαρχίας του ανθρώπου πάνω στη φύση. Από κοινωνιογλωσσολογική άποψη, οι λέξεις και οι φράσεις για την αλεπού, όπως η αναφορά στο δόκανο, υποδηλώνουν μια ευρύτερη σχέση εξουσίας του ανθρώπου προς εκείνη. Αυτή η γλωσσική κατασκευή συμβάλλει στην αναπαραγωγή των αντιλήψεων για τα ζώα ως αντικείμενα ανθρώπινου ελέγχου, υποτιμώντας την αξία της ζωής τους.

ΕΝΟΤΗΤΑ 5

Η Εξέλιξη της Γλώσσας για τα Ζώα από το Παρελθόν στη Σύγχρονη Εποχή

⁹⁵ 135 Μύθοι του Αισώπου, 88.

⁹⁶ 135 Μύθοι του Αισώπου, 70.

⁹⁷ 135 Μύθοι του Αισώπου, 70.

Η γλώσσα αποτελεί ζωντανό οργανισμό, ο οποίος εξελίσσεται παράλληλα με την κοινωνία και τις αντιλήψεις της. Οι λέξεις και οι εκφράσεις που χρησιμοποιούνται για τα ζώα δεν αποτελούν εξαίρεση, καθώς αντανακλούν τις πολιτισμικές και κοινωνικές αλλαγές κάθε εποχής. Στην παρούσα ενότητα θα διερευνήσουμε πώς η γλώσσα που αναφέρεται στα ζώα έχει εξελιχθεί από το παρελθόν έως το παρόν. Θα αναδειχθεί η μεταβαλλόμενη σχέση ανθρώπου-ζώων, από την παραδοσιακή χρηστική προσέγγιση έως τη σύγχρονη ευαισθητοποίηση. Η σύγκριση παλαιότερων και σύγχρονων λέξεων και εκφράσεων για τα ζώα αποκαλύπτει τον τρόπο αλλαγής των αντιλήψεων της κοινωνίας για αυτά.

5.1 Η Νέα Γλώσσα της Ηθικής Κατανάλωσης

Στην παλαιότερη εποχή, τα ζώα συχνά θεωρούνταν αντικείμενα ή πόροι για τον άνθρωπο και χρησιμοποιούνταν εκφράσεις που επιβεβαίωναν αυτή τη θέση. Για παράδειγμα, η λέξη «ζώα» συνδεόταν με την έννοια του «πράγματος» ή του «πόρου», αφού θεωρούνταν μέρος της παραγωγής και της εργασίας. Οι όροι «κτηνοτροφία», «ζώα παραγωγής» ή «ζώα εργασίας», όπως έχω ήδη αναφέρει, αναδεικνύουν τον ρόλο τους ως εργαλεία που εξυπηρετούν τις ανθρώπινες ανάγκες χωρίς ιδιαίτερη έμφαση στην ευζωία ή τις συναισθηματικές τους ανάγκες. Στην καθημερινή γλώσσα, εκφράσεις όπως «εργαλείο του αγρότη» ή «ζώο εργασίας» τα απεικόνιζαν ως «όργανα-αντικείμενα» που συμβάλλουν στην ανθρώπινη παραγωγική διαδικασία.

Αντιθέτως, στη σύγχρονη εποχή, παρατηρείται μια έντονη μεταστροφή στην αντίληψη και την χρήση των όρων για τα ζώα. Όροι όπως «veganism» (βιγκανισμός) και «plant based diet» δηλαδή διατροφή, γνωστή για την αποφυγή προϊόντων ζωικής προέλευσης, η οποία βασίζεται κυρίως στις τροφές που βρίσκονται στα χαμηλότερα επίπεδα της διατροφικής πυραμίδας και περιλαμβάνει συχνή κατανάλωση φρούτων και λαχανικών, ενώ χαρακτηρίζεται από χαμηλή πρόσληψη νατρίου και κορεσμένων λιπαρών⁹⁸. Οι όροι αυτοί, άρα και οι άνθρωποι που ακολουθούν τη διατροφή αυτή, δηλώνουν την αυξημένη ευαισθησία της σύγχρονης κοινωνίας σχετικά με τα δικαιώματα των ζώων και την οικολογική βιωσιμότητα. Ο βιγκανισμός δεν αφορά μόνο την αποφυγή των ζωικών προϊόντων, αλλά συνδέεται με μια φιλοσοφία ζωής που απορρίπτει την εκμετάλλευση των ζώων σε οποιονδήποτε τομέα. Η έννοια αυτή, μαζί με εκφράσεις όπως «plant-based lifestyle», «ηθική διατροφή» (ethical eating) και «ethical food choices» (ηθικές διατροφικές επιλογές), δείχνει τη στροφή προς μια διατροφή και έναν τρόπο ζωής που απορρίπτει τη χρησιμοποίηση ζώων και την κατανάλωση ζωικών προϊόντων, αντικαθιστώντας τα με φυτικά προϊόντα για λόγους ηθικής και οικολογικής συνείδησης.

Τέλος, η αυξανόμενη αναγνώριση της ηθικής διάστασης στην κατανάλωση και την χρήση ζώων διαφαίνεται και σε όρους όπως «cruelty-free». Η έννοια αυτή αναφέρεται σε προϊόντα και πρακτικές που απορρίπτουν τη χρήση ανήθικων μεθόδων που περιλαμβάνουν

⁹⁸ Maria V. Chandra-Hioe και Caitlin. Lee, "What is the cobalamin status among vegetarians and vegans in Australia?" *Journal of Nutritional Health* 70, τεύχος 7 (2019): 875–886.

σωματική εκμετάλλευση ή κακοποίηση ζώων⁹⁹. Τα προϊόντα που φέρουν αυτόν τον τίτλο προβάλλονται ως προϊόντα υπεύθυνων καταναλωτικών επιλογών. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται κυρίως στον τομέα της βιομηχανίας καλλυντικών, ενδυμάτων και άλλων καταναλωτικών αγαθών, για να εξασφαλιστεί ότι τα ζώα δεν έχουν υποστεί κακοποίηση για την παραγωγή των προϊόντων. Επίσης, στις μέρες μας, όροι όπως *vegan leather* (βιγκαν δέρμα) και *faux fur* (ψεύτικη γούνα) αναδεικνύουν μια αυξανόμενη ηθική συνείδηση στην κοινωνία, καθώς προωθούν τη χρήση υλικών που μιμούνται το δέρμα και τη γούνα, χωρίς να προέρχονται από ζώα, υποστηρίζοντας την προστασία της ζωικής ζωής και τον σεβασμό στο περιβάλλον.

Η μετάβαση από μια γλώσσα που αντιμετώπιζε τα ζώα ως «εργαλεία» και «πράγματα» σε μια γλώσσα που τους αποδίδει ηθική και συναισθηματική αξία είναι ενδεικτική της αλλαγής στην κοινωνική αντίληψη. Στο παρελθόν, η κοινωνία έδειχνε περιορισμένη ευαισθησία προς εκείνα. Σήμερα, με την αναγνώριση των δικαιωμάτων τους και τη συνειδητοποίηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, η γλώσσα μας έχει εξελιχθεί για να αντιπροσωπεύει μια πιο υπεύθυνη στάση απέναντί τους. Η χρήση σύγχρονων όρων, όπως αυτοί που προανέφερα, υποδηλώνει την ανάγκη για μια ηθική προσέγγιση στην κατανάλωση και την παραγωγή αγαθών. Αυτοί οι όροι αντανakλούν τις κοινωνικές μεταβολές και την αυξανόμενη ευαισθητοποίηση γύρω από τα δικαιώματά τους, τις οικολογικές ανησυχίες και τη συνείδηση για την υπεύθυνη κατανάλωση.

5.2 Ζώα και Νομοθεσία: Η Διαμόρφωση της Γλώσσας και των Κοινωνικών Αντιλήψεων

Όροι όπως «δικαιώματα των ζώων» και «προστασία των ζώων», που ανέφερα προηγουμένως, έχουν πλέον ενσωματωθεί τόσο στη γλώσσα όσο και στη νομοθεσία μας, προβάλλοντας την εξέλιξη της κοινωνίας απέναντί τους. Σήμερα, όταν μιλάμε για την προστασία τους, αναφερόμαστε σε μια πιο ολιστική προσέγγιση που εστιάζει στην εξασφάλιση της συναισθηματικής και σωματικής ευημερίας τους. Η έννοια της προστασίας περιλαμβάνει την αποτροπή της κακοποίησης, αλλά και τη διασφάλιση της ποιότητας ζωής τους, αναγνωρίζοντας τα ως συναισθανόμενα όντα με δικαιώματα και ανάγκες. Αυτή η αλλαγή στη σημασία της προστασίας φαίνεται και από το γεγονός ότι πλέον υπάρχει ο *Νόμος 4830/2021*, που θεσπίζει κανόνες και πλαίσια για την ευζωία των ζώων, δίνοντας έμφαση στην ηθική υποχρέωση της κοινωνίας να τα φροντίζει και να τα σέβεται.

Αντίθετα, στο παρελθόν, ο όρος «προστασία» είχε μια διαφορετική, πιο πρακτική και χρηστική σημασία. Δεν αφορούσε τα ίδια τα ζώα, αλλά τη χρήση τους ως μέσα για την προστασία του ανθρώπου ή της περιουσίας του. Για παράδειγμα, ένας σκύλος προστάτευε το σπίτι από κλέφτες, ενώ ένα τσοπανόσκυλο το κοπάδι από άλλα ζώα ή εισβολείς. Αυτή η αντίληψη, που αποτυπώνεται και στη γλώσσα των παλαιότερων νόμων, έβλεπε τα ζώα μέσα από το πρίσμα της χρησιμότητάς τους για τις ανάγκες του ανθρώπου, χωρίς να λαμβάνει υπόψη την αυθύπαρκτη αξία τους ή τις δικές τους ανάγκες. Η χρήση του όρου «προστασία»

⁹⁹ Christopher S. Tang και Sheng Zhou, "Research advances in environmentally and socially sustainable operations," *European Journal of Operational Research* 223, τεύχος 3 (2012): 585–594.

τότε και τώρα αποκαλύπτει μια σημαντική αλλαγή στις αντιλήψεις μας. Αυτή η εξέλιξη δεν είναι μόνο γλωσσική αλλά και κοινωνική, καθώς η σύγχρονη κοινωνία αναγνωρίζει πλέον ότι η προστασία τους είναι ένδειξη πολιτισμού και προόδου.

Η νομική ορολογία κατέχει ιδιαίτερη βαρύτητα στην κοινωνία, λειτουργώντας ως κανονιστικό πλαίσιο που όχι μόνο καθορίζει και περιγράφει τους θεσμούς και τις ιδεολογίες, αλλά τους ενισχύει. Μέσα από τη χρήση συγκεκριμένων γλωσσικών επιλογών, τα νομικά κείμενα διαμορφώνουν και εδραιώνουν αντιλήψεις, επηρεάζοντας βαθιά τον τρόπο σκέψης και τις στάσεις των ανθρώπων. Αυτό αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του φαινομένου του γλωσσικού ντετερμινισμού ή γλωσσικού καθορισμού, σύμφωνα με το οποίο η γλώσσα δεν περιορίζεται στην περιγραφή της πραγματικότητας, αλλά συμβάλλει καθοριστικά στο πώς τα μέλη μιας κοινωνίας αντιλαμβάνονται και βιώνουν τον κόσμο γύρω τους. Η νομική γλώσσα, λόγω του αυξημένου κύρους και της επιδραστικότητάς της, συνεισφέρει στη διαίωνιση ιδεολογιών ή στην εξέλιξη και αλλαγή τους. Στην ανάλυση που ακολουθεί, θα δούμε πώς αυτό το φαινόμενο φανερώνεται στην ορολογία που χρησιμοποιείται στον *Αστικό Κώδικα*, στον *Νόμο 1197/1981* και στον *Νόμο 4830/2021*, αποκαλύπτοντας τις κοινωνικές αντιλήψεις της κάθε εποχής για τα ζώα.

Εξέλιξη των Αντιλήψεων για τα Ζώα μέσα από τη Νομική Γλώσσα: Αστικός Κώδικας, Νόμος 1197/1981 και Νόμος 4830/2021

Η γλώσσα που χρησιμοποιείται στα νομικά κείμενα δείχνει, όπως είπαμε, τις κοινωνικές αντιλήψεις κάθε εποχής για τα ζώα. Η πρόοδος της κοινωνίας αποτυπώνεται στους νόμους, που αναδεικνύουν τη σταδιακή μετάβαση από την αντιμετώπιση των ζώων ως «κινητά πράγματα» στο *Αστικό Κώδικα* του 1946, σε μια ανθρωποκεντρική προστατευτική προσέγγιση στον *Νόμο 1197/1981*, έως την αναγνώριση τους ως συναισθανόμενα πλάσματα με δικαιώματα στον *Νόμο 4830/2021*.

Ο *Αστικός Κώδικας*, που θεσπίστηκε το 1946, αντικατοπτρίζει τις αντιλήψεις μιας εποχής όπου τα ζώα θεωρούνταν κυρίως εργαλεία, πηγές παραγωγής και περιουσιακά στοιχεία. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται είναι χαρακτηριστική μιας χρηστικής προσέγγισης, όπου τα ζώα είναι αποκλειστικά ιδιοκτησία του ανθρώπου, εξομοιώνοντάς τα με άψυχα αντικείμενα. Στο *Άρθρο 947*, αναφέρεται ότι «Πράγματα, κατά την έννοια του νόμου, είναι μόνο ενσώματα αντικείμενα. Πράγματα λογίζονται και οι φυσικές δυνάμεις ή ενέργειες, ιδίως το ηλεκτρικό ρεύμα και η θερμότητα, εφόσον υπόκειται σε εξουσίαση, όταν περιορίζονται σε ορισμένο χώρο.»¹⁰⁰. Με αυτή τη διάταξη, τα ζώα κατατάσσονται μαζί με υλικά αγαθά, όπως έπιπλα ή εργαλεία, χωρίς να αναγνωρίζεται η έμβια φύση τους και χωρίς καμία νομική διαφοροποίηση από τα άψυχα πράγματα. Στο *Άρθρο 924*, σημειώνεται ότι «Ο κάτοχος ζώου ευθύνεται για τη ζημία που προξενήθηκε απ' αυτό σε τρίτον.». Αυτή η διατύπωση αντιμετωπίζει τα ζώα ως αντικείμενα ευθύνης και τα εξισώνει με οποιοδήποτε άλλο κινητό πράγμα, όπως ένα εργαλείο που προκαλεί ζημιά¹⁰¹. Το *Άρθρο 1034* προβλέπει ότι «Για τη

¹⁰⁰ *Αστικός Κώδικας*, Άρθρο 947, ΦΕΚ Α' 164/1946.

¹⁰¹ *Αστικός Κώδικας*, Άρθρο 924.

μεταβίβαση της κυριότητας κινητού απαιτείται παράδοση της νομής του από τον κύριο σ' αυτόν που την αποκτά και συμφωνία των δύο ότι μετατίθεται η κυριότητα», εντάσσοντας τα ζώα στη γενική κατηγορία των κινητών πραγμάτων, υπό το ίδιο νομικό καθεστώς που ισχύει για εμπορεύματα ή άλλα αντικείμενα¹⁰². Στο *Άρθρο 1000*, αναφέρεται ότι «Ο κύριος του πράγματος μπορεί, εφόσον δεν προσκρούει στο νόμο ή σε δικαιώματα τρίτων, να το διαθέτει κατ' αρέσκειαν και να αποκλείει κάθε ενέργεια άλλου πάνω σ' αυτό.», αποδεικνύοντας την ιδέα της απόλυτης κυριότητας και του ελέγχου του ανθρώπου πάνω στα ζώα, χωρίς να τίθεται οποιαδήποτε αναφορά στις ανάγκες τους¹⁰³. Αυτή η γλώσσα αποκαλύπτει τη στάση της εποχής, όπου κυριαρχούσε η πεποίθηση ότι τα ζώα δεν έχουν αυθύπαρκτη αξία πέρα από τη χρησιμότητά τους για τον άνθρωπο. Δεν υπήρχε καμία αναγνώριση της συναισθηματικής υπόστασης ή της δυνατότητας να υποφέρουν, κάτι που καθρεφτίζεται πλήρως στη νομική ορολογία. Η χρήση φράσεων όπως «κινητά πράγματα» και «δικαίωμα χρήσης και διάθεσης» ενισχύει την αποξένωσή τους από την έμβια φύση τους, υποβαθμίζει τη σημασία τους και τα αναγάγει σε ιδιοκτησιακά αντικείμενα του ανθρώπου.

Όσον αφορά τον *Νόμο 1197/1981*, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι αποτέλεσε μια σημαντική εξέλιξη για την προστασία των ζώων στην Ελλάδα, καθώς εισήγαγε τη νομική υποχρέωση προστασίας τους. Ωστόσο, η γλώσσα που χρησιμοποιείται παραμένει περιορισμένη, δείχνοντας τις αντιλήψεις της εποχής που έβλεπαν τα ζώα περισσότερο ως αντικείμενα προστασίας και όχι ως πλάσματα με συναισθήματα, pronόμια και ανάγκες πέρα από τη φυσική τους ακεραιότητα. Στο *Άρθρο 1*, αναφέρεται ότι «Όστις φονεύει, βασανίζει, κακοποιεί ζώα, περί ων ο παρών νόμος ή εγκαταλείπει ταύτα έκθετα ή αδέσποτα τιμωρείται δια των εν άρθρω 8 του παρόντος ποινών.»¹⁰⁴. Ο νόμος εδώ επικεντρώνεται στην αποτροπή συγκεκριμένων πράξεων, όπως θανάτωση, βασανισμός, κακοποίηση ή εγκατάλειψη ζώων, αφήνοντας εκτός συζήτησης την ψυχική ευημερία ή τη συνολική ποιότητα ζωής. Στο *Άρθρο 3*, ορίζεται ότι «Ουδεμία οδυνηρά χειρουργική επέμβασις πραγματοποιείται εις σπονδυλωτά άνευ αναισθησίας, διενεργούμενη μόνον υπό κτηνιάτρου.»¹⁰⁵. Εδώ, η γλώσσα παραμένει λιτή και λειτουργική, τονίζοντας την ανάγκη για επαγγελματική κτηνιατρική φροντίδα. Η διατύπωση αυτή φανερώνει την ευαισθητοποίηση της εποχής για την προστασία των ζώων από περιττό πόνο, εστιάζοντας κυρίως στη σωματική τους ακεραιότητα. Δε γίνεται αναφορά στην έννοια της ευζωίας, ούτε αναγνωρίζεται ότι έχουν συναισθηματικές ή κοινωνικές ανάγκες. Αν και ο *Νόμος 1197/1981* αποτελεί πρόοδο, αντικατοπτρίζει την ανθρωποκεντρική προσέγγιση της εποχής, όπου η προστασία των ζώων θεωρείται περισσότερο ηθική υποχρέωση του ανθρώπου παρά αναγνώριση της αξίας τους.

Αυτές οι διατυπώσεις, ενώ σηματοδοτούν ένα πρώτο βήμα προς τη νομική κατοχύρωση της προστασίας των ζώων, αποκαλύπτουν την τότε κυρίαρχη αντίληψη: τα ζώα βρίσκονταν σε θέση εξάρτησης από τον άνθρωπο, καθώς η προστασία τους θεωρούνταν αποτέλεσμα ανθρώπινης ευθύνης και όχι αναγνώρισης της αυτοτελούς αξίας τους. Σε αυτή την περίπτωση, η γλώσσα του νόμου διαιωνίζει την ιεραρχική σχέση μεταξύ ανθρώπου και ζώων. Η έλλειψη όρων που να αναφέρονται στη συναισθηματική ή ψυχική ευημερία τους

¹⁰² Αστικός Κώδικας, Άρθρο 1034.

¹⁰³ Αστικός Κώδικας, Άρθρο 1000.

¹⁰⁴ Νόμος 1197/1981, Άρθρο 1, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, Τεύχος Πρώτο, Αρ. Φύλλου 15 (3 Σεπτεμβρίου 1981).

¹⁰⁵ Νόμος 1197/1981, Άρθρο 3.

υποδηλώνει μια κοινωνική στάση που δίνει προτεραιότητα στις πρακτικές και χρηστικές διαστάσεις της σχέσης αυτής, αφήνοντας περιθώρια για μελλοντική εξέλιξη στη γλώσσα και τις αντιλήψεις.

Εν συνεχεία, διαβάζοντας τον *Νόμο 4830/2021*, αντιλαμβανόμαστε ότι σηματοδοτείται μια ριζική αλλαγή στη νομική και κοινωνική αντιμετώπιση των ζώων, αναγνωρίζοντάς τα ως συναισθανόμενα όντα και εισάγοντας την έννοια της ευζωίας ως κεντρικό στοιχείο της προστασίας τους. Η γλώσσα του νόμου είναι σύγχρονη και περιλαμβάνει έννοιες που εστιάζουν στη συνολική ευημερία τους, τόσο σε σωματικό όσο και σε ψυχικό επίπεδο. Η αλλαγή στη χρήση όρων φανερώνει τη δύναμη της γλώσσας να διαμορφώνει την αντίληψη της κοινωνίας, σύμφωνα με τη θεωρία του γλωσσικού ντετερμινιστικού. Στο *Άρθρο 2*, ορίζεται ότι «Ευζωία είναι η καλή φυσική και ψυχική κατάσταση ενός ζώου σε σχέση με τις συνθήκες στις οποίες ζει και πεθαίνει»¹⁰⁶. Αυτή η διατύπωση παρουσιάζει μια νέα αντίληψη που ξεπερνά την απλή αποτροπή της κακοποίησης, αναγνωρίζοντας τις συναισθηματικές ανάγκες και την ψυχική ευημερία τους. Στο *Άρθρο 2*, επίσης, το «Ηλεκτρονικό βιβλιário ζώου»¹⁰⁷ ενσωματώνει την τεχνολογία για τη διαχείριση της φροντίδας και της υγείας τους, υπογραμμίζοντας τη σημασία της συνεχούς παρακολούθησης και διαφάνειας στη φροντίδα. Επιπλέον, στο *Άρθρο 36*, η δημιουργία του «Μητρώου Παραβατών»¹⁰⁸, όπου καταγράφονται όσοι καταδικάζονται για κακοποίηση ζώων, δίνει έμφαση στην αυστηρή αποτροπή της βίας και στην επιβολή κυρώσεων για την προστασία τους. Η γλώσσα του *Νόμου 4830/2021* μαρτυρά τη σημαντική πρόοδο στις πεποιθήσεις μας, προάγοντας την ιδέα ότι τα ζώα έχουν εγγενή αξία ως έμβια όντα με δικαιώματα. Εισάγοντας όρους όπως «ευζωία» και δημιουργώντας μηχανισμούς για την προστασία και τη φροντίδα τους, ο νόμος επισημαίνει τη μετάβαση από μια ανθρωποκεντρική σε μια πιο συναισθηματική προσέγγιση.

Εν κατακλείδι, συγκρίνοντας τα τρία αυτά νομικά κείμενα, αποκαλύπτεται η σταδιακή εξέλιξη των αντιλήψεων της ελληνικής κοινωνίας για τα ζώα. Το 1946, στον *Αστικό Κώδικα*, θεωρούνταν «κινητά πράγματα», αντικείμενα σε ιδιοκτησία και χρήση, όπως οποιοδήποτε άλλο περιουσιακό στοιχείο. Η έλλειψη οποιασδήποτε αναγνώρισης της έμβιας φύσης τους φανέρωνε την κυρίαρχη αντίληψη της εποχής, όπου η χρηστική τους αξία για τον άνθρωπο ήταν η μόνη πτυχή που νομιμοποιούσε την ύπαρξή τους. Το 1981, ο *Νόμος 1197/1981* εισήγαγε για πρώτη φορά τη νομική υποχρέωση προστασίας των ζώων, περιορίζοντας, όμως, την έννοια της προστασίας στην αποτροπή της κακοποίησης, αντικατοπτρίζοντας τις αντιλήψεις μιας εποχής όπου τα ζώα θεωρούνταν κυρίως αντικείμενα προστασίας λόγω της εξάρτησής του από τον άνθρωπο. Η γλώσσα του νόμου παρέμεινε, λοιπόν, ανθρωποκεντρική. Αντίθετα, ο *Νόμος 4830/2021* φέρνει μια μεγάλη αλλαγή, αναγνωρίζοντάς τα ως πλάσματα με συναισθήματα και εστιάζοντας στην ευζωία τους. Η γλώσσα του είναι πιο σύνθετη και ενσωματώνει έννοιες που περιλαμβάνουν τη φυσική, συναισθηματική και ψυχική ευημερία τους. Οι εξελίξεις αυτές δείχνουν τη σταδιακή μετάβαση από την πλήρως χρηστική αντίληψη του 1946 και την περιορισμένη

¹⁰⁶ Νόμος 4830/2021, άρθρο 2, παράγραφος 2, *ΦΕΚ Α-169/18.09.2021, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Τεύχος Πρώτο, Αρ. Φύλλου 169* (18 Σεπτεμβρίου 2021).

¹⁰⁷ Νόμος 4830/2021, άρθρο 2, παράγραφος 25.

¹⁰⁸ Νόμος 4830/2021, άρθρο 36.

ανθρωποκεντρική προσέγγιση του 1981, σε μια πιο ηθική στάση απέναντί τους το 2021. Αυτή η μεταβολή της γλώσσας και της νομοθεσίας δεν αφορά μόνο τη νομική πρόοδο, αλλά και μια βαθύτερη πολιτισμική και κοινωνική αλλαγή.

5.3 Η Γλώσσα των ΜΜΕ για τα Ζώα

Τα *Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης* αποτελούν βασικό εργαλείο πληροφόρησης, παρέχοντας ειδήσεις για τρέχοντα γεγονότα ή θέματα του παρελθόντος. Ταυτόχρονα, λειτουργούν τόσο ως καθρέφτης όσο και ως διαμορφωτής της κοινωνικής αντίληψης, επηρεάζοντας τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο. Η γλώσσα που χρησιμοποιούν για τα ζώα έχει υποστεί σημαντική εξέλιξη με την πάροδο του χρόνου, φανερώνοντας τις αλλαγές στις αξίες της κοινωνίας την εκάστοτε εποχή. Από μια περίοδο όπου τα ζώα παρουσιάζονταν κυρίως μέσα από πρακτικές ή ιδιοκτησιακές προσεγγίσεις, τα σύγχρονα ΜΜΕ αναδεικνύουν πλέον την ιδιαίτερη αξία τους, προβάλλοντας τη σημασία της φροντίδας και της προστασίας τους. Μέσα από τη γλώσσα που χρησιμοποιούν, ενισχύεται μια νέα αντίληψη που εστιάζει στην ηθική διάσταση της σχέσης μας μαζί τους.

5.3.1 Η Γλώσσα του Τύπου για τα Ζώα στην Παλαιότερη Εποχή

Η γλώσσα που χρησιμοποιούσαν τα ΜΜΕ, και συγκεκριμένα ο τύπος, σε παλαιότερες εποχές για τα ζώα φανερώνει όχι μόνο τις κυρίαρχες αντιλήψεις της εποχής αλλά και τη λειτουργία των ΜΜΕ ως διαμορφωτής αυτών των αντιλήψεων. Τίτλοι όπως «Κτηνοτροφικές καταστροφές» ή «Ζημιές στο ζωικό κεφάλαιο» εστίαζαν στη λειτουργική και οικονομική αξία των ζώων, παρουσιάζοντάς τα ως περιουσιακά στοιχεία και μέρη της παραγωγικής διαδικασίας. Αντίστοιχα, φράσεις όπως «Άγρια ζώα σκορπούν τον τρόμο» ή «Επικίνδυνα θηρία» ενίσχυαν την εικόνα τους ως απειλή για την ανθρώπινη ζωή ή παρουσία. Αυτή η γλώσσα, σε συνδυασμό με τις θεματολογίες που προβάλλονταν, εδραίωνε την ιδέα ότι τα ζώα ήταν είτε πηγές κινδύνου είτε μέσα για την ανθρώπινη επιβίωση. Τα άρθρα δεν επικεντρώνονταν στις ανάγκες ή τα συναισθήματά τους, αλλά στη σχέση τους με τον άνθρωπο και τη φύση. Παρακάτω θα σχολιάσω κάποια παλιά άρθρα που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα *Ελευθερία*.

Ξεκινώντας με το άρθρο που έχει τίτλο «'Αντιβιοτικά προστιθέμενα εις τροφάς τῶν ζώων εἶναι ἄκρως ἐπικίνδυνα». Ο τίτλος αυτός εστιάζει στη χρήση αντιβιοτικών στις ζωοτροφές και τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει, κυρίως στην ανθρώπινη υγεία. Γράφεται, επίσης: «'Αντιβιοτικά προστιθέμενα εις τροφάς τῶν ζώων εἶναι ἄκρως ἐπικίνδυνα, ΔΙΟΤΙ ΤΑ ΞΑΝΑΣΥΝΑΝΤΟΥΜΕ ΕΙΣ ΤΟ ΚΡΕΑΣ ΤΩΝ, ΤΟ ΓΑΛΑ ΤΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΑΥΓΑ ΤΩΝ. ΑΝΑΓΚΗ ΑΥΣΤΗΡΑΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ.»¹⁰⁹. Τα λόγια αυτά αναδεικνύουν την ανησυχία για την παρουσία αντιβιοτικών στις τροφές που καταναλώνουν οι άνθρωποι, ενώ η αναφορά στην «ανάγκη αυστηρᾶς νομοθεσίας» υπογραμμίζει την ανάγκη ρύθμισης για την προστασία

¹⁰⁹ Μορίς Λαμύ, «'Αντιβιοτικά προστιθέμενα εις τροφάς τῶν ζώων εἶναι ἄκρως ἐπικίνδυνα», *Ελευθερία*, 16 Απριλίου 1967, 3.

των καταναλωτών. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται εδώ επικεντρώνεται στον κίνδυνο που ενέχει όλο αυτό για τον άνθρωπο, παρουσιάζοντας τα ζώα ως μέρη της διατροφικής αλυσίδας, χωρίς να αναγνωρίζει την εγγενή τους αξία. Η προστασία τους προσεγγίζεται μόνο στο πλαίσιο της εξυπηρέτησης ανθρώπινων συμφερόντων, αφήνοντας εκτός συζήτησης τις δικές τους ανάγκες.

Στην ίδια σελίδα της εφημερίδας *Ελευθερία*, δημοσιεύεται μια εικόνα που παρουσιάζει ένα πτηνό δίπλα στα αυγά του, καθώς και ένα μωρό. Η λεζάντα που την συνοδεύει αναφέρει: «Τὰ ζῶα ρυθμίζουν τὸς γεννήσεις των. Βιολογικοί μυστηριώδεις νόμοι ρυθμίζουν τὴν τεκνογονία καὶ περιστέλλουν τὴν γονιμότητα!»¹¹⁰. Η γλώσσα αυτή, αν και φαινομενικά ουδέτερη, περιέχει στοιχεία έμμεσου ανθρωποκεντρισμού και ειδισμού. Η παρατήρηση της «τεκνογονίας» των ζώων και η περιγραφή της μέσα από ανθρώπινους όρους, όπως «ρυθμίζουν» και «νόμοι», δηλώνει μια απόπειρα να ερμηνευθεί η φυσική συμπεριφορά τους με βάση ανθρώπινα πρότυπα και έννοιες. Παράλληλα, η παρουσία του μωρού δίπλα στο πτηνό και τα αυγά ενισχύει τη σύγκριση ανάμεσα στη ζωική και την ανθρώπινη αναπαραγωγή, καθιστώντας τον άνθρωπο το κύριο σημείο αναφοράς. Όσον αφορά τον ειδισμό, ο τρόπος που οι «βιολογικοί νόμοι» των ζώων παρουσιάζονται ως κάτι το «μυστηριώδες» ή διαφορετικό από την ανθρώπινη εμπειρία υποδηλώνει μια διάκριση ανάμεσα στον κόσμο των ζώων και τον άνθρωπο. Αυτή η διάκριση, έστω και αν δεν απαξιώνει τα ζώα, υπονοεί ότι οι διαδικασίες της φύσης παραμένουν κάτι «ξένο» ή «άλλο» από την ανθρώπινη εμπειρία, γεγονός που αποτελεί βασική πτυχή του ειδισμού. Η εικόνα και η συνοδευτική λεζάντα αποτυπώνουν τις αντιλήψεις της εποχής για τη σχέση ανθρώπου-ζώου, συνδυάζοντας τον θαυμασμό για τη φύση με την ανάγκη ερμηνείας της μέσα από την ανθρώπινη οπτική.

Το τρίτο και τελευταίο άρθρο με τίτλο «Θα χρησιμοποιηθοῦν ζῶα στην βιομηχανία!», περιγράφει τη χρήση ζώων για βιομηχανικούς σκοπούς. Ο υπότιτλος αναφέρει ότι «ΚΟΡΑΚΙΑ, ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΝΤΙΚΟΙ ΘΑ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΥΝΤΟΜΩΣ ΣΕ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΑ» και στο κείμενο εξηγείται ότι τα πειράματα Αμερικανών ζωολόγων δείχνουν ότι τα ζώα μπορούν να προσαρμοστούν σε βιομηχανικούς ρόλους¹¹¹. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η γλώσσα που χρησιμοποιείται παρουσιάζει με θετικό τρόπο τις πιθανότητες χρήσης ζώων σε εργοστασιακές διαδικασίες. Αυτό δείχνει την πλήρη εργαλειοποίηση τους. Τα ζώα αντιμετωπίζονται ως πόροι που μπορούν να αξιοποιηθούν για τη βιομηχανική πρόοδο, κάτι που προβάλλει τις πεποιθήσεις εκείνης της περιόδου.

Με άλλα λόγια, και στα ΜΜΕ της εποχής εκείνης, χρησιμοποιούταν γλώσσα που επικεντρωνόταν στην πρακτική αξία των ζώων, είτε ως εργαλεία παραγωγής είτε ως πόροι που πρέπει να διαχειριστούν ή να προστατευθούν για το καλό των ανθρώπων. Η προστασία τους, όταν αναφερόταν, συνδεόταν κυρίως με την ανθρώπινη υγεία. Η έλλειψη αναφοράς στη συναισθηματική ευημερία ή τα δικαιώματά τους καθρεφτίζει την τότε αντίληψη, όπου δεν αναγνωρίζονταν ως συναισθανόμενα πλάσματα. Αντίθετα, στη σύγχρονη εποχή, η γλώσσα έχει εξελιχθεί, προβάλλοντας μια πιο ηθική και ευαισθηματοποιημένη στάση απέναντί τους.

¹¹⁰ «Τὰ ζῶα ρυθμίζουν τὸς γεννήσεις των», λεζάντα εικόνας, *Ελευθερία*, 16 Απριλίου 1967, 3.

¹¹¹ «Θα χρησιμοποιηθοῦν ζῶα στην βιομηχανία!», *Ελευθερία*, 20 Σεπτεμβρίου 1963, 5.

5.3.2 Η Γλώσσα των Άρθρων στα ΜΜΕ για τα Ζώα στην Σύγχρονη Εποχή

Περνώντας σε άρθρα που δημοσιεύτηκαν στη σύγχρονη εποχή, θα εστιάσουμε στη γλώσσα που χρησιμοποιείται για τα ζώα και στον τρόπο με τον οποίο αυτή φανερώνει τις αλλαγές στις κοινωνικές αντιλήψεις και αξίες. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το άρθρο με τίτλο «Αλόννησος: Σκότωσαν με ψαροντούφεκο τον «Κωστή» - Ήταν η φώκια-μασκότ του νησιού», που δημοσιεύτηκε στις 25/07/2021. Η χρήση του όρου «δολοφονημένος», ο οποίος συνήθως συνδέεται με τον θάνατο ανθρώπων, αποδίδει ηθική βαρύτητα στην πράξη και αναγνωρίζει το ζώο ως ον με δικαιώματα. Στον παρελθόν, η θανάτωση ενός ζώου συχνά περιγραφόταν με ψυχρούς όρους, όπως «σφαγή», «εξόντωση» ή ακόμα και «καταστροφή». Επιπλέον, η αναφορά στη φώκια με το ανθρώπινο όνομα «Κωστής» ενισχύει την οικειότητα και την ατομικότητά της, διαφοροποιώντας τη σύγχρονη γλώσσα από την παλαιότερη. Η περιγραφή του ζώου ως «μασκότ» της Αλοννήσου δείχνει, επίσης, ότι κατείχε έναν ιδιαίτερο συμβολικό ρόλο στην κοινότητα, αναγνωρίζοντας την αξία του¹¹².

Το άρθρο του *HealthWeb*, που δημοσιεύτηκε στις 29/12/2023 με τίτλο «Ασφάλεια κατοικίδιου: Ποιοι είναι οι μεγαλύτεροι κίνδυνοι για το κατοικίδιό σας τις γιορτές» αναδεικνύει, εξίσου, τη σύγχρονη αλλαγή στη γλώσσα που χρησιμοποιείται για τα ζώα, ειδικά με τη φράση «γονείς κατοικίδιων ζώων». Η αντικατάσταση παλαιότερων όρων, όπως «ιδιοκτήτες» ή «αφεντικά», με τον όρο «γονείς» αντανάκλα αυτή την εξέλιξη. Σήμερα, τα κατοικίδια θεωρούνται μέλη της οικογένειας, ενώ στο παρελθόν η γλώσσα περιοριζόταν σε όρους που τόνιζαν τη σχέση ιδιοκτησίας ή εξουσίας. Αυτή η γλωσσική αλλαγή φανερώνει την αναγνώριση της συναισθηματικής σύνδεσης μεταξύ ανθρώπων και ζώων. Επιπλέον, το άρθρο περιλαμβάνει φράσεις όπως «οι μεγαλύτεροι κίνδυνοι για το κατοικίδιό σας», που δίνουν έμφαση στην προστασία και την ευημερία τους. Η αναφορά στην ανάγκη για προσαρμογή του σπιτιού «από την οπτική γωνία του κατοικίδιου ζώου» ενισχύει την ιδέα ότι τα ζώα έχουν ανάγκες που πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη. Τέτοιες διατυπώσεις δεν ήταν συνηθισμένες στο παρελθόν. Σήμερα, αποτυπώνουν την εξέλιξη στη στάση της κοινωνίας απέναντί τους, προβάλλοντας τη φροντίδα και τον σεβασμό ως κυρίαρχες αξίες¹¹³.

Επιπλέον, το άρθρο της εφημερίδας *Τα Νέα* με τίτλο «Εθνικό Μητρώο Ζώων Συντροφιάς: Λειτουργεί η πλατφόρμα για υιοθεσία αδέσποτων» (26/06/2024) περιλαμβάνει τη φράση «υιοθεσία», η οποία είναι ενδεικτική της εξέλιξής μας. Η λέξη «υιοθεσία», ετυμολογικά προερχόμενη από το «υιόν θέσθαι» και σημαίνουσα «νομική πράξη με την

¹¹² «Αλόννησος: Σκότωσαν με ψαροντούφεκο τον 'Κωστή' – Ήταν η φώκια-μασκότ του νησιού», *Τα Νέα Newsroom*, 22 Ιανουαρίου 2025. Διαθέσιμο στο: <https://www.tanea.gr/2021/07/25/greece/alonnisos-skotosan-me-psarontoufeko-ton-kosti-itan-i-fokia-maskot-tou-nisiou> (τελευταία πρόσβαση: 19 Ιανουαρίου 2025).

¹¹³ Στέλλα Στρούβαλη, «Ασφάλεια κατοικίδιου: Ποιοι είναι οι μεγαλύτεροι κίνδυνοι για το κατοικίδιό σας τις γιορτές», *HealthWeb*, 29 Δεκεμβρίου 2023. Διαθέσιμο στο: <https://www.healthweb.gr/nea-ygeias/asfalisi-ygeias/asfaleia-katoikidiou-poioid-einai-oi-megalyteroi-kindynoi-gi-a-to-katoikidio-sas-tis-giortes> (τελευταία πρόσβαση: 19 Ιανουαρίου 2025).

οποία γίνεται επίσημη αναγνώριση και νομιμοποίηση ξένου παιδιού ως γνήσιου»¹¹⁴, χρησιμοποιείται παραδοσιακά για παιδιά. Η εφαρμογή της για τα ζώα δείχνει την αποδοχή ότι η απόκτηση ενός αδέσποτου ως κατοικίδιου αποτελεί μια εξίσου σημαντική πράξη, υπογραμμίζοντας τη θέση τους ως ισότιμα μέλη της οικογένειας. Μια τέτοια διατύπωση θα ήταν αδιανόητη σε παλαιότερες εποχές, όταν η γλώσσα χρησιμοποιούσε φράσεις, όπως «αγορά κατοικίδιου». Επιπλέον, το άρθρο αναφέρεται σε «υπηρεσία για την αναζήτηση και υιοθεσία αδέσποτων ζώων», προβάλλοντας την έννοια της υπεύθυνης επιλογής και της θεσμοθετημένης διαδικασίας για την προστασία τους. Η φράση «Εθνικό Μητρώο Ζώων Συντροφιάς» αναδεικνύει την αυξανόμενη θεσμική μέριμνα για τα ζώα, κάτι που δεν συναντούσαμε παλιά. Η σημερινή γλώσσα που χρησιμοποιείται για εκείνα δείχνει τη μετάβαση από μια εποχή όπου τα ζώα θεωρούνταν περιουσιακά στοιχεία, σε μια εποχή που αντιμετωπίζονται με σεβασμό και φροντίδα, ως μέλη της κοινωνίας¹¹⁵.

5.3.3 Η Γλώσσα για τα Ζώα στα Social Media και τις Διαφημίσεις

Στη σύγχρονη εποχή, τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης, όπως το Instagram, το Facebook και το Twitter, έχουν εξελιχθεί σε ισχυρά μέσα σχηματισμού και προώθησης νέων αντιλήψεων για τα ζώα. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται στις πλατφόρμες αυτές αναδεικνύει τις αυξανόμενες ευαισθησίες για την προστασία και τα δικαιώματά τους. Με απλά λόγια, η κοινωνική δικτύωση μπορεί να οριστεί ως η ανταλλαγή γνώσης και ιδεών μέσω της δημιουργίας σχέσεων με άτομα που έχουν κοινά ενδιαφέροντα. Τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης ενισχύουν αυτές τις συνδέσεις, διευκολύνοντας την αλληλεπίδραση και την ανταλλαγή πληροφοριών σε παγκόσμιο επίπεδο¹¹⁶, κάτι που αποδεικνύεται καθοριστικό και για την προώθηση θεμάτων που αφορούν τα ζώα.

Η καμπάνια «End the Cage Age», που προωθείται από την οργάνωση *Compassion in World Farming*, έχει γίνει ιδιαίτερα ισχυρή στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης με το hashtag #EndTheCageAge να αποτελεί βασικό εργαλείο της ευαισθητοποίησης και της διάδοσης του μηνύματος. Στοχεύει στην κατάργηση της χρήσης κλουβιών για τα ζώα εκτροφής, προβάλλοντας την ανάγκη για μια πιο ηθική προσέγγιση στην κτηνοτροφία. Το μήνυμα «Βάλτε τέλος στην εποχή των κλουβιών» είναι απλό αλλά ηχηρό, καλώντας το κοινό να υποστηρίξει ένα σύστημα που σέβεται την αξιοπρέπεια και την ευζωία των ζώων. Μέσα από το hashtag αυτό, η καμπάνια κατάφερε να κινητοποιήσει εκατομμύρια πολίτες και να φέρει το ζήτημα στο προσκήνιο της πολιτικής ατζέντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτή η στρατηγική στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης δείχνει τη δύναμη της σύγχρονης γλώσσας και των οπτικών μηνυμάτων να διαμορφώνουν και να αλλάζουν τις κοινωνικές αντιλήψεις για τα

¹¹⁴ "Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής," *Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα*, πρόσβαση 22 Ιανουαρίου 2025, https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%85%CE%B9%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%AF%CE%B1&dq=.

¹¹⁵ «Εθνικό Μητρώο Ζώων Συντροφιάς: Λειτουργεί η πλατφόρμα για υιοθεσία αδέσποτων», *TA NEA Newsroom*, 26 Ιουνίου 2024. Διαθέσιμο στο: <https://www.tanea.gr/2024/06/26/greece/ethniko-mitroo-zoon-syntrofias-leitourgei-i-platforma-gia-yiothesia-adespoton/> (τελευταία πρόσβαση: 19 Ιανουαρίου 2025).

¹¹⁶ Charlotte N. Gunawardena κ.ά., «A Theoretical Framework for Building Online Communities of Practice with Social Networking Tools», *Educational Media International* 46, τεύχος 1 (2009): 3-16.

ζώα. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται, τόσο στο hashtag όσο και στο περιεχόμενο της καμπάνιας, τονίζει την ιδέα ότι η κατάργηση των κλουβιών είναι ηθική υποχρέωση μιας πολιτισμένης κοινωνίας¹¹⁷.

Μια άλλη γνωστή καμπάνια είναι εκείνη που υποστηρίζει το μήνυμα «Adopt Don't Shop», το οποίο έχει καθιερωθεί ως μία από τις πιο διαδεδομένες φράσεις στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης για την προώθηση της υιοθεσίας αδέσποτων ζώων. Το μήνυμα αυτό, που συχνά συνοδεύεται από το hashtag #AdoptDontShop, φανερώνει τη βαθιά ηθική αλλαγή για τα ζώα συντροφιάς. Υπογραμμίζει την υιοθεσία ως μια πράξη ευθύνης και αγάπης, καταδικάζοντας ταυτόχρονα την εμπορευματοποίηση και την εκμετάλλευση των ζώων μέσα από εκτροφεία ή καταστήματα πώλησης. Τέτοιες πρωτοβουλίες προάγουν την ιδέα ότι η υιοθεσία δεν είναι απλώς μια προσωπική επιλογή, αλλά μια ηθική υποχρέωση που αντανακλά τις αξίες μιας κοινωνίας με αγάπη προς όλα τα έμβια όντα.

Τα hashtags στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης έχουν εξελιχθεί σε σημαντικά εργαλεία ευαισθητοποίησης και κινητοποίησης για τα δικαιώματα των ζώων. Ετικέτες όπως #AnimalRights, #BeKindToAnimals και #StopAnimalCruelty διευκολύνουν τη διάδοση πληροφοριών και ενδυναμώνουν την κινητοποίηση ανθρώπων παγκοσμίως. Σε αντίθεση με το παρελθόν, όπου δεν υπήρχαν τέτοιου είδους μέσα, αυτά τα μηνύματα ήταν δύσκολο να διαδοθούν ευρέως. Επιπλέον, η κοινωνία δεν ήταν ευαισθητοποιημένη όσον αφορά τα δικαιώματα των ζώων, με αποτέλεσμα τέτοιες ιδέες να μην περνούν στο ευρύ κοινό. Σήμερα, τα social media επιτρέπουν τη δημιουργία μιας κοινότητας ανθρώπων που μοιράζονται κοινές αξίες, ενισχύοντας την ιδέα ότι η φροντίδα των ζώων δεν είναι απλώς ατομική επιλογή, αλλά και κοινωνική υποχρέωση. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται μέσα από αυτά τα hashtags προβάλλει έννοιες όπως η ενσυναίσθηση, η ηθική και η δικαιοσύνη προς τα ζώα.

Επίσης, η διαφήμιση αποτελεί ένα εξαιρετικά δυνατό μέσο, καθώς είναι καθημερινά παρούσα στη ζωή μας, επηρεάζοντας τη συμπεριφορά και τις αντιλήψεις μας. Τα MME προβάλλουν διαφημίσεις που δεν περιορίζονται πλέον μόνο στην προώθηση ενός προϊόντος, αλλά συχνά επιδιώκουν να περάσουν ένα βαθύτερο μήνυμα. Με άλλα λόγια, στις μέρες μας το είδος των διαφημίσεων έχει αλλάξει, με πολλές από αυτές να εστιάζουν στη συναισθηματική σύνδεση και στις αξίες, πέρα από την απλή κατανάλωση. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η διαφήμιση της εταιρείας τροφών για κατοικίδια *The Farmer's Dog*, η οποία αφηγείται την τρυφερή σχέση μιας γυναίκας και του σκύλου της, υπογραμμίζοντας τη μακροχρόνια σύνδεση και την αφοσίωση μεταξύ τους. Η διαφήμιση ξεκινά με τη φράση «I'll always take care of you», μια υπόσχεση που αποτυπώνει τη δέσμευση για φροντίδα και αγάπη προς το ζώο. Στη συνέχεια, η γυναίκα σιγοτραγουδά στον σκύλο «I'm gonna love you forever», εκφράζοντας το βαθύ συναισθηματικό δέσιμο που αναπτύσσεται μεταξύ τους, υπερβαίνοντας την παραδοσιακή αντίληψη των ζώων ως απλών κατοικίδιων. Η διαφήμιση ολοκληρώνεται με τη φράση «Nothing matters more than more years together», δίνοντας έμφαση στη σημασία του χρόνου που περνούν μαζί και τονίζοντας την σημασία της σχέσης αυτής. Τέτοιου είδους διαφημίσεις καθρεφτίζουν μια κοινωνία που

¹¹⁷ «Stop the Suffering, End the Cage Age», *Compassion in World Farming*, YouTube, 2024. Διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=hQMtFwSogYI> (τελευταία πρόσβαση: 23 Ιανουαρίου 2025).

προάγει τον σεβασμό προς τα ζώα και, ταυτόχρονα, τονίζουν το μήνυμα ότι η φροντίδα τους είναι ένδειξη πολιτισμού και αγάπης¹¹⁸.

Τέλος, η διαφήμιση της *Whiskas* με τίτλο «Feed their Curiosity» αναδεικνύει την ιδιαίτερη σχέση ανάμεσα στις γάτες και τους ανθρώπους, εστιάζοντας στις μοναδικές προσωπικότητες και τις ανάγκες των κατοικίδιων. Ο τίτλος της διαφήμισης, δεν είναι μόνο μια προτροπή για τη σωστή διατροφή των γατών, αλλά και μια αναγνώριση της φυσικής περιέργειας που τις χαρακτηρίζει. Η χρήση της λέξης «curiosity» (περιέργεια) προβάλλει τη γάτα ως ένα ον με πολύπλευρη και ενεργή προσωπικότητα, τονίζοντας την πεποίθηση ότι τα ζώα έχουν δικές τους επιθυμίες και ανάγκες, που αξίζουν να αναγνωριστούν και να φροντιστούν. Η γλώσσα αυτή επισημαίνει ότι η διατροφή δεν είναι απλώς θέμα επιβίωσης, αλλά και ένας τρόπος να υποστηριχθεί η φυσική συμπεριφορά και οι ενστικτώδεις ανάγκες της γάτας. Κάτι τέτοιο δείχνει μια σημαντική αλλαγή στις πεποιθήσεις για τα ζώα, όπου πλέον δεν αντιμετωπίζονται μόνο ως κατοικίδια αλλά ως όντα με ξεχωριστές προσωπικότητες και δικαίωμα στην ποιότητα ζωής¹¹⁹.

Η επιτυχία των σύγχρονων διαφημίσεων δεν οφείλεται μόνο στη δύναμη του μηνύματος, αλλά και στη χρήση πολυτροπικών εργαλείων. Η πολυτροπικότητα, δηλαδή η συνδυαστική χρήση λόγου, εικόνας, βίντεο και ήχου¹²⁰, εντείνει την ελκυστικότητα και τη διάδοση αυτών των μηνυμάτων, καθιστώντας τα προσιτά και αποτελεσματικά στο ευρύ κοινό.

¹¹⁸ «The Farmer's Dog: Forever 2023 Super Bowl Commercial», *The Farmer's Dog*, YouTube, 2023. Διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=IAIo-pUD10s> (τελευταία πρόσβαση: 23 Ιανουαρίου 2025).

¹¹⁹ «Whiskas Feed their Curiosity», *Whiskas India*, YouTube, 2018. Διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=85sn4a6AGTk> (τελευταία πρόσβαση: 23 Ιανουαρίου 2025).

¹²⁰ Σωφρόνιος Χατζησαββίδης και Ε. Γαζάνη, «Πολυτροπικός και μονοτροπικός/εικονικός λόγος: από την πρόσληψη στην κατασκευή του παιδικού υποκειμένου», στο Ο. Κωνσταντινίδου-Σέμογλου (επιμ.), *Εικόνα και Παιδί* (Θεσσαλονίκη: cannot not design publications, 2005), 27.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα διπλωματική εργασία επικεντρώθηκε στη μελέτη της σχέσης μεταξύ γλώσσας και αντιλήψεων για τα ζώα, αναδεικνύοντας τη γλώσσα ως καθοριστικό παράγοντα στη διαμόρφωση κοινωνικών στάσεων και, αντίστοιχα, τις αντιλήψεις για τα ζώα ως καθοριστικό παράγοντα που επηρεάζει τη γλώσσα που χρησιμοποιείται για εκείνα. Μέσα από μια διεπιστημονική προσέγγιση, που συνδύασε την κοινωνιογλωσσολογία, την ψυχολογία και την πολιτισμική ανάλυση, εξετάστηκαν οι τρόποι με τους οποίους η γλώσσα αναπαράγει ή αποδομεί στερεότυπα, κοινωνικές αξίες και ιδεολογίες. Ειδικότερα, μελετήθηκε η γλωσσική έκφραση σε διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια, όπως η λογοτεχνία, η θρησκεία, η νομοθεσία και τα ΜΜΕ.

Τα αποτελέσματα κατέδειξαν ότι η κατηγοριοποίηση των ζώων σε χρηστικές ή συναισθηματικές κατηγορίες αποκάλυψε πώς οι γλωσσικές επιλογές αντανακλούν τις κοινωνικές ιεραρχίες και τις πολιτισμικές αξίες της κάθε εποχής. Για παράδειγμα, η εξύψωση των κατοικίδιων ως μελών της οικογένειας ή η υποβάθμιση των «άγριων» ζώων ως απειλητικών ενισχύει συγκεκριμένα στερεότυπα και καθορίζει τις συμπεριφορές απέναντί τους. Επίσης, η συμβολική χρήση των ζώων σε παροιμίες, μεταφορές και εκφράσεις ανέδειξε τον ρόλο της γλώσσας στη μεταφορά πολιτισμικών μηνυμάτων. Τέτοιες εκφράσεις χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν ανθρώπινες συμπεριφορές ή κοινωνικές καταστάσεις, συχνά αναπαράγοντας στερεότυπα που μας επηρεάζουν είτε θετικά είτε αρνητικά.

Όσον αφορά την ανάλυση της γλώσσα για τα ζώα στους θρησκευτικούς λόγους έδειξε τη σημασία της στη διαμόρφωση πνευματικών και ηθικών αξιών. Στη χριστιανική παράδοση, τα ζώα εμφανίζονται σε παραβολές και συμβολισμούς, υπογραμμίζοντας την πνευματική τάξη και τη σχέση του ανθρώπου και των ζώων με τη δημιουργία. Σε άλλες θρησκείες, η γλώσσα αποδίδει στα ζώα πνευματική υπόσταση, ενδυναμώνοντας τη σύνδεση μεταξύ ανθρώπου και φύσης. Στη λογοτεχνία και τους μύθους, λειτουργεί τόσο ως μέσο ανθρωπομορφισμού όσο και ως εργαλείο ηθικής διδασκαλίας. Στη σύγχρονη λογοτεχνία παρατηρείται μια πιο πολυεπίπεδη χρήση της, όπου οι περιγραφές ζώων ενσωματώνουν κοινωνικές και πολιτικές αναφορές, ενώ στους μύθους του Αισώπου, τα ζώα παρουσιάζονται ως φορείς ηθικών μηνυμάτων.

Ακόμη, η εξέταση της εξέλιξης της γλώσσα αποκάλυψε μια σταδιακή μετάβαση από χρηστικές και ανθρωποκεντρικές προσεγγίσεις σε μια πιο ηθική και ισότιμη στάση απέναντί τους. Στη σύγχρονη εποχή, η γλώσσα αναδεικνύει την αυξημένη ευαισθησία της κοινωνίας, όπως μαρτυρούν οι νεολογισμοί, τα hashtags και οι πρόσφατοι νομοθετικοί όροι που αποδεικνύουν τη διαμόρφωση νέων, θετικών γλωσσικών πρακτικών που προβάλλουν τον αυξανόμενο σεβασμό προς τη ζωή και τη συναισθηματική υπόσταση των ζώων. Αυτή η γλωσσική αλλαγή έχει αποδειχθεί σημαντική για την προώθηση περιβαλλοντικής και ηθικής ευαισθητοποίησης. Δείχνει ότι η κοινωνία μας έχει αναγνωρίσει την ανάγκη για δικαιοσύνη και φροντίδα προς τα ζώα. Παρόλα αυτά, η διατήρηση ορισμένων ανθρωποκεντρικών και ειδικτικών εκφράσεων φανερώνει ότι, ακόμη και σήμερα, η πλήρης μετάβαση σε μια ηθικά ευαισθητοποιημένη γλώσσα και συμπεριφορά απέναντι στα ζώα παραμένει ζητούμενο.

Ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον ερώτημα που προέκυψε από την παρούσα μελέτη είναι το αν τα ευρήματα επιβεβαιώνουν τη ντετερμινιστική μορφή της υπόθεσης Sapir-Whorf ή τη θεωρία της γλωσσικής σχετικότητας. Η ντετερμινιστική εκδοχή δεν επιβεβαιώνεται απόλυτα. Αυτό σημαίνει ότι η γλώσσα επηρεάζει μεν τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τα ζώα και τις κοινωνικές μας στάσεις, αλλά αυτή η επίδραση δεν είναι αποκλειστική. Η γλώσσα και οι αντιλήψεις βρίσκονται σε μια διαδραστική σχέση: η γλώσσα διαμορφώνει τις αντιλήψεις μας, αλλά ταυτόχρονα κι εκείνη διαμορφώνεται από τις κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές.

Τέλος, η δύναμη της γλώσσα ενισχύεται μέσα από την αξιοποίηση των μέσων ενημέρωσης και των διαφημιστικών καμπανιών, οι οποίες συμβάλλουν στο σχηματισμό μιας πιο ευσυνείδητης και δίκαιης κοινωνίας. Παράλληλα, η γλώσσα λειτουργεί ως σημάδι των προκλήσεων που εξακολουθούν να παραμένουν (καθώς οι ανθρωποκεντρικές και ειδικτικές εκφράσεις συνεχίζουν να υπάρχουν), υπενθυμίζοντας ότι η πορεία προς μια ισότιμη σχέση ανθρώπου-ζώου δεν έχει ολοκληρωθεί. Η ολοκλήρωση αυτή εξαρτάται από τη συνειδητή μας προσπάθεια να αναθεωρήσουμε και να εμπλουτίσουμε τόσο τις γλωσσικές μας επιλογές όσο και τη στάση μας γενικότερα. Η παρούσα εργασία ανέδειξε τη γλώσσα ως καθρέφτη και μοχλό αλλαγής, ισχυροποιώντας την ανάγκη προσανατολισμού προς μια σχέση που θα χαρακτηρίζεται από αμοιβαίο σεβασμό και αναγνώριση της αξίας όλων των έμβιων όντων.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Το περιεχόμενο της συγκεκριμένης εργασίας ανοίγει νέους δρόμους για μελέτη και εφαρμογή σε διάφορους τομείς. Μια διαπολιτισμική ανάλυση της γλώσσας που χρησιμοποιείται για τα ζώα σε διαφορετικούς πολιτισμούς και γλωσσικά συστήματα θα μπορούσε να αποκαλύψει πώς οι διαφορετικές πολιτισμικές αξίες διαμορφώνουν τις αντιλήψεις μας. Ειδικότερα, η έρευνα μπορεί να εστιάσει στις γλωσσικές επιλογές που προωθούν είτε μια αρνητική είτε μια θετική στάση απέναντι σε συγκεκριμένα είδη, φωτίζοντας τη δυναμική μεταξύ γλώσσας και πολιτισμού. Επιπλέον, η εισαγωγή της κριτικής γλωσσικής επίγνωσης στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση αποτελεί έναν πολλά υποσχόμενο τομέα. Ο Fairclough¹²¹ τόνισε τη σημασία της εκπαίδευσης, ώστε οι μαθητές να κατανοούν πώς τα γλωσσικά φαινόμενα συνδέονται με την κοινωνία. Μέσα από την έννοια της κριτικής γλωσσικής επίγνωσης, στόχος είναι να μάθουν να χρησιμοποιούν τη γλώσσα με τρόπο που προάγει την ισότητα στην επικοινωνία και να αποδεσμευτούν από την επιρροή των κυρίαρχων λόγων. Όπως επισημαίνει η Στάμου¹²², η κριτική γλωσσική επίγνωση επικεντρώνεται στο να κατανοούμε τις επιλογές που μας δίνει η γλώσσα και στο πώς αυτές σχηματίζουν την εικόνα μας για την πραγματικότητα. Η εφαρμογή αυτής της προσέγγισης μπορεί να βοηθήσει τους μαθητές να κατανοήσουν τον τρόπο που η γλώσσα επηρεάζει τη στάση μας απέναντι στα ζώα, ενδυναμώνοντας παράλληλα την ηθική στάση και την κριτική σκέψη.

Η γλώσσα που χρησιμοποιείται στα ΜΜΕ και τα κοινωνικά δίκτυα αποτελεί ένα ακόμη πεδίο που μπορεί να εξεταστεί περαιτέρω. Η ανάλυση των γλωσσικών μοτίβων που εμφανίζονται μπορεί να αποκαλύψει πώς αυτά επηρεάζουν τη δημόσια ευαισθητοποίηση για τα δικαιώματα των ζώων, δημιουργώντας νέα πλαίσια συζήτησης και κοινωνικής δράσης. Ειδικότερα, η διερεύνηση της σύνδεσης μεταξύ γλώσσας, ιδεολογίας και κοινωνικών στάσεων μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο τα μηνύματα διαμορφώνουν τη δημόσια συνείδηση. Ακόμη, μια ψυχολinguιστική προσέγγιση που θα μελετά πώς οι άνθρωποι επεξεργάζονται γλωσσικές πληροφορίες σχετικά με τα ζώα μπορεί, επίσης, να παρέχει χρήσιμα αποτελέσματα. Η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο συγκεκριμένες λέξεις ή φράσεις ενεργοποιούν συναισθηματικές και ηθικές αντιδράσεις θα μπορούσε να συνεισφέρει στη σύνθεση στρατηγικών που ενισχύουν τη φροντίδα και την προστασία των ζώων μέσω της γλώσσας.

Η κοινωνιογλωσσολογική μελέτη των νεολογισμών που σχετίζονται με τα ζώα, όπως οι όροι «ευζωία» και «cruelty free», μπορεί να αναδείξει πώς καθρεφτίζουν κοινωνικές αλλαγές και κινητοποιούν κοινωνικά κινήματα. Η ανάλυσή τους μέσα από το πρίσμα της κριτικής κοινωνιογλωσσολογίας μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση της δύναμης μεταξύ

¹²¹ Hilary Janks και Rosalind E. Ivanic, «Critical Language Awareness and Emancipatory Discourse», στο N. Fairclough (επιμ.), *Critical Language Awareness* (London: Longman, 1992), 7.

¹²² Αναστασία. Γ. Στάμου, «Η κριτική ανάλυση λόγου των περιβαλλοντικών κειμένων: Προς μια κριτική γλωσσική επίγνωση», Γ. Ξυδόπουλος, Μ. Μπαλατζάνη, και Α. Τσαγγαλίδης (επιμ.), *12 Κείμενα για τη γλωσσολογία: Πρακτικά των ετήσιων συναντήσεων του τομέα γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων* (Πινκατέες Πηλίου: Κοντύλι, 2011), 181.

γλώσσας και κοινωνικής αλλαγής. Ταυτόχρονα, η λογοτεχνική ανάλυση αποτελεί έναν ακόμη τομέα μελέτης, όπου η γλώσσα που χρησιμοποιείται για την απεικόνιση ζώων μπορεί να αποκαλύψει πώς η λογοτεχνία καλλιεργεί ή αποδομεί στερεότυπα. Ειδικότερα, η εστίαση στον τρόπο με τον οποίο διαφορετικές εποχές και λογοτεχνικά ρεύματα προσεγγίζουν το θέμα των ζώων μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση της σχέσης μας με αυτά.

Η πολυτροπική ανάλυση αποτελεί, ακόμη, έναν ιδιαίτερα ενδιαφέρον τομέα έρευνας. Η μελέτη της πολυτροπικότητας στις καμπάνιες ευαισθητοποίησης για τα δικαιώματα των ζώων μπορεί να φανερώσει πώς ο συνδυασμός κειμένου, εικόνας και άλλων μέσων συνεισφέρει στην αποτελεσματικότητά τους. Μια τέτοια ανάλυση θα μπορούσε να προσφέρει χρήσιμες πληροφορίες για τη βελτίωση των στρατηγικών ευαισθητοποίησης. Τέλος, η διερεύνηση του αντίκτυπου της νομοθεσίας στη χρήση όρων για τα ζώα αποτελεί έναν τομέα με κοινωνικές προεκτάσεις. Μια τέτοια μελέτη θα μπορούσε να εξετάσει πώς οι γλωσσικές επιλογές για τα ζώα συμβάλλουν στην οργάνωση πιο δίκαιων και συμπεριληπτικών κοινωνιών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

Ελληνική Βιβλιογραφία

- 135 Μύθοι του Αισώπου. 1976. Διασκευή Γ. Τσουκαλά. Διόρθωση κειμένου Νέστορας Χούνος. Αθήνα: Εκδόσεις Αγκυρα.
- Αριστοτέλης. *Πολιτικά Α*, 1256b.
- Αρχάκης, Αργύρης, και Μαριάννα Κονδύλη. 2011. *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*. 3η έκδ. Αθήνα: Νήσος.
- Αρχάκης, Α., και Β. Τσάκωνα. 2018 [2011]. *Ταυτότητες, αφηγήσεις και γλωσσική εκπαίδευση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Αστικός Κώδικας. ΦΕΚ Α' 164/1946.
- Βαρβούνης, Μανόλης. Γ. 1994. *Συμβολή στη μεθοδολογία της επιτόπιας λαογραφικής έρευνας*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Βέλθους, Μαξ. 1996. *Ο Βάτραχος είναι Βάτραχος*. Μετάφραση Μάνος Κοντολέων. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Βέλθους, Μαξ. 1995. *Ο Βάτραχος κι ο Ξένος*. Μετάφραση Μάνος Κοντολέων. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Βλάχου, Ευαγγελία. 2017. *Μύθοι του Αισώπου. Συμβολισμοί και πρακτικές εφαρμογές στην προσχολική εκπαίδευση*. Πτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα.
- Δαφνοπάτης, Θεόδωρος. 1978. *Théodore Daphnopatès. Correspondance*. Έκδοση J. Darroutzès και L. G. Westerink. Paris.
- Δουλαβέρας, Αριστείδης. Ν., επιμ. 1994. *Η παροιμιολογική και παροιογραφική εργογραφία του Δημητρίου Σ. Λουκάτου*. Αθήνα.
- Ζέλιου, Νικολίτσα, και Λύσσαρη, Μαριαλένα. 2016. *Πιλοτική Μελέτη της Δοκιμασίας Κατανόησης και Παραγωγής Μεταφορών σε Γηριατρικό Τυπικό Πληθυσμό*. Πτυχιακή εργασία. ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας.
- Η Αγία Γραφή: Παλαιά Διαθήκη: Γένεση. Μετάφραση των Εβδομήκοντα. Αθήνα: Ελληνική Βιβλική Εταιρία, 1997.
- «Θα χρησιμοποιηθούν ζώα στην βιομηχανία!». *Ελευθερία*, 20 Σεπτεμβρίου 1963, 5.
- Καντ, Ίμμάνουελ. 2017. *Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών* (1785). Μετάφραση, σχόλια, επίμετρο: Κ. Ανδρουλιδάκης. Ηράκλειο/Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Κλαίρης, Χρήστος. 1990. *Θέματα Γενικής Γλωσσολογίας*. Μετάφραση Φ.Α. Κουβακόπουλος. Αθήνα: Νεφέλη.
- Κωστούλα-Μακράκη, Νέλλη. 2001. *Γλώσσα και Κοινωνία: Βασικές Έννοιες*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Λαμπρέλλης Ν. Δημήτρης, *Η ανακλαστική διαλεκτική ανθρώπου και ζώου/Φύσης. Από τὸν Ἐμπεδοκλῆ στὸν Nietzsche* (Αθήνα: Έκδόσεις Παπαζήση, 2023).
- Λαμύ, Μορίς. 1967. «Ἀντιβιοτικά προστιθέμενα εἰς τροφάς τῶν ζώων εἶναι ἄκρως ἐπικίνδυνα». & «Τὰ ζῶα ρυθμίζουν τὸς γεννήσεις των». *Λεζάντα εικόνας*. 3.*Ελευθερία*, 16 Απριλίου, 3.

"Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής." *Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα*. Πρόσβαση 19 Ιανουαρίου 2025.
https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?page=23&lq=%CE%94%CE%B5.

Μοσχονάς, Σπύρος Α. 2005. *Ιδεολογία και Γλώσσα*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Νασιάκου, Μαρία, Χαντζή, Αλεξάνδρα και Φατούρου, Μίκα. 1999. *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*. Αθήνα: Gutenberg.

Νεοελληνική Λογοτεχνία, Θεωρητική Κατεύθυνση Γ' Γενικού Λυκείου. *Όνειρο στο Κύμα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη*. Αθήνα: Εκδόσεις Σμυρνιωτάκη.

Νόμος 1197/1981. *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, Τεύχος Πρώτο, Αρ. Φύλλου 15 (3 Σεπτεμβρίου 1981).

Νόμος 4830/2021. *ΦΕΚ Α-169/18.09.2021, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, Τεύχος Πρώτο, Αρ. Φύλλου 169 (18 Σεπτεμβρίου 2021).

Όργουελ, Τζορτζ. 2021. *Η Φάρμα των Ζώων*. Μετάφραση Ευρυδίκη Αμανατίδου. Επιμέλεια Γιάννης Φαρσάρης. Ανοιχτή Βιβλιοθήκη. Διαθέσιμο στο: www.openbook.gr.

Στάμου, Αναστασία. Γ. 2011. «Η κριτική ανάλυση λόγου των περιβαλλοντικών κειμένων: Προς μια κριτική γλωσσική επίγνωση». Ξυδόπουλος, Γ., Μπαλτατζάνη, Μ., και Τσαγγαλίδης, Α. (επιμ.), *12 Κείμενα για τη γλωσσολογία: Πρακτικά των ετήσιων συναντήσεων του τομέα γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 179–193. Πινακάτες Πηλίου: Κοντύλι.

Στρούβαλη, Στέλλα. 2023. «Ασφάλεια κατοικίδιου: Ποιοι είναι οι μεγαλύτεροι κίνδυνοι για το κατοικίδιό σας τις γιορτές». *HealthWeb*. Διαθέσιμο στο: <https://www.healthweb.gr/nea-ygeias/asfalisi-ygeias/asfaleia-katoikidiou-poioi-einai-oi-megalyteroi-kindynoi-gia-to-katoikidio-sas-tis-giortes>. Τελευταία πρόσβαση: 19 Ιανουαρίου 2025.

Σωζοπούλου Μαρία, *Έκφάνσεις της δημοσιότητας στην φιλοσοφία του Πλάτωνα* (Αθήνα: Έκδόσεις Παπαζήση, 2020).

TA NEA Newsroom. «Αλόννησος: Σκότωσαν με ψαροντούφεκο τον 'Κωστή' – Ήταν η φώκια-μασκότ του νησιού». 25/07/2021. Διαθέσιμο στο: <https://www.tanea.gr/2021/07/25/greece/alonnisos-skotosan-me-psarontoufeko-ton-kosti-itan-i-fokia-maskot-tou-nisiou>. Τελευταία πρόσβαση: 19 Ιανουαρίου 2025. & «Εθνικό Μητρώο Ζώων Συντροφιάς: Λειτουργεί η πλατφόρμα για υιοθεσία αδέσποτων». 26/06/2024. Διαθέσιμο στο: <https://www.tanea.gr/2024/06/26/greece/ethniko-mitroo-zoon-syntrofias-leitourgei-i-platforma-gia-yiothesia-adespoton/>. Τελευταία πρόσβαση: 19 Ιανουαρίου 2025.

«Αλόννησος: Σκότωσαν με ψαροντούφεκο τον 'Κωστή' – Ήταν η φώκια-μασκότ του νησιού». *Τα Νέα Newsroom*. 22 Ιανουαρίου 2025. Διαθέσιμο στο: <https://www.tanea.gr/2021/07/25/greece/alonnisos-skotosan-me-psarontoufeko-ton-kosti-itan-i-fokia-maskot-tou-nisiou>. Τελευταία πρόσβαση: 19 Ιανουαρίου 2025.

Ταχματζίδης, Δημήτριος. 2018. *Εκτελεστικός έλεγχος, γλώσσα, λογική σκέψη και ενημερότητα: Σχέσεις κατά τη σχολική και εφηβική ηλικία*. Διδακτορική Διατριβή. Αλεξανδρούπολη: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Τσαούσης, Δημήτρης Γ. 1984. *Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Gutenberg.

Τσιναρέλης, Γεώργιος Σ. 2004. *Γλώσσα και Επικοινωνία: Ακουστική Μειονεξία και Επικοινωνία*. Αθήνα. <https://repository-edulll.ekt.gr/edulll/bitstream/10795/1061/2/1061.pdf>.

Τσιπλάκου, Σταυρούλα. "Για τις γλωσσικές ιδεολογίες." *SocialPolicy.gr*. 12 Μαρτίου 2021. Πρόσβαση 19 Ιανουαρίου 2025. Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου. <https://socialpolicy.gr/2021/03/για-τις-γλωσσικές-ιδεολογίες.html>.

Φώτιος. 1986. *Αμφιλόχεια*. Τόμος IV. Leipzig.

Χατζησαββίδης, Σωφρόνιος, και Ε. Γαζάνη. 2005. «Πολυτροπικός και μονοτροπικός/εικονικός λόγος: από την πρόσληψη στην κατασκευή του παιδικού υποκειμένου». Στο Ο. Κωνσταντινίδου-Σέμογλου (επιμ.), *Εικόνα και Παιδί*, 25–35. Θεσσαλονίκη: cannot not design publications.

Χατζησαββίδης, Σωφρόνιος, και Αθανασία Χατζησαββίδου. 2012. *Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΤΥΕ.

Berger, Peter. και Thomas. Luckmann. 2003. *Η Κοινωνική Κατασκευή της Πραγματικότητας*. Μετάφραση Κώστας Αθανασίου. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.

Descartes, Rene. 1976. *Λόγος περί της Μεθόδου*. Μετάφραση Χρ. Χρηστίδης. Αθήνα: Παπαζήσης.

Fromkin, Victoria., Rodman, Robert και Hyams, Nina. 2008. *Εισαγωγή στη μελέτη της γλώσσας*. Μετάφραση Ε. Βάζου, Γ.Ι. Ξυδόπουλος, Φ. Παπαδοπούλου, Α. Τσαγγαλίδης. Επιστ. επιμέλεια Γ.Ι. Ξυδόπουλος. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκης.

Singer, Peter. 2018. *Η Απελευθέρωση Των Ζώων*. Μετάφραση Σταύρος Καραγεωργάκης. Θεσσαλονίκη: Αντιγόνη.

Ξένη Βιβλιογραφία

Ardila, Alfredo. 2008. "On the Evolutionary Origins of Executive Functions." *Brain and Cognition* 68 (1): 92–99.

Bernstein, Basil. 1971. *Class, Code and Control, Vol I*. London: Routledge & Kegan Paul.

Burke, Carolyn. L., και Joby. G. Copenhaver. 2004. *Animals as People in Children's Literature*. National Council of Teachers of English.

Chandler, Daniel. 1995. "The Sapir-Whorf Hypothesis." Στο *The Act of Writing*, επιμ. Daniel Chandler, 273. Cambridge: University of Cambridge.

Chandra-Hioe, Maria. V., και Caitlin. Lee. 2019. "What is the cobalamin status among vegetarians and vegans in Australia?" *Journal of Nutritional Health* 70(7): 875–886.

Compassion in World Farming. 2024. «Stop the Suffering, End the Cage Age». YouTube. Διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=hQMtFwSogYI>. Τελευταία πρόσβαση: 23 Ιανουαρίου 2025.

Domiger, Wendy. "Veda." *Encyclopedia Britannica*. Τελευταίως αναθεωρήθηκε από τους The Editors of Encyclopedia Britannica. Διαθέσιμο στο: <https://www.britannica.com/topic/Veda>. Τελευταία πρόσβαση: 19 Ιανουαρίου 2025.

- Fox, Michael. Allen. 2010. "Anthropocentrism." Στο *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*, επιμ. M. Bekoff, 66–68. Santa Barbara, California: Greenwood Press.
- Francis, Henry Thomas., και Edward. Joseph. Thomas. 1916. *The Jataka, Stories of the Buddha's Former Births*. Vol. IV. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gibbs, Raymond.W. και Donald. Beitel. 1995. "What Proverb Understanding Reveals About How People Think." *Psychological Bulletin* 118 (1): 133–154.
- Griffith, Ralph T.H. 1895. *Hymns of the Atharva Veda*. HYMN VI, στίχος 8. Διαθέσιμο στο: <https://sacred-texts.com/hin/av/av11006.htm>. Τελευταία πρόσβαση: 19 Ιανουαρίου 2025.
- Gunawardena, Charlotte N., Mary Beth Hermans, Damien Sanchez, Carol Richmond, Maribeth Bohley, και Rebekah Tuttle. 2009. «A Theoretical Framework for Building Online Communities of Practice with Social Networking Tools». *Educational Media International* 46(1): 3-16.
- Giorgi, Rosa. 2005. *Angels and Demons in Art*. Μετάφραση R. M. Giammanco Frongia. Los Angeles: J. Paul Getty Museum.
- Jodelet, Denise. 1991. *Madness and Social Representations*. Berkeley: University of California Press.
- Lakoff, George. και Mark. Johnson. 1980/2003. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Marinatos, Nanno. 2010. "Lions from Tell el Dabca." *Ägypten und Levante / Egypt and the Levant* 20: 349.
- Moscovici, Serge. 1988. "Notes towards a Description of Social Representations." *European Journal of Social Representations* 18: 215.
- Narada Thera. 1993. *The Dhammapada: Verses and Stories*. Buddhist Publication Society.
- Pickeral, Tamsin. 2008. *The Dog: 5000 Years of the Dog in Art*. London: Merrell.
- Rebbert, Carolyn. R. 2006. "Notes on the Nature of Dogs." Στο *Best in Show: The Dog in Art from the Renaissance to Today*, επιμ. E. P. Bowron, C. R. Rebbert, R. Rosenblum, και W. Secord, 133–143. New Haven and London: Yale University Press.
- Routley. Richard. και Valerie. Routley. 1979. "Against the Inevitability of Human Chauvinism." Στο *Ethics and Problems of the 21st Century*, επιμ. K.E. Goodpaster και K.M. Sayer. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press.
- Russell, William, και Rex Burch. 1992. *The Principles of Humane Experimental Technique*. Special Edition. Potters Bar, Herts, London: Universities Federation for Animal Welfare.
- Ryder Richard D., "Experiments on Animals," στο *Animals, Men and Morals*, επιμ. Stanley και Roslind Godlovitch και John Harris (New York: Taplinger Pub. Co., 1971).
- Saint-Exupéry, Antoine de. 2015. *Ο Μικρός Πρίγκιπας*. Μετάφραση Ηρακλής Λαμπαδαρίου. Αθήνα: Εκδόσεις Σαΐτα.
- Sapir, Edward. 1929. "The Status of Linguistics as a Science." *Language* 5 (4): 207–214.
- Serpell, James. A. 2014. "Domestication and History of the Cat." Στο *The Domestic Cat: The Biology of Its Behaviour*, επιμ. D. C. Turner και P. Bateson, 63–70. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shubert, Jan. 2012b. "Therapy Dogs and Stress Management Assistance During Disasters." *The Army Medical Department Journal*, April–June: 74–78.

- Stafford, Emma. 2005. «“Without you no one is happy”: The Cult of Health in Ancient Greece.» Στο *Health in Antiquity*, επιμ. Helen King, 120–135. London and New York: Routledge – Taylor and Francis Group.
- Tang, Christopher. S., και Zhou, Sheng. 2012. "Research Advances in Environmentally and Socially Sustainable Operations." *European Journal of Operational Research* 223(3): 585–594.
- The Quran. 2005. Surah Al-An'am (6:38). Μετάφραση Yusuf Ali. The Islamic Foundation.
- Van Dijk, T. 2013. "Discourse, Cognition, Society." Στο C. Hart και P. Cap (επιμ.), *Contemporary Studies in Critical Discourse Analysis*, 12. Λονδίνο: Bloomsbury.
- Wardhaugh, Ronald. 2006. *An Introduction to Sociolinguistics*. 5η έκδ. Oxford & Boston: Blackwell.
- Whorf, Benjamin. Lee. 1940. "Science and Linguistics." *Technology Review* 42 (6): 213–214.
- Whiskas India. 2018. «Whiskas Feed their Curiosity». YouTube. Διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=85sn4a6AGTk>. Τελευταία πρόσβαση: 23 Ιανουαρίου 2025.